

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

## جنگ نامہ نعمت خان عالی

زیب دیباچہ سخن نیایش بے نیاز نیست کہ در بارگاه کبریا پیش  
زبان چون و چرا لال است و در جناب عظمت والا پیش مقولہ کہم و کیف ازام  
محال + افعالش ہمہ مقرون بہ حکمت والا کہے بر سر آں آگاہ نیست +  
وامرش در کل مشحون بہ صنعت لیکن منفستے را بر کما ہی آن راہ نے +  
دو گل از یک شاخ سر بر آرد یکے را بر دستار دولت رساند + و دیگرے  
را بخار حوادث ریش گرداند + دو گوہر از یک بحر بیرون آرد یکے را رونق  
تاج سلطنت سازد + و دیگرے را بہ محل الجواہر عدم اندازد + و محل از  
یک کان سر بیرون کشد یکے را زینب اکلیل تاجداری نماید + و دیگرے را  
در زیر ساق فنا فرساید + و شمع از یک نور منور کند یکے را فروغ بخش  
شبستان اقبال فرماید + و دیگرے را بصر ضعیفی خاموش نماید + اگر رقم  
اقبال است بگاشتہ کلک صنع اوست + و اگر خط ادبار است رقمزدہ قلم حکم  
او + آسب امزش از یک چشمہ سر بر کشیدہ جائے بصورت انہار بہ نہال

افسر دکان نصارت بخشیدہ + و طرفہ بصفت سیل بہیم زن بہیمہ این جمعیت  
گر دیدہ + شجاع حکمش از یک قانون سر بر زدہ یکے را بہ نور عیانیت شمع دولت  
افروختہ + و دیگرے را بہ نار غضب خرمین ہستی سوختہ + آں را کہ منشور سخت  
بنجام افضالش ختم است تا ناید آسمانی بہمہ حال کافل آمال اوسمت +  
و آن را کہ زانچہ طالع سخن ناچہ غضبش نوشتہ حوادث فلکی بہیم زن احوال او +  
شمع منیر سخن آریان اقبال از تند باد مکارہ در پردہ فالوس چراستش  
مصنوں و مستور + و سراج احوال منرویان زاویہ ادا بار از مہبت قہرش  
بہ صرصر بلیات آسمانی بے نور + انسان ضعیف البنیان را در پیش ریا  
عواصف جباریش کہ سنگین پاسے کوہ فرا جاں را از جاے رہا بد چہ مجال  
اقامت و سبزہ وجود مشرت خاک ضعیفے را در تاب آفتاب مشیش کہ نہال  
عالیے بیک دم پڑ مرده می نہاید چہ نیروے استقامت + ارباب خرد غیر از  
کہ تماشائی کارنامہ قدرتش باشند و دیگر چہ می توانند گفت و غواصان بحار  
عقل جزاں کہ در بحر تحیر غوطہ زدہ کو لوسے تسلیم و رضا بدست آرند و گیم  
چہ می توانند سفت لڑاں جا کہ در تحریر لواحق قدرت کاملہ اش زبانہ حیرت  
از زبان قلم می خیزد و بگریبان مسودہ می آویزد + لہذا آب سکوت بر نامہ  
این گفتگو رختن باعث آبروے سخن دانستہ سمند قلم را در فضا کے اظہار  
احوال آں دونیر سپہر سلطنت کہ یکے بہ نیروے توقیقات بلند فروغ بخش

ایوان شہر یاری گرویدہ + ودیگرے راہ بے مددی طالع شستہ حیات بریدہ  
 نہ بھج خاک کی آرمیدہ + دست قدر سیکے را علم سستت برافروختہ + وید قضا  
 دیگرے را واسطے حیات سرنگوں ساختہ + یکے را کوکب مقصود و مہمباعد غلہ  
 طلوع کردہ + ودیگرے را خورشید آمل زوہ زوال آوردہ + یکے را خیل و چشم  
 در خط و حر است ایندوی محروس - ودیگرے را قبیل اعیان و انصار از  
 فتح و ظفر مایوس + یکے را اولاد گرام بسایہ عنایت صمدی در امان و دیگرے  
 را دو قرۃ العین بہ چشم زخم فلک بر زبان + یکے را کوس فتح و نصرت در  
 چار سوے عالم بلند آوازہ + ودیگرے را نو حکم سوگواری در شہستان و مہم  
 تازہ یکے را صبح آسپہ راز مطلع انفصال و سیدہ + ودیگرے را روز مراد بشام  
 ہلک رسیدہ یکے را ہمائے سعادت بر فرق اقبال سایہ گستر فیض گردیدہ +  
 ودیگرے را طائر روح بہ بغیر اجل بر اوج فنا پریدہ + یکے را شربت تعاضد  
 دارین بجام + ودیگرے را بلال حرمیں بجام + یکے بر تخت خلافت عظمیٰ  
 نشستہ + ودیگرے بر تخت تالوت خست ہستی پرستہ + یکے را فہم شہر یاری  
 ہمارک زیب افزا + ودیگرے را بہ زخم سنان جان گزرا + یکے را از سهام جود  
 سپہر نیانت در پیش + ودیگرے را بہ زخم سنان سینہ و جگر پیش + یکے را جوشن  
 اقبال در بر + ودیگرے را تیغ ابدار بر سر + یکے را در عین تردد و نگرانی فتح  
 سماوی دست دادہ + ودیگرے را سنگ یاس بر شیشہ جمعیت افتادہ + یکے را

نیم فتح ہر پرچم دولت وزیدہ + ودگیر سے راضی نہ گشت هیچ اخبار عدم گردیدہ +  
 یکے را بسان خضر زلال دولت از زانی + ودگیر سے راضی نہ گشت روایہ مگر دوان  
 ظلمت باد حیرانی یکے را بر اوج جاہ غنائگن + ودگیر سے در جاہ نگشت و غنائگن +  
 یکے را بہ دفع چشم زخم سپند در مجرا فرختم + ودگیر سے راضی نہ گشت اسما سانش  
 حسرت سوختہ + یکے را ابواب نصرت بر چہرہ حال مفتوح + ودگیر سے راجگہ  
 بہ خجرو لد و زجر و جروح + یکے را در تیر باران بلیات بارانی بردوش رسیدہ +  
 ودگیر سے راضی نہ گشت و جگر حدف سهام مصائب گردیدہ یکے را تیر بر میر و افق  
 تقدیر بر نشانہ + ودگیر سے راتخ اندیشہ بے سنگ ناکامی صد و دہانہ یکے را  
 نخل بست قضا چوں گل زیب افزائے گلشن ہندوستان ساختہ +  
 ودگیر سے را مانند سبزہ خشک از بوستان حیات بیرون انداختہ + جو لان  
 می دہد و محاربہ و مجادلہ آں دو شیر عمر کہ شہامت و دلیری و قوت و ہمت ایس +  
 و دہن زبردیشہ شیر مروی و شیریں بطریق اجمال بے کم و کاست کہ ششائے  
 تکلف و ظرداری هیچ یکے براں نرسد نگاشتمہ خامہ بیان می سازد از اسرار  
 کہ ع فکر ہر کس بقدر ہمت اوست + بر تقدیر یہو و خطا از بزرگان چشم عفو  
 و عطاست آغاز احوال + بر ضمیر یہو و خطا از بزرگان چشم عفو  
 چوں باد شاہ گیتی پناہ عالمگیر کہ صیت عالمگیرش از کراں تا کراں رسیدہ + دلوائے  
 عظمت و اجلانش سر بہ فلک کشیدہ + بعد پنے پیرون جسونت را کھو ر بوا دی

نیستی و شورش را چہوتان شقاوت نشان ہوا کے نصرت و فیروزی بہارا لچیر  
 اجمیر مرتفع ساخت + و بیاوری اقبالِ عدو مال و سعی و جان بازی فدویان  
 عقیدتِ خصال اہلکن و موطن آہنا بہ تصرفِ اولیائے دولتِ قاہرہ  
 در آمد افواجِ نصرتِ امواج بہ تخیلِ ملکِ راتائے اویسے پور کہ بسببِ ممانعت  
 و مواضعتِ آن فیہ باغیہ مستوجبِ وبال و کمالِ استیصال شدہ بود متعین  
 گردید و بہ ترمود بندہائے جانِ فشانِ نزدیک رسیدہ بود کہ ملک و مال  
 آں بد مال پائمال و لکھ کوہِ حوافرِ بیول سپاہ گردیدہ عبرت بخشِ سخت  
 نمایان دیگر گرد و آں فرقی غمناکِ فراقِ نجات و استخلاص خود ہا از تنگِ عقاب  
 ستغابِ سلطانی بدو نگر و ترمود مستحضر دانستہ بہ تخریب و تخریبیں بادشا زادہ  
 والا ائمہ مجر اکبر کہ باستیصالِ آہنا نامور بود پیر داہمتند + و خاطر نشان و دلنشین  
 آں والا نژاد ساختند + کہ چون فرقہ را چہوتیر زیادہ از مور و ملخ بکمر بستگی  
 در طاعتِ شہابستہ و احرار افواج منصورہ بر کبابِ پادشا ہزادہ محمد مغنم شاہ  
 بہادر بدرہ ہائے دشوار گذار در آمدہ و در جنابِ پادشاہ گیتی پناہ بہ دارا لچیر  
 اجمیر زیادہ بر تریخ و شش ہزار سوارِ نخواستہ بود اگر درین وقت خروج نمود  
 بہ تحصیلِ سلطنتِ ترمود بکار رود صورتِ مہربان و حسن و طرز و نچاہ جلوہ  
 می نماید + ازان ہما کہ بادہ ہوش ربائے جوانی آں پادشا ہزادہ نا تخر بہ کار  
 معاملہ نا آشنا رہست خارج ساختہ از جادہ خرد بردہ بود و وسیلِ اقاویل

غرض آیمیز آن فسرده فتنه انگیز قدیم ثبات آن صاحبزاده مصلمحت  
 نیندیش را ایجاد آورده منہج قدیم عقیدت اخراج نموده یہ مسلک  
 نمازعت صد قدیم گذاشت و خدمت و فریب آن تعذب منشان  
 و ران تیز پستہ خلافت اثر کرده بر سر شورش آورد چنانچه با وجود تندی و  
 مزاج و تاج حضرت شاهنشاهی آذانه تا خوشی به افتر بر آید بقصه  
 بغی با فواج کثیره از راجوت و غیره بشا صلاطه مسدود و انا جمیر کہ مقام  
 خیام عساگر گیتی کشاید علم خفاخت برافروخت از آنجا کہ با میدان اقبال  
 عریضه کردن در تخریب اساس دولت نمود و کوشیدن است و به قول ارباب  
 غرض بے کنگایش عقل صواب اندیش عمل نمودن جبرئیل از مصطفیٰ حوادث  
 نوشیدن فرقہ راجوت در عین وقت کار ترمزد و نزو و غنا باخته و روبه  
 فرا گذاشته صبر احوال بادشاہزاده بہ ششصد رحیرت انداختند  
 نشہ باد ناگوارا عاقبت اندیشی در دماغ پادشاہزاده منجر بخمارندامست  
 نگریده چارہ کار جمآن ندید کہ خود را در طریق ادب و رفیق آل فریق ضلالت  
 طریق نماید چون حکمت بالغہ بر آن رفته بود کہ بوسیله آن رہ نور و بادیه  
 کنت متخلل عظیم در بنیان و تیاران دکن راہ یابد و واسعے فرقدان  
 فرسائے عالمگیری مدستے درال ملک سایہ اقبال انداختہ بہ ششصد  
 بوارق سیوف کشور کشا ظلام ظلم ظلم آن دیار منہج سازد پادشاہزاد

بعد گشت گیاره سال بسیار و گذرانیدن در دره های دشوار گذار بر فاقه  
 را چو تیه مناص و مقر خود بجز ملک سنتائے مقهور جائے دیگر ندیده  
 خود را به ملک سنتائے جہنمی رسانید حضرت جہانبانی اطفائے  
 نائرہ این فساد ملک بر ہم زن منحصر بہ رشحات سیوف آبدار خود انگاشتنہ  
 بمقتضائے کشف ضمیر الہام بقصور ہزاران تعبیه فتح و ظفر دریں ضمن پنداشت  
 رایات بملک دکن برافراشتند بعد ازاں کہ آتش قہر سلطانی بخانمان  
 سنتائے مقهور در گرفت محمد اکبر از تاب شعاع غضب بادشاہی سیلاب  
 دار بہ اضطراب درآمدہ بعد ہزار تردد و قطرہ زنی بعزم آن کہ  
 سفینہ جان عزیز خود را از ورطہ قہر بادشاہ سحر و رسالت بردہ بساحل  
 نجات رساند بعد خطر جائے بسیار از حساب بیرون بہ شاہ ایران پناہ برد  
 و اندک فرصت ندادہ قہر شامشاہی برین خبارہ جمعیت و حیات سنتائے  
 مقهور از پاد آورہ بخاک نیستی مہوار ساختہ چوں دنیا داران دکن یعنی  
 والی بیجاپور و حیدرآباد سنتائے مقهور را خارج بندہ راست ملک خود  
 دانستہ از بار قہر غضب بادشاہی کہ خرمن سوزستی مخالفان است رعیت  
 بخاطر نیار دہ در ہنگام تعیین افواج بران برگشتہ بخت طریق معاونت مسلک  
 داشتہ بودند بعد ازاں کہ خیاط قضا جامعہ نیستی بر قامت سنتائے مقهور و ختم  
 بہ لواخانہ جنم فرستاد عساکر منصورہ بہ شیر بیجاپور و حیدرآباد مامور گردیدہ

مہد سے خود بدولت و اقبال بہ تسخیر ہر دو ملک متوجہ بودند بعد محاربات عظیمہ کہ  
 تفصیل اس رادفتر باریکی تا بدوالی بیجا پور زرنہار خواستہ داخل ملازمان سرکار  
 گم دید و ابو الحسن حیدر آبادی بنا بر شک حرامی با ملازمان خود سرخیل سطوت  
 فرمان فرماں فرمایہ زمین و زمان گم دیدہ بقیہ نفاس مستعار بنا کامی گذرانیدہ  
 از آنجا کہ سرزمین و گن معدن فتنہ و فساد است و سکنہ آن دیار و بلاد از قیام بہر منہج  
 بغی و عناد نہ در ول ایشاں و فاسے دنہ در باطن ایشاں صفائے جسمے از  
 رؤسا و آل ملک با وجود عنایت مناصب از جادہ پیچہ گی سخر گشتہ  
 بارانائے مفسد بر اور سنتا متفق شدہ سریشورث برواشتہ برائے مدافعہ آن  
 فیہ باغیہ و تسخیر قلاع نامی آنہا کہ انظار تفصیل اس رادفترے مطلوب است  
 چندین سال بہ تردد کمال و درال مردم بسر رفت و آنچه مثل جہ از ان  
 پاستاں و کن را کورہ آتش و مردم ہند را خاشاک قرار دادہ بودند برائے  
 اعین مشاہدہ افتاد کہ عالمے پیروں از حد و احصا دران سرزمین پیمانہ کش  
 شربت اہل شدہ ندچوں عمر مبارک بندگان حضرت بہ نود سال رسید و بنا بر کبر سن  
 و اشتداد امراض مرنہ ضعف در قوائے قدسیہ راہ یافت عنان یکہ ان عزیمت  
 از سیر اطراف منقطع فرمودہ خٹہ احمد نگر را بہ ورد و خیام فیروززی و زبام دولت  
 سعادت بخشیدند و ازیں راہ کہ بادشاہ زادہ اسے نامدار باقطاع و ور دست  
 کار پر دازان اشغال سلطنت بودند خاطر الہام کاغذ بر مشورتے کہ بشخصیل



اس جزو عالم الغیب آگاہ نیست و در امر اساطین مردم کوچه گرد راه نے۔  
 بادشاہزادہ محمد اعظم شاہ را بہ انواع غنایات طلب حضور فرمودند از ان جمالہ  
 خاطر بادشاہزادہ محمد کام بخش بنا بر کثرت تسلط و مواد دولت عالیجاہ ہمیشہ  
 متوشش بود دریں وقت کہ اکثر اوقات طریاں ضعیف بذات اقدس بندگان  
 حضرت احساس می نمود بعضی اداہا کہ بینی بر مجرا لغت ہمہ گیر یا شدہ از حرکات و سکنات  
 طرفین بعض اقدس می رسید برائے ملاحظہ فساد ہند کہ خدمت مہربہ دار فی حیدر آباد  
 بادشاہزادہ محمد کام بخش عطا فرمودہ و بندہ بآئ بادشاہی بر کاتب تحسین نمودہ و حضرت  
 ارزانی داشتند و بادشاہزادہ عالیجاہ را بنا بر اعتقاد لایقہ و اثر شہر شہسوار و تفریح  
 شقاوت نشان بطرف اوجین رخصت فرمودند و باب خورد و نوش کا نیکو دانستہ کہ انظار  
 اطوار خاصہ ایں روزگار است و تبدیل اوضاع از مستلزمات ایں و ہر تاپا یادار  
 تخیلین قضا میچ نہاے نہ نشاندہ کہ از پائینہ اختہ و محار قدر میچ نہاے نہ نشاندہ  
 کہ منہدم نہ ساختہ دنیا نمود نیست بے بود و بود نیست بے وجود + آں را کہ موجود  
 قیاس می کنم با معدومیت و مساز است آں را کہ هست خیال می نمایم با نیستی  
 انباتر + بل وجودش و ہی خیالیست + و نمودش نیز گنگی و مثال + بقار یا دگاہے نہ  
 و ثبات را روز باز آوے نہ + فلک شعبہ ہا ز نیست کہ ہر نفسے نقشے تازہ می نماید  
 و می باید و سپہر نیز نگ ساز نیست کہ ہر خطہ بر گنگے رنگین تر جلوه می نماید و نہی  
 نماید + عالم ہمہ اسم است بل ہر اسم ظہر و چون سایہ ابر میرقرا است و مانند شولہ برق

بے مدار آری اساسی که برآب نهاده باشند بقایش معلوم و نقشه که  
 بر باد رقم گیرود باشند ثباتش معدوم و آنست که با آب و مساز است یا بندگی  
 او کیاست و خاکست که بر باد مستط باشد بودنش که روا اگر کسی عمر نوح یابد  
 نشستی حیاتش را از طوفان اجل کهینی نباشد و اگر حیات خضر باشد عاقبت مر  
 بظلمات است و فروغی آرد خیرا و قضا را جز آن که قبایع اجل بر قامت کمونات  
 دوزخ و کارست نیست نقش قدیر و شیرازان که طراز فناء بر جامه هستی موجودات بر  
 نگار و شعاعست لے و ازین جااست که زنده دلائل معنی شناس دست حیات  
 مستنار چشمه تیش از فنا خود و فنا ساخته اندازان جا که بشهر ایس قضیه  
 متعذر الکلام بر و روشن وقت راضع ساختن و مستح بر او تصدیق انداختن  
 است ناچار بجزر مطلبی که پیش نهاد خاطر است می پردازد که چون حکمت با نعم شاهنشاهی  
 که نشو و خلافت سلاطین روزگار ختم به خاتم حکم اوست نظر بر ضعف بدن و کبر سن  
 یا و شاه گیتی ضعف پنا و عالمگیر شاه اقتضای آن نمود که بار سلطنت عالم ناسوت  
 تعلیق بقوائی جسمانی و درازدوش آن صاحب پرورش بر داشته بر سر پر خلد برین  
 که سلطنت ابدی و دولت سرمدیت ممکن فرماید تا رقیبه انوار تقدس استلذذ و نعم  
 روحانی نماید از ماه ذیقعد هجری شمس در روز نهم بود که آن یاد شاه جم جاهد و دگر  
 اجل را یک گفتمه متوجه عالم قدس گردید و دو تنخواه سلطانی بآتم کرد غم و الحکم گردید  
 در آن دو سه معالی قیامت قائم شد و روز رستخیز در دیده مردم نمودار گشت پیش از آن

نیز بنحیثیم برسد مردم او باش لشکر دست بناراج بهار گم دراز نمودند و نواب تقدیر  
 احتیاج از یب النساء یکم یک بر ریح المیزبوت بادشاهزاده اعظم شاه فرستاد  
 از این حال آگاهی داد که خورشید اوج سلطنت در برج خاکی از میوه عالم از ظلم  
 ظلمه تاریک گم دید که چهل ماه سرعت را کار فرموده ظلال فیض و نوال برین گشتگان  
 بادیه غریبت اندازند بهتر و از آن صورت آگاه شدن غنیمت حفظ ناموس تیموریه و سائر  
 منعمانست خدایتقدیر خواهد بود و بادشاهزاده عالیجاه بجزو استماع این خبر شب  
 طری مسافت نموده به قوه عاطفت بر سکنه احمد نگر انداخت و تا چهارده روز تمام نموده  
 اصلاً بنواختن نوبت و دیگر اشغال سلطنت نه پرداخت و بعد فراغ از ماتم  
 باتفاق امر و اعیان دولت بنجمنت جلوس نموده هر یک را به انعام و اضافه و  
 خطاب فرخنده پدید گردانید و فرمان عالی شان به طلب غازی الدین خان  
 بهادر فرستاد و آن دور اندیش عاقبت بین نظر برین که بدون مقابله و مجادله  
 با همین دارت سلطنت و اقبال و همین شریک خلافت و جلال محمد بهادر شاه  
 استقرار سلطنت امکان ندارد و متابعت ایشان بدولت شخصیت وضع معامله و دراز مصالح  
 می نماید و از سه چند به تخیال گذرانیده در جواب عرض داشت نمود که فردی  
 خاندان حضرت خلد مکاتیم در حفظ و حراست این ملک که به توره و تمام است  
 آمده بود تا رسیدن یک از بند هائے بادشاهی ضرورتاً یک چند هزار دین  
 بر این محافظت ملک داشته متوجه اکبر آباد باید شد عالیجاه اگر چه از اولی این کلام

مخالفت پیام مافی الضمیر آن بکن رکن دولت منافی است عقیقت دانست  
 اما بنا بر مسالحت فرزان صوبه داری نجسه بنیاد اورنگ آباد بنام آن عمده الملک  
 را از تمام مدام بهمان پور به حسین قلی خاں مقرر فرموده متعال ساخت و محمد  
 امین خاں که ملازم رکاب بود بنا بر بعضی اداها که بشمار آورده اند رکاب جدا شده  
 در آن بهاصل اقامت انداخت علیجاه بعد رسیدن باره داری رشتن توپه  
 بملک هندوستان آورد آن چنان حصار روئین و سده آهنین از شکم چتره  
 ترتیب داد که در آن طریق پیراقت سر امر مخالفت صغیر و کبیر از مردم بهیر با احوال  
 و احوال و اطفال و جمعیت خاطر و فراغ بال عبور داشتند چون خبر آوردند که  
 شاهزاده سیدار نجبه از طرف گجرات سبب الامر بجلدی تمام نزدیک رسید  
 نظر بر قنات و جمعیت آن عالیجرب ذوالفقار خاں و بجه سنگه بچوا همه و  
 خان عالم رکنی و غیره امر است که تا حکم نشد که بجناب عالی رفعت تمام  
 در دربار ایستد تا ایستد به گوایار متوقف شوند چنانچه پادشاهن زاده و امر  
 یانه در حکم و احوال و امور شده به گوایار مقام فرمودند اکنون قلم در بار لای  
 نجسه است تا در قلم است لزوم پادشاهن زاده و محمد عظیم که مقدمه حصول فتح و  
 غیر دوزی و بطن تنگ و بهار است این نصرت و بهر روز است به یک عبارت و  
 آورد گوش و گردن شاهن زاده و رازیب و زینت می و بد شترتی بپوشید که  
 بیشتر بخش برادج اشتهاد و کوکب سعادتش بر ساعد ارتقا باشد شش ششم مرام

کہ بے قصد آن برگزیده آفاق از مطلع غیب سر برآورد و روشنی افزای شبستان  
 اقبال آن نور پردہ الٰہی شود و جو در مطلب کہ بے خواہش آن مخصوص جناب کبریائی  
 از طرف پدیدار بود باعث امداد و اعانت آن والا فرمود کہ دو مصداق این حال  
 تشریف آوردن بادشاہزادہ محمد عظیم الشان است از طرف بنگالہ تفصیل این  
 اجمال آن کہ چوں بندگان حضرت خلدیرکان بوسیۃ القاسم ربانی پیش این  
 چند ماہ حکم مقدس بہ طلب پادشاہزادہ محمد عظیم فرمودہ بودند آن عالی درجہ  
 از خواستہ اس مشورۃ سر نور فال سعادت حصول مال فرا گرفتہ بجناب استعجال  
 متوجہ اسلام عقبہ علیہ گردید و بند رسیدن بہ کوثرہ خبر انتقال حسنہ مکانی  
 ہوش رباعی عالی و ادافی شہ عظیم الشان روز سہ چند دران بجا مقام  
 فرمودہ بہ شاہباز اوج شجاعت باز خاں برادر ولیر خاں مرحوم در باب  
 طلب سپاہ تاکید نمودند مردم از اطراف و جوانب بامید بندگی رجوع آورد  
 و امن خود با مال مال گہا سہ مراد ساختند ز رہا سپیر در سپر قسمت یافت  
 خبر اندیش خاں در اٹاودہ شرف ملازمت دریافتہ خزانہ و تویج خانہ نذر  
 گذرانید و محمد ریح نبیرہ خود را با جمیعت شرف اندوز رکاب عالی ساخت چوں سواد  
 اکبر آباد مجسمہ سراقات اجمال گردید خبر آوردند مختار خاں سبب بندگی کہ در  
 جناب عالیجاہ دار و از جاوہ عبودیت خلاف نمودہ و سبتن پل بر دریا سہ  
 حسن صورت نیافتہ از آن جاکہ قنّاج لایزال مقابلہ فتوحات شہی بکشت  
 اقتدار بہادر شاہ مقبوض فرمودہ بود دریا کے جن اکثر جا پایاب شدہ تمام

لشکر و سپهر به چپیت خاطر پایاب مجوز نموده به مستقر الحاقه در میان کوه  
 نزول اجلال فرموده خیمه زان آگهی بخبر روزی که چند مردم مخالفه زره رجوع  
 نیامده بود و لیکن آخر کار تاب طریقت غضب سلطانانی نیامده بود بواسطه  
 باز خال استغفارے جرائم گذشتہ که زره در یافتن ملازمت نموده بحر  
 موج فضل و کرم شاهی بجوش آمده آل شرقی بحر ملازمت و تشویر را از ورطه  
 هلاک امان داده بساغل نجات و سلامت رسانیده و به کیفر اعمال که ازال  
 پیر بے تدبیر بطور آمده بود برائے عبرت اندیشان و گیرانیال و اموال او  
 به ضبط درآمد بعد ازاں که در باب تفریق قلعہ به باقی خال حارس قلعہ تاکید  
 رفت آن دانائے دستور بندگی تفویض کلید حصار بدین فرمان عظم شاه  
 مخالفه آئین قلعہ داری و انسنة مضائقه نموده به تہیہ و تسبیح حرب  
 پرداخت و شاه والا گھر بنا بر فرمان سلطانی سپاہ محاصره قلعہ تعیین  
 فرموده بعد از آن توپ و رمه که در زمین و زمان و غلغله در گنبد  
 آسمان انداخت نزدیک بود که از صدائے توپهای رعد مثال که  
 چون صور اسرافیل به کمال محبت بود و جگر کوهان آن مکان اتمم پاشد  
 حارس مذکور بادر عجز در آبرو عملت بست روزه در خواست نمود و شاه  
 والا قدر را بوجہ عقیدت او نقوش صداقت فرا خوانده او را شرف اجابت  
 بخشید و بنایت خلعت مسر فرار فرموده بجمع بندہ های متعینہ مستقر خلافت

اصناف و انعام نوازش نموده قریب چهل هزار سوار لیکر نگاه داشته و آلات  
 حرب همه ترتیب داده انتظار قدم رایات عالیاستد بهادر شاه می نمود و بر ششمین  
 خمیر روشن دلان صافی ضمیر میوید است که عمارت کائنات منوط و معربوط به ستون  
 وجود شهریار با عدل و داد است و تقایم این کاخ بلند نشاء صوری داشته  
 این ذات العباد چون شاد و آبی بقا بدون بادشاه حقیقی که ذیل کمالش از  
 الواث تدبیر بر او اساس انفضاش از تنزل زوال معرست از جمیع کونات  
 زائل شده هرگاه شجره حیات فرمان فرمائے سرزمینے بصر صر اجل از پادرمی آید  
 درختی دیگر که عالمیان بسایه رافتش از تاب آفتاب حوادث در امان باشند  
 نصیب می فرماید در اوائل ایام بهار که سلطان چارباش ایام تبارگی بر تخت  
 مرجع حل جلوس فرموده بود و بهار میرای گلشن دولت و سلطنت بهادر شاه  
 خبر دادند که برگ حیات شاه خلد آرامگاه از تند باد خزان اجل فرو ریخت و  
 آن زیب بخش اورنگ خلافت بر اورنگ خلد بریس زیب و زینت بخشید  
 شاه دل آگاه اگر چه بقیه نمائے بشریت ازین سانحه ناگزیر بجایست مغموم و  
 متالم گردید لیکن چون مبشران عالم قدس بگوش امام نبوش آن صاحب  
 فرنگ و هوش ندائے بشارت در داده بودند که کار بندان قضا و قدر  
 بسلطنت بردوش اقدس نهاده اند به کمال بهمت باید پرداخت و مروت باطن  
 به غبار غم مکرر ساخته نیت بران نظام امور باید گذاشت به استقامت عزم و دست

مستحکم بجزیره الوفاق فیاض حقیقی گردیده بعزم تسخیر هندوستان و سیرابی  
 این بوسلطان با تمام نفرت فرجام برافراشتند و زیر شیر حقیقت نشان منعم خان  
 دیوان سرکار والا که ناظم مہام لاهور بود درین مقدمہ وقوف یافته بتزئیم اسباب  
 ریاض از توپ و ریکہ و بان و خستہ نال دقیقه از دقایق نامرعی نگذاشته پیش  
 از در و درایات عالیات ہمہ را سر انجام داده بہ حسن تدبیر قلعہ را بصرف درآوردہ  
 از خزائن عامہ بسپاہ تخواہ داد و بعد از آن کہ دار السلطنہ لاهور بفرقدوم اقدس  
 غیرت فردوس بریں گردید با سائر بندگان بکلازمت مشرف شدہ آثار حقیقت  
 بظہور رسانید بادشاہ گہان پناہ از دوسہ روز دران متوقف نہ شدہ  
 سمت مستقر خلافت متوجہ گردید از آن جا کہ منشی قدرت منشور فوت و والا منشی  
 بنام نامی آن بادشاہ محسن الزمان ز شتہ و خنای ذوالفضل و جود سر اسر جود  
 اسخفرت باب و گل جو اندوی مر شتہ نظر بر رفع فساد و قلع عناد بدبخت عظم شاہ  
 پیغام فرستادند کہ اسے نو گئی بارغ سلطنت و جہان داری و اسے خجستہ گوہر  
 بحر خلافت و شہر یاری گوہر وجود و ما و شما از یک بحر سر بر آورده تازہ گل خلقت  
 طرفین از یک شاخ نشو و نما کردہ اگر چہ برادری اما بہتر از فرزندان می شمارم  
 و ہر چند ہمسری لیکن پیر کا لہ جگیت می پندارم ستودہ آئین خردندی است  
 کہ تہمت پذیر نہ رگوار راضی بودہ با نظام مہام و کن کہ ملکیت و سنج و چین  
 بادشاہان نامدار دران با اختلاف نمودہ اند پیر و ازید و بہ تحریک ارباب عرض



پیش ازین سرچشمه نگارنگی بخاشاک بنگارنگی مکرر نسا زنده سوائے ملک دکن و دوسرے صوبہ  
دیگر مثل گجرات و اجمیر مطلوب باشند مضائقه نیست و الا در صورت کشاکش  
فائده مترتب نمی شود و ترختی بر حال عالمیان باید نمود گویند که چون ضمنون این پیام  
بگوش عالیجاه رسید از ناب حمیت سلطانی چهره عالی برافروخت و موبرا اندام  
راست شد و چوں تپ زدگان قشقریه بدن محسوس گشت نفسی سرد که اگر  
برگه آتش رسیده چوں زهر بر سر دگر دیدی از دل برآورد آه گرم که  
از حرقت آن بره فلک کباب گردیدی از جگر بر کشید و پاسخ گزاشت که اے  
دانا ای مرتب روزگار چه مصیحت بخاطر اقدس راه داده و این چه قسمت است که بقلم  
انصاف گزارش نموده سلطنت را که بر تو نیست از ظلال انصاف ربانی بوزن قسمت  
و خلافت را که نیابتی از جناب عزت با شکر است چه مناسبت این توفیق مطلق  
است برفق هر کسی که مشیت اوست می تأید این دولت و البته حکم اوست هر کرا  
در عالم قدیم نوشته اندمی باید اگر تقدیر سرشته این امر خطیر به قسمت باز بسته هیچ پیر  
بخصوص پیر بخت نه نشسته کلید این در دست بادشاه است که شهریاران  
قدیم را به مطهره اوبار محبوس می سازد و گدایان کوچه گردن خویش را به دست می نوازند و  
چنانچه حرص بدرودیشان مذموم است بادشاه قانع بهم طعون و طوم با وجود این  
اگر طریقی سوت مسلک می بود مضائقه نداشت چاره صورتی بود که فتن و چار صوبه  
دکن بمن سپردن به میزان انصاف و در نمی آید و این عقده را لا ینحل جز بنام حق

ناخج جگر دوزخی کشاید بهیت

عروس ملک کسے در کنار گیر و تنگ که بسو بر لب شمشیر آید از زبند  
 به بنیم تا بعد وقوع جنگ و جدال که نصرت و غیرت نیست و پس از حرب و  
 قتال ایں دولت به کد این کس روزی - بهادر شاه بعد استماع این پیام مخالفت  
 انجام بخاطر مبارک آورد که قضا را درین پرده کار هست و قدر را درین میزانست  
 اسرار اها با ساسر باجاک و خون آینه خنجر است و بسا خونبار عرصه غبر از خنجر +  
 بسا سر رشته حیات بنی نوع از هم گسیختنی است و بسا فتنه و فساد درین زمین  
 آینه خنجر + تدبیر به موافقت تقدیر سودے ندارد و دوسی بدون سازگاری  
 مشیت ایزدی نقش نمی آرد چون اصول مخالفت در زمین بطواطن طرفین  
 اشکام یافت به ترتیب فردع اسباب آن بهمت عالی مصروف فرموده بیکران  
 نعمت در عرصه ملک گیری گرم عنان فرمودند به اندک فرصتی دار الخلافه محل  
 نزول اجلال و مہبط انوار فیض گردید + محمد یار خاں حارس قلعه کلبد عزت  
 و سعادت بدست آورده احراز دولت ملازمت نموده مقابلہ قلعه بنظر  
 اقدس گذرانید و بعد از ورود الیہ عالیہ به مستقر خلافت باقی خاں انیس طریق  
 اطاعت پیش گرفتہ کلبد قلعه بنظر اقدس در آورد و بر خنجر خواند از قلعه گرفتہ  
 به طلب سپاہ دادہ ہر یکے را مستمال فرمودند + چون راسن جاٹ دگوپال سنگھ  
 بحدوسہ و دیگر زمینداران اطراف بر خنجر به قصد جاں فشانی و بعضی بارادہ

فاسد غارتگری آمده احزان را از مست نمودند + اسے تباہ شایان ہنگامہ روزگار  
 واسے نظار گریان کار نامہ سپردار نشے دیدہ بصیرت بکشائی و نظارہ نیرنگی  
 ایں گردوں بنواید کہ ہر لحظہ چہ باز یہاںے گوناگون بروے کفری آورد و در  
 ہر آنے چہ ارقام قلموں می نگارد + باہر کہ نزد محبت باخت عاقبتش شمشیر  
 محنت انداخت و ہر کز نوش داد نیشے بردش بہاد + ایں سپربے ہر جزآن کہ  
 برادر را برادر اندازد و ایں فلک اثر و پاییکر غیر از اں گردہ گردان طعمہ ساز  
 و بازے دیگر بروے کار نمی آرد ایں ترک سپر اگر نہ بر جدال مکر بستہ چہا ہر  
 سحر خیز بے ہر بدست گرفتہ دل شگافی نہ جبینان می کند و ایں ہندوے فلک  
 اگر نہ بقصد پیکار بر توں بکود شستہ از چہ برج شہاب جگر و وزی ہر طلعتان  
 می نماید از ہلال کمانے از اں بدست گرفتہ تابہ تیر ستم دلہا بدوزد و از برق آتش  
 برافروختہ تاخرین ہستی مروم پاک بسوزد و کارش خونریزی تمام است شفق بریں  
 حال آگاہ است چوں شیشہ ساعت سر اسر غبار است چوں درخت گل سر ایا  
 خار + سہراب بقہرش از دست پدر جفا دید باہل بجاسہ مکرش از دست برادر  
 شربت ہلاک چشید با آن کہ از دو و جگر سوختگان رنگش نیلی گشتہ طرز جفائی  
 گذارد و باد جوآن کہ از آہ دل حسنگان ہمہ تن داغ شدہ راہ وفا پیش نمی  
 آورد + ہر کہ دریں چمن پر خار دے ہسان گل بشگفت بخاکش سپرد ہر کہ مانند  
 سر و سرے بالا کردہ بتند باد قہرش بزمین آورد + دلبس کن ایں یادہ کوئی تہجد نظم

کہ دانکہ کہ اس ختم دام و دد      چہ باز چہ دارد از نیک و بد  
چہ نیز بگ باخرداں باخته      چہ گردن کشاں را سرتاختہ

مدعا سے کہ بہ تحریر آں پر داز و سندیان را در عرصہ مطلب بتاز کہ چون خبر  
ورد و الوئیہ عالیہ بہادر شاہ مستقر خلافتہ بر مع عالیجاہ رسید عثمان عزیمت گرم  
خیز ساختہ بعد تشریف آوردن بہ گویار و دیدن شاہزادہ بیدار تخت داعیہ  
آں نمود کہ بدستور حضرت خلد مکان در سواد سموگر مہ طرح محار بہ اتفاق اقتدار بریں  
عزیمت اسد رخاں را با جمیع بہیر و بنگاہ با چندے از خوانین دیگر بہ گویار گذارشتہ  
و توپا سے کلان را اصلاً بر نہ داشتہ جو مدیہ طور از دریا سے چنبل گذارشتہ بہ وصول پور  
نزول اجلال فرمودند و بہادر شاہ با ستماع خبر آمدن ایشان از مستقر خلافتہ  
کوچ فرمودہ بحرزم آں کہ در وصول پور منگامہ پرغاش وونی گیر و بتاسیخ ہفتیم  
شہر بفاصلہ کردہ از جاجو خیام فیروزئی فرجام نزول اجلال فرمودہ بود کہ  
وقت شب از السنہ جو اسیس عزیمت عالیجاہ سمیت سموگر مہ معروفن اقتداری  
گردیدہ حضرت بہادر شاہ نیز عثمان عزیمت از رفتن پیش منقطع فرمودہ  
دائرہ نگاہ متصل جاجو مقرر نمودہ بسبب عدم تشخیص وقت محار بہ و تقریر ساعت  
مقابلہ بتامیخ نسبت شہر صدر کہ مختار اہل پنج بود بدولت و مبارکی ستارچ  
بہیز و ہم متوجہ شکار گاہ شدند از اں جا کہ نظارگی اقبال عدو مال بہادر شاہ  
بہ مقتضای کمال شوق مشاہدہ عروس فتح طالب آں بود کہ پیش از ساعت

معهود ناظره نصرت و فیروزی از متقی احتجاب برآمده بر منصفه جلوه گری نماید  
 مشاطه تقدیر چهره آرای جمال شاید آمال خدیو گیسوان گردیده ارباب مخالف  
 را پیش از زمان احمد و مسگریم عرصه پر خاشاک گردانیده بے آس که بقانون  
 پادشاهی تسویه صفوف از طرفین انتظام گیرد و بزرگ افواج از هر نژاد و  
 بر نژاد قول و التمس انقسام یا بد پادشاهزاده بیدار سخت باهر اسلحه  
 نامدار مثل ذوالفقار خاں بهادر و ترمسب خاں و راء و لیب و خان عالم  
 و نور خاں و غیر هم امرا از اهل دکن ناگهان بر دایره دولت بهاد شاه که بنور  
 متصل جاجوا استاد نشسته بود و مردم در فکر دایره گاه بودند بسیاران شعله خیز در  
 رسیده بخیم اقیس آتش در زدند و حسی که همراه دایره بودند نظری بر کثرت فوج  
 ای بسیار حمایت شاهزاده عظیم الشان بهادر مستظهر گردیدند و جانان شقاوت  
 نشان که در رکاب بودند و مردم سپاه طرفین دست به تاراج امتحان دراز نمودند  
 یا و شاهزاده عظیم الشان بهادر به جان فوج ظفر سوچ انکار مقاومت مریانی  
 نموده آه و رزم شد از طرفین زود خوردنکایاں به وقوع آمد و جانشین دست  
 بسته از هر دو طرف به ظهور رسید از اشتداد زبانهاست آتش بار دکن و  
 ترکناز مردان شیرانگن دوست بر دیوانان شمشیر زن عرصه سبزه صحرای  
 رنجیز گردید و از غلبه مخالفان نزدیک رسید که با نای بهرم خورد و از تسلیم  
 تسلط اعدا پاس سپاه از جانب دیگر بهاباز مردی و مردانگی باز حسان

یا برادران بجای نقشان سمنند تبت به میدان تاخته بازی از دست رفته را  
 قائم ساخت و بسیارے از اعدای خاک و خون انداخت از آن جا که سیانه  
 عمرش لبرنگ شده بود بعد تر و بسیار که ارقام آن تا قیامت یادگار خواهد ماند  
 نقد جان در راه قبله حقیقی نثار نمود و شاه مبارز روح اس اوج حریم صداقت  
 بسوی علیین پرواز کرد بسیارے در عرصه نبر و گاه چهره نگار سعادت و  
 اکثرے شرف اندوز شهادت گشتند پادشاه مراده عظیم الشان با وجود بکار  
 آمدن دلیران کار و مجروح شدن مردم بے شمار و بے دلی جمعی که از اشتداد  
 بارش تیرو بان و ترکتاری و کنیان جانفشان کار بجان شان رسیده بود و چون  
 قطب پایے ثبات محکم افشوده ناقه سوارے بدرگاه بهادر شاه فرستاد که  
 فوج عظیم شاه رنج بر سبای نبرد آورده و بسیارے از اسب و فیل و پیاده و سوار  
 بکار آمده برادران تر و دما حال بازی قائم داشته منصوبه بهتر ازین نیست که  
 حضرت بادشاه زود تشریف آرند و فوج عالیجاه بسبب تحریق خیام و غلیبه  
 دلیران خون آشام فتح خود مصمم کرده کوس فیروزی می خواختند و به گمان آن  
 که هرگاه این قسم فوج عظیم دست نیافت از دیگران چه خواهد کشود زبان به  
 تمهیت رطب اللسان می ساختند و غافل ازین که نیزنگ تقدیر بر هر لحظه  
 رنگے تازه بروے کوری آورد و غشی قضا هر نفس منشور دیگر می نگارد و آسمان که  
 ازین عجوبگی کار نامہ تقدیر آگاه می داند بر سیرانی چنین آمال اصحابش خند زید که

به یک سموم غضبش افسردگی می گیرد + و از پشیمانی مرزعه مقصود بپایس نباشند  
 که به یک سیاح لطیفش تیردست می پذیرد + از ششسته مهرش شب تار یک  
 یاس مطلع نیز عالم افروز است + و از گرد باد قهرش روز روشن طرب ظلمت  
 شب دیو غم اندوز انتعاش خاطر بدون مشاهده انجام کار چون خنده  
 صبح کاذب فروغی از صدق ندارد + بلا تعجب نادانی که خود را بآن خر سند  
 سازد + و نشاط باطن بغیر از معاندها چوں ابتسام شام نفسی از بقا بر نمی  
 آرد + طرفه از خرد بیگانه که بعیش آن پیردازد + جرکت مذبحی پیش زنده دلال  
 قابل اعتبار نیست + و روشنی چراغ عدم دلپسین در نظر روشن ضمیران لائق  
 اعتماد نیست + بسا اوقات ساقی فلک بدور اولین ساغر طرب داده که انجام  
 آن حزن و ملال است + و اکثر آنات بعبت باز سپهر شعله طلعت هله رنگین  
 بر روی کار آورده که آخر آن بیکریخ و نکال - بیت

ایں باده که روزگار دارد یک مستی و صد خمار دارد  
 گویند که چوں درخشن شکار ناله سیاه گرم رفتار خبر اشتغال ناله کارزار گروش  
 بهادر شاه رسانیده آن شاه شیر شکار عدد و فکر به مددکاری محکم اقبال و پشت  
 گیری قیاح نایزال با جنود ملائک و قودوس بر عت و استعجال متوجه عرصه  
 رزمگاه گردید از طرفی منعم خاں با فوج سنگین در خدمت بادشاه عظیم الشان  
 بهادر رسیده آهسته بزم ناله فتنه و فساد رخت و معز الدین بهادر شاه به افواج

نصرت امتزاج برق آسا سبقت نموده آتش زن خرم شورش مخالفان گشت  
 درین کموز و البصورت برسات محسوس گردید و اقیال کوه تمثال خوں با بر سر شک ک شیر +  
 تیر خدنگ بسان باران به کمال کثرت دربار ندگی + و توپ و زنگه مانند  
 بر عدد در نهایت غرندگی سیوف آیدار یار از برق درفشان داده + و گول  
 توپ صد اعقه که دایره گنگه حیات ایشان افتاده + کمانها بشکل قوس قزح  
 در دست دلدادگان نمودار + و سیل خون از هر سو دران عرصه پراشید  
 پدیدار + کسے کسے میدان از دم در نظر نگار گیان خوشتر از گلزار بود + و کسے  
 معرکه بدیده کشا شایان بهتر از گلشن بهار می نمود + صحن حرب گاه از خون شنگار  
 رشک از غواں زار + و نیزه بایست جوانان چون سرو و تمشاد نمودار + هزاران  
 فواره خونین از بدن مبارزان در جوش + و چاوشان بسان عنبر لیبان  
 هزار زبان در خروش + و هوا کسے خونین از هر طرف مانند ابرار در جریان +  
 و مرغان سخندنگ در عرصه هوا از هر سو در طیران + عرق بر روست اهل نبرد چور  
 قطره شبنم بر عارض گل ریخته + و عرصه کسے چقاچاق تیر در میدان کجاکر  
 برانگیخته + و جراحوت فر عفر پوش چون شصت و شصت در نهایت زیبار  
 و جوانان چیره سرخ بر سر مانند گل خورشید در غایت رعنائی ساز برق سفید  
 عرصه زمین رشک سترن نار و انا اعلام سرخ و سبز غیرت جوش بهار + و در  
 هنگامه جلال و قتال گاه بادشا هزاره معتز الدین حمله با کسے دلیرانه می نمود



دگاہ بیدار بخت بنور بازو سے سخت در عرضہ نبرد رنگ از و با می نبرد +  
 از آن جا کہ کوکب طالع بہادر شاہ براوج رفت و دست و پائی طالع عالیجاہ  
 در حقیقت نکست و ابتدا بود از مخفی خاک سنگ حادثہ ہر بختیہ احوال  
 بیدار بخت رسیدہ دیدہ حیات آن قرہ باصرہ سلطنت بخارہ صیبت ریش  
 گردیدہ یعنی ناگاہ بدین مبارک کہ از نزاکت تاب گل نہ داشت بضر بگوار  
 بر زمین افتاد + و مقارن دین حال شاہ ہزردہ والا جاء نیز با ہر در سقر عالم باقی  
 اختیار کرد + و اسے داد پلا از شش جہت برخواست و نالہ و احسرتا از قدسیان  
 پسر بلند شد چون خبر این واقعہ جانکاہ بعالی جاہ رسید کہ ہر دو شاہ ہزردہ نامدار  
 از جان صرفہ نکریدہ بقبر دریا سے نبرد گاہ خواصی نمودہ گوہر فیروزی بدست  
 آوردہ بودند کہ ناگاہ ہنگام ابل در رسیدہ ہر دو را فرو بردہ بچاہ سازی دیو  
 پسر تر دو آل و وسیلہ آن خاک فصحت ہمہ بر باد رفت عالیجاہ بارے از درد  
 پس از آن صد چاک و دیدہ بہ بحر ان نور دیدہ با ہزاراں شش تمام شرم  
 گیر ابرصہ نبرد گاہ رسید و رو بہ امیران عظام آوردہ فرمود کہ الحال ہیوہ حیات  
 از مزہ رفت و پوسے جمعیت از گل و عشت زائل شد و حالات از زندگیانی  
 منتقص گشت و بنائے اہل بہ سیلاب فنا رفت و ہنگامہ بہ ہم خورد + این ہمہ شش  
 و گوشش برائے آل نوجوانان بود و چندین چہن آرائی تر و محض جہت آل  
 سرفراے رواں + کنوں روز روشن بے جمال شان در دیدہ من شب نامدار

است۔ ویکل شمرخ و در پیش نشرم بے آں گلماسے بوستان رعنائی نشترخار  
 عزم متعمم بر آں دارم کہ خود را بہ میدان در اندازم + و سخن زمین بخون خون  
 بوش آمدگان رنگیں سازم + امراسے نامدار مثل جان عالم عقیدت شعار  
 و منور خان و تربیت خان و راؤ دلپ در او سنگیہ و دیگر فدویان کہ بر بساط  
 جانفشانی ثابت قدم بودند و بعضے حکم حرا بان منافی کہ فرین کردار  
 کجروی می نمودند بعض رسانیہ زند کہ اسے شمع حج خلافت اولاد ہیں ہزم  
 رزم تماشاسے ترمو دماشتے ضعیف باید نمود کہ چسپاں پروانہ دار خود را در آتش  
 در اندازم بعد از اں ہر چہ بچاٹ مبارک بگذرد و اختیار است ایں بگفتند  
 زمین نیاز بجاروب مژگان اعتقاد رفتہ ہزاراں ہمت و دلاوری سرگرم  
 نہر و گردیدند + از آں جا کہ خان عالم وغیرہ و کنیان شہامت نشان از  
 آں متوجہ شد اں عالیجاہ از او چین چہرہ ہاسے شمرخ و جبہ ہاسے کجواب  
 بہ تاہنیاں خود ہادادہ شمرخونی و ایں ساختہ در خیل سپاہ جانفشانی ممتاز  
 نمودہ بودند آں فریق ہنگامہ رزم را خوشتر از ہزم دانستہ انتظار ایں روز  
 سعادت اندوز داشتہ نہ + با بخت از غلبہ ایں فریق کہ لبان کجروانج متلاطم  
 بود و سفینہ و جہت اعدا را بہ لرزہ در آمد و کار بجائے رسید کہ منور خاں  
 متحمل نیای سواری بادشاہ را وہ عظیم الشان بہادر رسیدہ نیزہ بر عمارتی عالم  
 زدہ بپاشا + سپہر حافی تحقیقی اثر نہ کرد + بار دیگر نصبد مہ بہر چہ تمام تر از پیشہ

نیزه خود را بشا بنزاده رسانید شاه تعجب آن به نیروی باند و به همت نیزه بست  
 مبارک گرفته به زخم پلارک آید کارش تمام نمود و چون تسلط سپاه از حد  
 درگذشت حسن علی خاں دیگر سادات باره به از مشاهد چهره دشتی اعدا با  
 بانودها گفتند اے مردان کار و اے دلاوران کار گزار فرقه رجال با وجود  
 تسویه خلقت بوسیله شجاعت بر نسواں امتیاز دارند و گروه سادات باره به  
 بسبب آن که بارها در میدان ترد و کارها کرده اند بر سائر سپاه هند شرفین  
 اختصاص یافته اند و امر و زکار بادلیران خوشخوار افتاده اگر بطرز غرولان و  
 بخیاں فاسد حیات چند روزه در میدان کارزار پلوتی می کنیم اعدا بر پشت  
 ما تاخته و ما را از روزگار خواهند برد و در این صورت هم دایم خذلان تا  
 قیامت بر ما صیحه حال یا و کار خواهد ماند و هم در حالت گریه و شکاک قصصا خطا حل  
 بر صفحه حیات خواهد راند هیچ تدبیر بهتر از این نیست که دلیرانه خود را درین  
 دریای هفت جوش اندازیم و جان در راه مروی بازیم - فرد  
 یا با مرد و بر سر گرد و دل نهیم یا به یا مرد و بر سر همت کنیم سر  
 برین متفق شده دست همت بفتح خیر بر آورده نگذاران با و پا بمیدان انداختند  
 و بعضی ازار یاب همت خود را پیاده ساختند و پیش صعب با هم دست داد  
 و عریضه سخت بمیان آمد و دلاوران طرفین در زور آزمائی از یکدیگر گوسه  
 سبقت می بردند و مردم لشکران هر دو سوسه چقیلش با سه رگانه می نمودند -

یا نہاے آتشین از تن فیلاں کوہ بدن بساں برقی کہ ابرسیاہ در آید در  
 گذشتہ۔ دروازان از آب تیغ پہلو تنگاف غرق یل خون گشتہ + مبارزان  
 زره پوش در بحر خون مانند ننگان بہ دام اجل گرفتار + و سپر بردار + افتادگار  
 معرکہ مصاف مانند پشت کشف نمودار تخته چو شمشیر آہنمین بصفائے شجاعت  
 تیر اندازان چوں غراب ہمہ سوراخ گشتہ + ناوک جنگہ دوز باد و سیم برآز سیم  
 گر گردن گذشتہ + عقاب تیر از آشیانہ ترکش بچست طعنے گرد و گردان + سپردار  
 دازد ہائے شمشیر از غار نیام بقصد ہلاک و جہاں گزائی مخالفان دین باز ہلاک  
 سر دلیراں بہ لگد کوب سم سمند مبارزان بساں گوسے کہ در میان بہ خیم چو گان  
 در آید از جاسے بجاسے در غلطیدن کشتگان معرکہ حرب چوں حرب بمل بر روی  
 خاک در طپیدن + درال بحر آتشین جوش کہ از کثرت توپ و تفنگ سح  
 زمین حکم کردہ نارداشت + بہادران سمن رانہ سمند ہمت می انداختند و درال  
 دریاسے پیر آشوب کہ موج خیز فتنہ بود و پاسے ثبات از جاسے رب و سیا حال  
 از بحر و خا و تنگ آسماے مافتند + خزانہ بندوق نقد جہاں گزائی و کینہ  
 دیبا ساختہ و آب شمشیر آتش فنا در خرمن ہستی انداختہ + فرات آبادی از آب  
 سیوف متعشتان معرکہ قطرہ و قطرہ و درابہ قطرہ آبے از جان سیر گردانیدہ  
 تشنگان معرکہ بہر دریا آں کہ آب تیغ از سر گذشتہ دم آبے بجایم شران ز  
 سینہ گرم جوشان رزم از کثرت بے آبی و حرارت بساں کانون وار التہا

و مبارزان، بتاب تنویر جوش از بے مہری ہر نصف النہار چوں ماہی بر شمتہ  
 بجائے کباب، بسکہ سیہ مست سپہر مینائی بدن دلاوران از سنگ جفا شکستہ  
 ز صفت زمین پُر از صہبائے خون از غوائی گشتہ بسکہ فلک کور چشم جہر چشپان را  
 خاک انداختہ + از فراہے غبار ہزاراں زر گس برد میدہ + مردان دلاور  
 بر صاف داد مروی و مردانگی دادہ و صد لختہ زہ از ہر گوشہ زباں بہ تحسین  
 ان داران بے خطا انداز کشادہ + فرویان جانبا ز جان برکت و ست  
 براسے نثار قبلہ مجازی + و بند ہاسے وفادار بترکناز مستعد جانبا ز می  
 فامرستان مترصد بران کہ اگر ہزار جان داشتہ باشند فدا ہے راہ خلاص  
 ایندہ + و جانبا زان بصد جگہ سرگرم بریں کہ بپاسے سر طریقی جانفشانی  
 آیندہ + صد اسے کوس بخلاے مغر ساکنان ملاء اعلا پر داختہ و  
 از کرنا گوش افلاکیان اصم ساختہ + جمال جوانان در حلقہ کمان چوں  
 بہالہ نمودار + چہرہ سرخ گرم چو شان کارزار در شگفتگی رشاک گلزار +  
 ان تہاور بضر ب تیغ ہز ہراں مانند کو ہے کہ از صاعقہ فرو بر دسزین  
 بنمودہ + و صولجان خرطیم اقبال جوانان را بساں گوے در دودہ + رنگین  
 فار تیور و خط سبز و خطان گوئی مرغے است آتشیں بر شاخ سنبل +  
 ہم سنان بر عارض سیمیں تنان ہما نادر قی گئے است مجروح بہ نوک  
 + فلک دریں وقت ہنگامہ رزم را بصورت بزم ترتیب دادہ از

کشندگان هفت خوان پیش دو و دام نهاده - جامش نیم کاسه سر دلیران  
 و باد و آغوشش بخون دل شیران + کبابش تخت جگه هیزبان که به سیخ  
 آهین نیزه برشته کرده + و نغمه اش آه زیم دم درد منداں که ضرب سنان  
 برآورد - اصولش موزونی سنان جان کداز زور آوران + و مضراب  
 تیغش زخمه زن زخم بر رگ جان و لاوران + جوانان دکن در پشه بازی  
 بساں رقاصان هند ملحق باز + و اسپان پری پیکر به جلاجل زربین در جلوه  
 ناز + از دایره سپر صدای زنگارنگ بگوش رسیده + و مبارزان هند به  
 طریق سیهستان بنجاک و خون غلطیده + مطربان هند به نغمه پردازی  
 دلیران گرم جوش + و میل به باد و تار به نواے پشت و درخروش + از کثرت  
 گرمی که عالم تیره و تاریک دید + آن آتشبار بساں شهاب در هوای خشنید +  
 عماری زنگار بر پشت اقبال چوں لمعه نور بر قلعه طور + گرمی که از سطح  
 زمین به اوج سما سر برافروخته + روے فلک چوں فرش زمین اغبر ساخته +  
 و لاوران رزم یکے بر دیگرے تقوی جوے + و هم تنان در میجا یکے به از  
 دیگرے سر گرم نگایوے + یکے را دست چپ از صدره بان بریده و به  
 راست کشتی کمان بدست راست و تبر بدان کشیده یکے را سر از تن به ضرب  
 تیغ بر زمین افتاده + تن بے سر دست به تیغ زنی کشاده + یکے بر خیم تیر سر خرونی  
 جاوید انداخته + یکے را ناوک دلدوز پر کاله بجز دوخته + یکے را لوک نیزه

بر جگر رسیده + تمامی نیزه از پشت گذارنده + سر بدخواه بریده + یک شمشیر  
 بخت با مخالف در تیر + و یک دست به گریبان که اینک خنجر تیر + یک از  
 شکستن اسلحه مستعد جنگ مشت + یک کمان در قبضه و تیر در انگشت + یک  
 بصره پیشانی بسان قیچکار جنگی مغرور دشمن شکافته + یک به قوت دست پنجه  
 عدد بر تافته + یک نعره زنان که اینک رسیدم خبر داده شو + یک فریاد کمان  
 له وقت شرم است از پیش مرد + یک از تاپ آفتاب جوشن از هم رنجیده +  
 یک با جامه حریر به عدد در آویخته + یک به محبت دست اسب بر فیمل  
 انداخته + یک بعزم دست برد خود را پیاده ساخته + یک را چشم از کثرت غبار  
 فرو بسته + یک را از بس گردنفس در گلو شکسته + یک را زخم شمشیر را حائل گذشته +  
 یک را به زخم گرز فرق دوخت گشته + یک را به ضرب گلوله چو پنبه حلاج اعصاب رسیده  
 بریده + یک را به کوب خنجر سینده و جگر دریده + یک بقول چاوشان مست  
 جنگ + یک سر گرم پر خاش بهر نام و تنگ + یک را پاس تنگ و سنگیر +  
 یک در بند و فاسی عهد اسیر + یک را نظر بریں که در میدان مردان مردانه  
 اید مرد + یک منظور این که جان بناموس باید سپرد + یک با امید ترقی  
 دولت و چاه راه جان نثاری پیش گرفته + یک از بهر درستی عهد طرز جانفشانی  
 بر گرفته + یک را از غیرت موثرین خاسته + یک از بهر حفظ شرم رنگ بر رو  
 آسته + یک به زور بازو بک خود نازنده + یک دست نیاز سوسه فلک

تازنده + یکے را دعائے نصر من الله و رد زبان + یکے را دست دعا  
 سوسے آسمان + یکے پناه پیران طریقت برده + یکے خود را بفضل حق  
 سپرده یکے را دعائے سینفی بر زبان + یکے را تعویذ الامان حوز جان +  
 یکے با فسون و دمد مد گرم جوش + یکے به سحر و جادو سخت کوش یکے را  
 جگر به ریح مصقول خسته + یکے را به ضرب گرز مغفر شکسته + بالجملة هر  
 یکے بقدر امکان سرگرم جانفشانی بود + چو نو بار بر دوزخ محمد حسن علی خاں  
 و حسین علی خاں به جراحت های متعدده پیرنگار سعادت کشتند + وسیله  
 نورالدین خاں در ترویج و ات نمایاں بدرجه شهادت رسید + اعدا و لیم  
 قصد پیران آوردند که به شمشیر آبدار سران سردار ازین بردارند عنایت الله  
 خاں پسر طاعت الله خاں را که با جوانان حمزه سرگرم کارزار بود گستاخ  
 بجوش آمد و عرق سپاه گری حرکت نمود + با وجود غلبه اعدایه محابا اسیر  
 بهمت گرم خیز ساختند بجنگ پیوست + مخالفان دست از سادات بازداشتند  
 بر دحولت آوردند + آن شیر معرکه مصاف تا دیر سے دست نمایاں بکار برد  
 بار فقاہت خود از نگلشن جلالت گلهای شهادت چیده تریب دستار عاؤ  
 ساختند + پلا اسے ہوشمندان بخیر و خردمندان بصیر دریا بید که مخلوق چور  
 لعبت است بدست لعبت باز + و مصنوع مانند پرده ایست در حکم صانع بے بنا  
 نہایت ننگا پوسے انسان بقدر طاقت بشری به قدم سعی و ویدن آ



نه متکفل بر منزل مقصود رسیدن + و غایت تردد کثا و زمره که داشتن و  
 سرسبز داشتن است نه ضامن و نه مراد چیدن بسا روشن دلان به روشن  
 حسن تدبیر سراج منیر مژگان و خند که نسیم حوادث فلکی به یک لحظه خاموش ساخت  
 و بسا خل بنده آن خردمند بنال مقصود در سر زمین ظهور نشانند + که صفت  
 بجاری حکم قضا به یک لحظه از پا در انداخت + خیمه مدعای راکه فراش عقل  
 به طناب و اوتاد اسباب برافرازد + اگر از تند باد حکم آزادی از جا در  
 آید چه تدبیر + و شاهد مطلبی راکه ماضی ترو در هر هفت کرده بجلوه درآرد  
 و اگر حجابی از غیب حائل شود ناظر را چه تقصیر سرتامان مضار و دانش مقرر  
 نموده اند که هیچ سیر منافع تیر حوادث سیاهی نمی تواند شد و هیچ تدبیر  
 دافع بلیات آسمانی نمی تواند کرد و دید + آن راکه جمیله و دانش از حلیه  
 اقبال عاریست و دیده امیرش کند بخار حوادث غیبی است و آن راکه  
 ناصیه طالعش به بارقه سعادت روشن مقدمه تجیش عساکر اجلالش  
 امداد دوی + چنانچه منصف گشتن بدر اقبال عالیجاه بعقد و نوب بلاست  
 ناگهانی و بیست روشن + و با وجود رسیدن بسا حل مقصود به گمراه  
 فناء و درختن سفینه حیات آل دریا دل به پلست است مبرهن + تفصیلش  
 آنکه چون یکوشش فردیان جان سپار فوج عالیجاه با وجود شهادت  
 شهزاد با برادر چیره دستی یافت و نزدیک رسید که صورت مطلوب در

آئینه امید جلوه نمائش گیرد و فلک حسد پیشه که تا توان بینی کار دوست + و  
 تنگ چشمی رونق بازار آید - غنائش خون دلیران است + و طعمه اش  
 گزده شیران - بازی دیگر بر انگشته کرده و ناگروه بخاک برابر ساخت + یعنی  
 در عین گرمی هنگامه نبرد بادے تند از جانب جنوب که مقابل فوج عالیجاه  
 بود برخاست بصدقه که اگر بر کوه رسیدے از جایر کنده و غبار سیاه  
 عرصه عالم را چنان گرفت که عالم در چشم جهان بین مردم تیره و تاریک ساخت  
 تیره که مردم عالیجاه بر اعدای انداختند هم به آنها می رسید + و بان هائے  
 آتشین که بطرف معاندان عالیجاه سر می دادند باعث طاعن مردم این طرف  
 می گردید + سپاه بهادر شاه خور این بطیقه غیبی از امداد آسمانی دانسته  
 مخالفان را به تیر و تفنگ دبان و دختند و در آن عرصه رستخیز را و دلیر  
 و منصور خال و خان عالم و ترمیت خان و مطلب خال و رام سنگه با آله و دیگر  
 بنده هائے مخالفان یکبار آمدند و فواید آنها سر داران خود را کشته یافته  
 دست از جنگ باز داشته بالا شمر هائے آنها از معرکه چلوئی ساختند + و بعضی  
 نیک جوانان که در راه خدر و ترم و بر خود را بصورت مخلصان و نموده بودن  
 نزد و غایب آخته پائے ترم و از عرصه ناموس بیرون کشیدند و در رکاب عالیجاه  
 غیر از بند هائے جلوسادشاهی و اکثر از بند هائے جوان بناموس ده بیچ یک  
 نموده و فوج بهادر شاه چو دانه که بر مرکب محیط شود از چهار طرف محاصره نموده

بہ تیر و بان در گرفتند عالیجاہ با وجود این حال در تردد و جنگ قطب آسا پایہ  
 جا بودہ خود بدولت تیر اندازی می نمود چنانچہ چارترکش از تیر خالی ساخت  
 ہر تیرے کہ از شصت آں راست کیش برآمد جوانے را بخاک و خون انداخت  
 تا آنکہ بدن مبارکش بہ سناہائے ابدار مجروح شدہ بود حسابے از اں بہر  
 نگر فتنہ بر و مال چہرہ مبارک پاک نمودہ تیر اندازی می کردند گویند کہ شانزادہ  
 والا تبار در سن دہ سالگی بہ فیمل سواری خاصہ بود ہر گاہ تیر بر آں شہاب  
 ادج سلطنت رسیدے عالیجاہ بدست خود کشیدے تا آنکہ تیر دیگر رسید  
 آں را نیز آوردہ فرمودند کہ در ہودج استراحت نمایند + آں شیر دل اصلا  
 بر اں را غنی نہ شدہ + چچناں نشستہ تا شاے تیر نگر روزگار معائنہ می نمود +  
 دیگر نقل می کنند کہ چون بہ رسیدن جمراحات مزاج مبارک عالیجاہ  
 رغبت آسب فرمود فیلبان التماس کرد کہ ابریق آب عقب عجاری خاص  
 است بر زبان گوہر نشان آوردہ کہ اسے نادان این نہ آں وقت است کہ  
 از مقابلہ اعدا بطرف دیگر متوجہ باید شدہ ترین اثناء چوں فیلبان مجروح شدہ  
 بر زمین افتاد خود بدولت پائے مبارک از عجاری برد آوردہ بہ اشارہ پا  
 فیمل را پیش راہ دند + افسوس از جفاے سپہر تمکار و صحنہ از پیدای  
 این فلک خونخوار کہ کشتی عمر نوج در طوفان بلا انداختہ است + ویوسف  
 مصری بچاہ اجل اہلیر ساختہ + از جوش سخت سلیمان برباد + و بہ ستمش

تاج قباد بر زمین افتاد + از چین جلیبتش خانه صد قیصر و غفور خراب + و  
 از قهرش رستم بسان زلزل و زلزله اضطراب + کجخسرو از جام قهرش هلاک  
 محلات چشیده + و بیشترین از جورش به زندان ابتلا منزل گزیده + خورشید عمر  
 افراسیاب از بیداری او به مغرب فنا رسیده - و سیاوش از دست اوستش  
 به منزل مرگ دای گزیده + دشنه تیزش گردن گردن گزیده - و خنجر قهرش  
 سینه سروان دریده + نه اورا با کس دفائی و نه در دل غبار اندوختن  
 صفائی + از نیرنگی اوست که طشت شفق از شام خون تاجداران مالامال +  
 و از قهر اوست که خنجر مهر صبح بخوان شهر یاران بزرگ آل + نه نئے  
 هر چه گفتم همه ترهات است + آنچه گفتم همه حرف و طامات + ای همه رنگ آمیز  
 تقدیر است + و این همه حکمت قادر قدیر + فلک پیش حکم او چو خیمه نیرال  
 شب و روز در سیر است + و طائر کوکب به صغیر امزش لیل و نهار آواز طیر + حاکم  
 محکم اوست و گیران همه محکوم + و بقا و دوام مراد راست باقی همه معدوم +  
 تا چند از این مقوله بیان نمایم + و تلکے دست و قلم به تحریر آن فرمایم + ہاں  
 بہ کہ مطلب اصلی باز آیم + و جریدہ بر خاک کشایم - اگر چه عالیجاہ با وجود رضائی  
 معبود دست از جنگ باز نمی داشت اما از آن جا کہ جائے عمر بر بدن مبارک  
 تنگ آمد و ناگاہ تیر و بندوق بر پیشانی عالیجاہ رسیدہ جسارتہ آن تلمیذ غیبی  
 کہ پیام اجل بود شاہماز روح مبارک از دام گاہ فنا بجام قدس پروانہ نمود

صفوف ملائک کہ در عرضہ ہوا تماشا کے شجاعت و دلادری آن شیر بیشہ ہمت  
می نمودند برکاب عالی ہمعنان گردیدند و قد و سیال بہت فوج فوج بہ استقبال  
آن حضرت نمودند جو ربحار و بگلیوئے مشکیں حبت رافت و روب نمودند  
و رضوان خیر مقدم گفتہ ابواب خلد بریں بر رویش کشود و نوائے حرب از  
ہشتیاں گوش آن عالیجاہ رسید در بہشت باہر دو شاہزادہ بدان سان  
منزل گرفت کہ قمر با سعدین در یک برج آرام گیر دو در خلد باہر دو صاحبزادہ  
بدان گو نہ مقام کرد کہ سر و با شمشاد و عرعر بہ یک چمن مسکن پذیر و بند ہائے  
بادشاہی مثل جے سنگھ چھوہامہ و غیرہ از مشاہدہ این حالت پر ملائت  
دست از محاربہ باز کشیدہ بہ درگاہ بہادر شاہ ناصیہ سائے عبودیت  
گشتند و ذوالفقار خان بہادر بہ زخم کہ بر پشت برداشت عمان عربیت  
بطرف گواہیار معشوق ساخت ملازمان شاہی با دجو و شہادت عالیجاہ پائے  
از میدان بر نہاد شہتہ چچاں سرگرم کارزار بودند بہادر شاہ سوارہ فریبیل  
بسان ہر مینر کہ در وسط نصف النہار بر سپہر برین طلوع دولت نماید تماشا کے  
شجاعت و دلیری آن ہر جوان پیشہ شہامت فرمودہ زبان فیض بیان  
بہ تحسین و اکثرین کشود و حکم فرمود کہ الحال این جماعہ در ملک ملازمان سرکار فیض  
آثار باد دولت شرف اختصاص یافتمہ از پر خاشای اینہا دست باز دارند و از جان  
وال اصلانیا زارند اما از زلی جا کہ دہاں شتر اپنے پر شتر و شتر کہ چون عرصایت

قیامت پر آشوب بود حرف کسے کسی شنید سپاہ طرین نادیرے دست  
 بہ تاراج آنتہ عالیجاہ و شاہزادہا دراز نمودند روسے زمین از لعل و جواہر آباد  
 رشک کان بدخشاں گردید + و از کثرت گہر یزدی سطح ارض غیرت بحر عمان  
 و روسے دشت از ریزش اشرفیہا چون صحن چین در موجیم خزاں برگ بربوگ  
 اصغر گرفت و از پرگانہ گیہاے رویہ با بساط دشت نسترن زار گشت  
 از تشنہ الوان بسکہ بہر طرف رختہ گوی کہ فراش قدرت فرش بوست  
 گسترانید و درین کشاکش غارتگری فلک بتیغزہ نو بہنگامہ کشاکش گرم  
 ہر کہ دست بہ بردہ زرمی زد از دیگرے تیغ بر سر می خورد یکے در ج جوا  
 بکف آوردہ + و از دست دیگرے گوہر جان سپردہ + و یکے قمشہ نگازند  
 از دست غیرے کشیدہ + و دیگرے جامہ حیات بد کنش دریدہ + و یکے  
 بر اسب صبار رفتار سواری نمودہ + بہ زخم دیگرے راہ فنا پیودہ + و یکے  
 غارت خیمہ زرد و زرد دل نقش بستہ + و دست قضا طنباب عمرش گسستہ  
 بسام دم درین خیالی جان باختند و بسا خلق ازین خیالی خام خود را بہ  
 مہلکہ فنا انداختند چون ظلمت شب پردہ بر روسے روز انداخت + و فلک  
 سیہ روز جان را تیرہ و تار یک ساخت + ہر یکے دست از ترد و با  
 کشیدہ بہ مسکن خود ہا منزل گزیدند + و ہر بوس نسائم فیروز ی بر پرچم رایانہ  
 جہان کشاے فرخندہ طالبی است کہ چین سعادتش بہ آبپاری تأیید باد

پیرایه + وگشتن دولتش به سحاب امداد سحانی شاداب باشند + نهر  
 شبنم اقبال نکست: انصاف مشام آمال دوست و هر دم نسائم افضال  
 مشکفانی پیرایه انداز جواهر جلال از + دولا بپهر هر لحظه به طراوت بخشی  
 گلزار دولتش + و باغبان فلک هر ساعت به چمن آرائی گلشن شوکتش +  
 اعلام عظمی گلشن همیشه به دستگیری امداد غیبی سر بلند و ممتاز + الای سلطنتش  
 همواره به فتوحات لاری سرافراز + جبین بخشش مطلع انوار فیوضات + و بخشش  
 مزین به نقوش فتوحات + هست تقدیر به انجام مطالبش معروف + حکمت  
 قدیم به استقامت کارش مشغوف + اعدا از میبست شیر حلش در رسیدن و بهره  
 فراوان از بویبار اقبال در رسیدن + مایه دولتش در هر ترقیات همیشه  
 تازه رنگ + و پیکمیزان مایه جش بمقدار بقا گران سنگ + برقی سیوف  
 آبدارش آتش زین خرمین مخالفان تیره روز + ناکره خنجر جانگوارش دشمنان  
 را خانه سوز + آسمان غاشیه اطاعتش بر دوش + و فلک حلقه بندگیش  
 در گوش ازال جا که از جناب کبریا این منصب بزرگ بذات مستدس  
 بهادر شاه عالم پناه مرحمت گشته بود چنین فتح و نصرتی که از حوصله دریافت  
 بیرون بود + و در پیش دشوار پسندال به هیچ گونه آسان نمی نمود + محض  
 به تائید غیبی و امداد لاری دست داد آن خدیو آفاق به اداسه این  
 عطیه والا از غایت خشوع فرق فرزند فرسایر زمین خضوع نهاده زبان را

بشکر منعم حقیقی شکر ریز ساخت و جوق جوق امرای عظیم الشان به او آئے  
 تسلیات مبارک باد و دست عقیدت را بر بلندی جاوید بخشیدند و کوس فیروزی  
 بسان ابرو روزی طنطنه در گنبد دوار انداخت بعد اتمام جنگ جوں جواد  
 آں والا نژادان قدسی نهاد بنظر اقدس در آمد بمقتضای نسبت باطن و  
 رقت قلب بے اختیار اشک حسرت در دامن رخت بر زبان گوهر بیان  
 آوردند که این عزیز مصلحت نمیدش خود را در بلا و امارت تاسف و عینا  
 انداخت که بقیه عمرش این افسوس از صفی خاطر زائل نخواهد شد پس  
 حکم فرموده که آں شیران فیل سوار را در تخت تابوت جاد دهند و پرو گیان  
 سراق اجلال را با انواع عزت و احترام قریب دایره جاد و نونال  
 چمن سلطنت یعنی والا تبار و بیدار دل را که جوں ددیم بودند در کنار گرفته  
 به انواع نوازش و تفقدات دلداری نموده اشک از کویده آنها پاک  
 فرمود و بعد دوز در باغ نور منزل نزول اجلال فرمود دیده سکینه  
 مستقر خلافت را که بسان ماه عید منتظر جمال هم تمثال بودند بنور ساختند  
 و حکم اقدس شرف نفاذ یافت که فوج سنگین به گویار فستة عمدة الملک  
 اسد خاں را با همیرو بنگاه که در آں جا متوقف شده بود در اندک فرصتی  
 مطابق امر به عمل آوردند و آں وزیر مشیر با سائر اسباب و کار خانات  
 بمستقر خلافت رسیده بشرف استلام عقبة و علمیه دولت دارین حاصل نمود



و ذوالفقار خاں نیز بہ رفاقت پدر سعادت عتبه بوس دریافت و مشغول  
 عنایات اقدس گردید بنندگان حضرت سلیمان مکان بمقتضائے کمال  
 عنایت اصعب ثانی نواب اسد خان را بخطاب اصعب الدولہ محنت از  
 ساختن دیو کاہت مطلق عز امتیاز کرامت فرمودند و منعم خاں کہ از  
 ابتدائے متوجہ شدن الوبہ عالیہ بہ ہندوستان الی الان بفرادان  
 ترد و حسن تدبیر جانفشانی بکار برودہ بخطاب خانخانان بہادر ظفر جنگ  
 شرف انحصار حاصل نمودہ مسند آرایے وزارت گردید۔ و ہمہ با  
 بد القاب و خطاب و ترقیات مناصب فوق عزت برافراختند۔

# سوانح عمری شیخ علی حرب

راقمہ

یار اسے زباں کو کہ تڑپے تو کہیںم تو صیفت کمال کبریا سے تو کہیںم  
 چیزے بساطِ اتمی دستاں نیست جانے کہ تو دادہ خدا سے تو کہیںم  
 چون انسان را بہین شترہ و گزین سرمایہ در کار گاہ آفرینش تخیل  
 خبر تست و از نیست کہ گروہست از دانش اہل و قدر وقت سستنا سان  
 بتدوین کتب تواریخ و تحریر احوال بدو نیک پیر و اختہ برنے از روزگار خود را  
 در آن کار بیایاں برودہ اند۔ و بالکل تصدیق سیر و اخبار را نسبت لطیقات انام  
 علی اختلاف مراتبم فوائد بسیار است و چوں ہایں سرگشتہ عمر با شغفگی  
 تلف کردہ بچشم حقیقت ملاحظہ احوال خود نمود و سرگزشت ایام گذشتہ  
 را بواسطہ نگاہ نگران خالی از فائدہ خبرتے ندید۔ و در نقل احوال دیگران  
 بسا شد کہ ناقل را بنا بر سببها تخلیط و اشتباہ افتد اما در شرح احوال  
 خویش مجال آن نیست خواست کہ بذکر ثمرہ از حالات و واقعات خود کہ  
 مدین عجلہ بخاطر ماندہ پر دازد۔ و در آن رعایت ایجاز و اختصار نماید تا علول

مقال و آرائش عبارت مورث ملال خرد و پشرد بان نه گردد و دوستان را  
یا دوکار و آییندگان را نه کار و باشد - نامول از ناظران کرام آنکه  
بنظر شفقت و ترحم نگرند و طلب مغفرت این محروم کوته سعادت  
را معاوتت فرمایند -

### اجداد راقم

و انا المستمربو ائمه المواهب محمد المرحوم بعلى بن ابى طالب بن  
عبد الله بن علی بن عطاء الله بن اسمعیل بن اسحاق بن نور الدین محمد  
بن شهاب الدین علی بن علی بن یعقوب بن عبد الواحد بن شمس الدین  
محمد بن احمد بن محمد بن جمال الدین علی بن شیخ الاجل قدوة العارفين  
تاج الدین ابراهیم المعروف بزايدا الجیلانی قدس اللهاده و احم  
و ختم لی بالحسنی -

از اجداد این فقیر شیخ شهاب الدین علی بلده استار که موطن و  
مدفن شیخ است گذشته بدار السلطنت لاهیجان که حسن بلاد گیلانست  
سکنتی نموده و از آن زمان باز لاهیجان موطن اجداد گردید و حسب فقیر  
شیخ علی بن عطاء الله از معارف علماء زمان خود بود - خان احمد خان  
پادشاه گیلان نظر راسته داشت که داشته در تخیم او مبالغه نموده  
بعیش مراتب علمیه را از ایشان استفاده نموده - در دار السلطنت

تزوین بصحبت شیخ جلیس بہا الدین احمد عالمی علیہ الرحمۃ رسیدہ و نسبت  
تمام باہم داشتند چنانکہ در شرح حدیث مسراج کہ از تحقیقات عالیہ  
ایشان است بتقریب در فواید آن دو کتب بصحبت خود با شیخ علیہ الرحمۃ منوہ  
و از مصنفات ایشانست شرح فارسی برگلیات قانون کہ بالتاس خان  
احمد خان نوشته و رسالہ اثبات واجب کہ مقدار دانش اوزان معلوم  
تواند شد۔ و رسالہ حل مشبہ جذرا صم و ایہ ہر دو نسخہ بخط ایشان و کتاب خانہ  
والد علامہ طاب ثراہ بنظر فقیر رسیدہ۔ و حاشیہ مبسوط بر فصوص فارابی  
و غیرہا تکمیل علوم در خدمت سید المتحققین امیر فخر الدین سماکی استرآبادی  
نمودہ۔ و بگفتن شعر رغبت داشتہ و حرارت تخلص ایشان است  
والحق سخنان عاشقانہ اش در کعبہ و حسن بلاغت بے نظیر افتادہ۔  
دیوان قریب بد و ہزار بیت بنظر رسیدہ ازاں جملہ است۔

### غزل

خوبست محبت اثری داشتہ باشد      معشوق ز عاشق جبرے داشتہ باشد  
دل رفت با تشکدہ معشوق و نیامد      می آمد اگر بال و پرے داشتہ باشد  
مردیم ز بس ثابت و سیارہ شمریم      آيا شب ہجران سحرے داشتہ باشد  
دل را بطاق ابروی جانانہ سوختیم      قندیل کعبہ را بجنم خانہ سوختیم

و حدت چه حالتست که خوابت نمی برد ما خود نفس زگفتن افسانه شوخیم  
 ولد ایشان منحصراً شیخ عبداللہ بود کسب فنون علم از والد خود نموده  
 بتقوی و انقطاع از دنیا اتصاف داشته - آنچه از وجه معاش املاک  
 موردی حاصل آمدی بقلیلے قناعت نموده و باقی را صرفت در مسائل  
 و محتاجاں کردی سہ پسر از ایشان مختلف شد شیخ عطاء اللہ شیخ ابوطالب  
 و شیخ ابراہیم - شیخ عطاء اللہ کہ ولد اکبر خود در فقہ و حدیث اعلم علماء آل  
 و پیار و در زہد و کثرت عبادت در چہرہ عالی داشت در سن کم ولادت  
 و اولاد از دستانہ شیخ ابراہیم کہ کمترین برادران بود از مستعدان روزگار  
 و بعلوم فطرت و ذکا اتصاف داشته مراتب متداولہ علیہ را اکتساب نموده  
 سرآمد قرآن گردید - و بہفت ستم بجاییت نیکو نوشتہ و خط  
 استادان را چنان تتبع کردی کہ تمیز در میانہ و شوار شدہ مصحف  
 مجید و صحیفہ کاظمیہ مترجم با تمام رسائل بہرہ جہنہ والد مرحوم باصفہان  
 فرستادہ بود ہر دورا بفقیہ شافعیست نمودہ بودند - خوشنویسان مشہور  
 اصغہان از دیدن آن بہرہ را می بردند و در ترسل و انشا ہارت تمام  
 داشت انشا کے ایشان در سفاین مستغیران مسطور و مشہور  
 است در شعر و انشا سلیقہ درست داشت و احیاناً بگفتن میل  
 نمودی این چند بیت از ایشان است -

۴۷  
رباعی

باد خون جگر است زینا مطلب      گوهر از چشم تو راست ز دریا مطلب  
بیچ لیلی نتوان گشت چو چنوں در شمت      آنچه در سینه توان یافت بصورت مشتب  
در کشین دهر محرم راز نبود      در بزم زمانه نغمه پرده از نبود  
پنهان نتوان ز منزله پردازی کرد      بسیم زباں کسے ہم آواز نبود  
فقیر در صخر سن که در خدمت والد لایحان رسیدم سعادت ملاقات  
آن عم عالی مقدار و بیاتم حقا که در محاسن صفات حسن اخلاق و شگفتی  
و مجلس آرائی تا امروز مثل او کمتر دیده ام ده سال پیش از والد علامه در  
لایحان بر حمت اینی پیوست یک پسر می شیخ مفید و دو مجتهد از ایشان  
مانده بود پسر هم پس از چند سکه در اول شباب گذشت -

مجل احوال والد مرحوم

اما والد مرحوم در سن بیست سالگی بعد از تحصیل بسیار از علمای  
علیه نزد مولانا سکه فاضل ملا حسن شیخ الاسلام گیلانی بشوق ادراک  
صحت فضل سکه عراقی با صفهان آمده در مدرسه استقامت و تعلیم  
آقا حسین خوانساری علیه الرحمته که سائر فضائل مناقبش از غایت  
استنار به نیاز اظهار است یا استفاده مشغول شدند و فنون ریاضیه

را در خدمت پطیلوس زمان علامی مولانا محمد رفیع کہ بر فیاضی و شکر دہی  
 مشہور است تکمیل نمودہ چنان استغراقی در مطالعہ و مباحثہ یافتند  
 کہ محصلین را کمتر میسر آمدہ باشد و تا اواخر عمر بر ہاں مہاجر بود  
 و جماعت کثیرہ از اصحاب تحصیل بہ برکت تربیت ایشان بہر اثب  
 عالیہ رسیدند و در کتاب خانہ ایشان کہ زیادہ از بیج ہزار مجلد بود  
 بیج کتاب علمی بنظر در نیامد کہ از اوّل تا آخر تصحیح ایشان در نیامدہ  
 باشد۔ و اکثر بخشی بخط ایشان بود و قریب ہفتاد مجلد را کہ از اں  
 جملہ تفسیر بیضاوی۔ وقامرس اللغۃ و شرح المعہ۔ و تمام تہذیب  
 حدیث۔ و امثال و لک بود۔ بقلم خود کتابت نمودہ۔ می فرمود کہ من  
 یکروز در شب باروزے یک ہزار بیت و زیادہ نوشتہ ام خطے بشایت  
 زیبا واضح داشتند از ایشان شنیدہ ام کہ می فرمودند۔ والدہ  
 در حیات بود با صفہاں آدم و باین سبب کہ مہاداد وطن اختیار کنم  
 زیادہ برداشتم قدر مصارف ضروریہ بچمتہ من نمی فرستادند۔  
 و اں را ہم در عرض سال بچند دفعہ می رسانیدند و ہمہ روز  
 اں قدر میخوانستم بر اے اہتیاع کتاب زر مقدمہ ورنیو و بسیاری  
 را خودی نوشتم۔ بعد از چندیکہ والدہ رحلت کرواندیشی معاودت  
 بلا ہجان از خاطر محو شد۔

بالجمله در اصفهان مکانی خریده بر عمارتش افزودند و عازم  
 سفر حجاز شده از راه شام بطواف بیت اللہ الحرام مشرف شده  
 بغداد باز گشتند و چندے در مشاہد مبرکہ عراق بسر برده باز باصفهان  
 مراجعت نمودند۔ و از اہالی آنجا حاجی عنایت اللہ اصفہانی را کہ  
 از اتقیاء و اختیار بود با ایشان موافقت پدید آمد و صبیحہ نور با ایشان  
 تزویج نمود و اولاد منحصر در چهار پسر بود مولود نخستین ایں بے  
 مقدار است و سه برادر دیگر یکے در کودکی و دو در عنفوان شباب  
 درگذشتند۔

مجملاً اگر در محاسن صفات و اخلاق کاملہ و علو ہمت و فطرت  
 و قوت ایمان و کمال فضل و دانش آن علایمہ تحریر نخوض رود سخن  
 بدرازی کشد۔ و بسا باشد کہ حمل یرمبالتہ حسن اخلاق ایں  
 خاکسار کنند و بیچ فن از فنون علوم نبود کہ ہمارش بکمال نباشد و  
 با ایں حال ہرگز میاہات بعلم چنانکہ رسم علماست نداشتہ و با اوئی  
 کسے از اہل تحصیل و تحصیل و فرومایگان مصاحبانہ سلوک کردے  
 و با ایں کہ طول عمر بمباحثہ و افادہ گذرانندے از جدل بغایت  
 محترز بودے و ایں شیوہ را مکروہ داشتہ شیخ یک از افاضل را  
 بحسن تقریر و شگفتہ طبعی ایشان ندیدہ ام علو نفس چنانکہ در نظر



همتش دنیا را قدر کف خاک می نمود هرگز همت به تحصیل مال و جاه  
 دنیوی که ادنی تملیک او را باندک مسامحه بوجه اکمل میسر بود نگذاشت  
 و در طبع اندیشه فرونی و تن آسانی نداشت بارها شنیده ام  
 که می فرمود بقیه بان حلالی که رازق عباد قسمت ساخته ما را کافی  
 است و داعی به تحصیل دنیا اگر پرورش دیگران و ایشا را بر  
 نخواهند گان است بے ذلت نفس نمونه میسر نیست در داد من  
 سر سخاوتها قطع نظر که دن و گذاشتن آن چیز است که در دستهای  
 مردم است هرگز مبادرت با شنائی ارباب دول و نکر و با جمعی  
 از امر او اکابر اعیان که اخلاص داشتند و نهایت آداب مرعی  
 می داشتند بزرگان سلوک نمودی عبادت و ورعش بمشابه  
 بود که در عرض بیست و پنج سال که با ایشان بسر برده ام هرگز  
 فعلی که در شرع مکروه باشد از ایشان ندیده ام و بعد از  
 نیم شب در هیچ حال چه در صحت و چه در مرض او را بر بستر  
 استراحت نیافتم ام شش هفت سال پیش از فوت عزت و خلعت  
 بر فرازش غالب آمد ترک مباحثه و معاشرت نمود و اصل پیرامون  
 انتظام امور معاش اهل خانه نمی گردید و این فقیر را در آن باب  
 مختار ساخته گاه به بمطالعه مشغول می شد و بیشتر اوقات گریا

بود و اکثر یابی را بعبادت اجماعی نمود سخن باکس زیادہ بر ضرورت  
 نگفتے و سخن گفتن کسے را ہم خوش نداشته تا آنکہ در سال ہزار و یک  
 صد و بیست و ہفت ہجری در سن شصت و نہ سالگی امراض شدت  
 کرد و ضعف مستولی شد۔ صبا حے کہ چاشتگاہ آن رحلت کرد مرا  
 طلبید و سفارش باز ماندگان و نیکو کاری بایشان نمود۔ پس فرمود  
 چنانکہ مرا خوشنود داشتی خداے از تو خوشنود باد۔ وصیت من  
 بتو این است کہ ہر چند اوضاع دنیا را بروفق مرام نہ بینی و زمانہ  
 ناسازگار افتد باید کہ بذلت رضاندہی و تبعیت و نبالہ روی اختیار  
 نکنی چہ عمر قلیل قابل آن نیست۔ و در اصفہان اگر توانی زیادہ توقف  
 مکن کہ شاید از ما کسے باقی ماند۔ و ایس سخن را فقیر در دنیا فتم تا بعد از  
 چند سال کہ فتنہ و خرابی اصفہان پدید آمد۔ پس فرمود در لیالی و ایام  
 متبرکہ بہر چہ دست دید پیشتر آید ما را فراموش مکن۔ بعد از ساعتی  
 چند بعالم بقادر تحال فرمودند۔ مدفن ایشان در مقابر مشہورہ بمزار  
 بابارکن الدین در جنب تربت عارف ربانی مولانا حسن دانشمند  
 گیلانی افاض اللہ تعالیٰ علیہ شاہیب الرحمۃ والغفران و اسکند  
 فی فردوس الجنان۔ چند بیت از مرثیہ کہ در فوت آن عالی مقام  
 بقلم آمدہ بود ثبت افتاد۔

## غزل

سپهر از رنگت ای صاف حقیقت بے گشتہ  
 کشیدی تا زین بست نوازش ای چمن پیرا  
 تو دیر پیرانه سرفتی و من ہم در غمت پیرم  
 نہاں ای عرش فحش تا ندیدم در دل خفا  
 گستی تا زہم شیرازہ تالیف جسمانی  
 بدل آہ رسائی دارم از مجموعہ آتش  
 نمی اندر سیر کیفیت عینا سے خالی را  
 مثل چوں بید مجنون گشتہ ام تشنہ جالی را  
 بحسرت می کنم ہر لحظہ یاد بخورد سالی را  
 نہاں کہ پوشد خاک سافل کوہ عالی را  
 مثالی نیست در عالم ہویدا بے مثالی را  
 ز خاطر برودہ ام کی بارہ مصرعہ خالی را

## ولادت راظم

اما بحال احوال ولادت میں بمقدار دو روز و دو شبہ بیت و  
 ہفتہ شہر ریح الاخر بسال ہزار و یک صد و سہ ہجری در دار السلطنت  
 اصفہان اتفاق افتادہ ہنوز چیزے از احوال ایام رضاع پیدا نہ۔  
 چوں چار سال از عمر برآمد والد مرحوم اشارت بتعلیم نمودہ و رکاں آوان  
 مولانا کے اعظم ملا شاہ محمد شیرازی علیہ الرحمۃ کہ از اعلام روزگار بود  
 وارد اصفہان بود و روزیکہ در منزل والد علامہ مہمان بود فقیر را  
 در خدمت ایشان برائے شروع تعلیم از روئے یتیم حاضر نمودند مولانا کے  
 مذکور بعد از بسالہ این آیات را سہ نوبت تلقین فرمود  
 رب اشرح لی صدری و فیسر لی امیری و حلل عقدک من لسانی

فیفہ واقوی -

فاتحہ خواندہ نوارش فرمود در دو سال سواد خوانی و خطی میسر  
آمد و شوق مفراط تحصیل حاصل شد بیچ شغل نزد من مرغوب تر  
از خواندن و نوشتن نبود - کتب فارسی بسیار از نظم و نثر خواندم بر سائل  
صرف و نحو و فقه مشغول ساختند و بزودی فراگرفتم رساله چند از مطلق تعلیم  
کردند مرا با آن فن زیاده شوق و شغف پدید آمد و درست اخذ کردم استادان  
که داشتم از ذکا و شوق من تعجب می نمود و تحسین می فرمود شوق افزونی  
می گرفت چون طبیعت موزوں بود از شعر لذت عظیم می یافتم و بگفتن  
میل می شد و مبدی مخفی بود چون استاد مطلع شد مرا ازان منع  
نمود و والد مرحوم نیز سبالغہ در ترک آن داشت و مرا صرف  
طبیعت یکبارہ ازان ممکن بود چیزے که وارد خاطر می شد و نوشتم  
و پنهان می داشتم

در سن هشت سالگی والد مرحوم اشارت بتجوید قرأت قرآن نمود  
در خدمت مولانا ملک حسین قاری اصفهانی که از صلحای زمان  
و در آن فن از اقران ممتاز بود تا دو سال قرأت نموده چند رساله در آن  
علم خواندم و ازان فراغ حاصل آمده حسن قرأت من مرغوب  
اسماع شد پس والد علامہ از فرط اشتیاقے که داشت خود بتعلیم من

پرداخت شرح حاجی برکافیه و شرح نظام برشافیه و تهذیب شرح  
 ایسا غوجی و شرح شمسیه و شرح مطالع در منطق و شرح هدایه و حکمت  
 العین با خواشی و مختصر تلخیص و تمام مطول و مغنی اللیب و جعفریه و  
 مختصر نافع و ارشاد و شرایع الاحکام در فقه و من لایحضره الفقیه  
 در حدیث و معالم اصول و چند نسخه دیگر در خدمت ایشان خوانده ام  
 و هم در صغریں والد مرحوم مرا بخندمت عارف حقائق و معارف  
 خلیل الشراطالقانی قدس الشاد و لیس که در آن وقت از عزلت  
 گزیدگان آن دیار بود و برده خواش تربیت و ارشاد نمود. قریب بسه  
 سال بخندمت ایشان می رسیدم اگر چه کتابی بخصوص در خدمت  
 او خوانده ام لیکن هر روزه مطلبی و مسئله بر کاغذ بنخط خود نوشته  
 نمیدادند و آنرا تعلیم می فرمودند. و مرا معلوم نه بود که آن عبارت  
 از چه مقام است و در اصلاح و تزکیه نفس ناقص چندان التفات  
 و مبالغه می نمودند که زبان از بیان آن عاجز و قاصر و دل از ادای شکر یادی  
 و حقوق آن عارف کامل عاجز است. الحق اگر تصور استعداد من نبود  
 هر آینه برکات تربیت و انفاس آن بزرگوار بمقامی که بایست  
 رسانیده. و من از کابر مشایخ عارفین جامع علوم ظاهر و باطن  
 بودم اگر خواهم که شمه اند حالات و کرامات و مقامات و حجابات

و ضبط اوقات و طرز معاش آن عالی مقام را شرح دهم کتابی شود.  
 بالجمله چون طبع ایشان موزوں و احیاناً بگفتن شعر رغبت می نمود  
 و مطلع بمیل من بسخن بود ازاں چندان منع و زجر نمی فرمود بلکه گاهی امر  
 بخواندن چیزی که گفته بودم می کردند و تخلص بلفظ خزین از زبان گهربار  
 ایشانست. این رباعی از اشعار آن قدوه کرام ثبت افتاد.

### رباعی

ای شوخ بیاد در دل درویش نشین      کاین نمکیں بر جگریش نشین  
 در حجر تو دامنم گلستان شده است      یکدم بکنار کشته خویش نشین  
 و در همان آدان ایشان بر حمت حق پیوستند پس از آن والده علیّه  
 سفارش تعلیم و تربیت فقیر بفاضل عارف شیخ بہاؤ الدین گیلانی کہ از  
 تلامذہ سید الحکیم میر قوام الدین علیہ الرحمۃ و از گوشہ نشینان و جامع  
 فضائل صوری و معنوی بودند نمود. چندی در خدمت او تحصیل نموده  
 قدری از کتاب احیاء العلوم و رسائل اصطراب و شرح چغنی خواندم  
 و والد مرحوم مرا اشارت بمطالعہ کتب اخلاق می فرمود و بجهت ازیتیریاں  
 اہل تحصیل ہر روز حاضر شدہ قدری اوقات صرف مباحثہ  
 ایشان نموده آنچه را اخذ کردہ بودم بایشان می گفتم  
 و حق تعالی بزرکت و وسعت در اوقات من کرامت فرمودہ بود.

و با وجود اشغال کثیره فرصت تنگی نمی نمود و شوق مباحثه و مطالعه  
 چنان مرا بمقرر داشت که التفات بلذات نداشته و مگر روز و شب از  
 کثرت بیداری من والدین را ترسم آمده مرا نصیحت و التماس  
 با استراحت می کردند و سودی نداشت و آنچه را بدرس نمی خواندم بمطالع  
 اخذ نموده مواضع مشکله را از والد سوال می کردم و آن مستدار  
 از کتب مختلفه و فنون مشتتة که در اندک مدتی بمطالع من درآمد  
 مگر قلبی از علمای متنبی را بیسر آمده باشد و باین حال رغبت  
 موفوره بطاعات و عبادات بود و لذت عجیب از آن می یافتم  
 و لیالی و ایام جمعه و اوقات متبرکه را مصروف با حیا و مواظبت  
 باؤکار و دعوات ماثوره می نمودم و بسیار از نوافل و سنن عملیه  
 ضایع نمی شد و دل را طر ف رقت و صفائی و سینه را انشراح بود  
 و ذکر آن احوال چنانکه بود نتوانم کرد افسوس افسوس چه دانستم که  
 کار باین در ماندگی و دل مردگی و افسردگی که اکنون کشیده  
 خواهد کشید و کام بلذات نخواهم گزید و باید باینهمه تلخی و زهر جانگداز  
 ناکامی ساحت -

حسرت بی پایاں و غم جانگزا به اینست که درین یکد و نفی  
 که باقی مانده باشد و دیگر امید بهبود و بهتر از نفع مقصود نیست -

کوفصل بهار که در ۳۰ کام برآیم چون شاخ گل از خیزه خود جام برآیم  
 آسایش آیت آنچه بخاطر نمی رسد آن روزگار نیست که ایس آرزو کنم  
 و هم در آن آوان از برکت تقوی و ورعی که مرادوق شده بود  
 مراد مسائل فرعی عملیه که مواضع خلاف فقها بود اضطراب و حیرت  
 روی داد و خاطر مطمئن بقداوی فقها و معمول بین الناس نمی شد و  
 در آن باب خوشی عظیم کردم و احادیث را اصل و ماخذ دانسته بسیار  
 از کتاب تهذیب الاحکام شیخ طوسی را در مدرسی مجتهد الزمان آقا هادی  
 خلف مولانا محمد صراح ماژند را فی علیه الرحمة استفاده نمودم و نظر  
 در رجال حدیث و استادان کردم و رجوع بکتاب استرالیه فقها و تشخیص  
 استنباط ایشان نمودم و بر کتب فرعی حدیث گذشتم و در آن  
 باب جهدی موفور کردم تا آنکه در مسائلی که مرا محتاج الیه و معمول به بود  
 بقدر وسع اطمینان حاصل آمد و از تقلید محض خاصه  
 یا مخالف آراء و عدم عصمت احادیث از مفتیان که مدحض اقدام  
 اوست و موقف حیرت فی الجمله ربائی حاصل شد و در آن آوان  
 بعد از نیم شب و البد مرعوم بمردی خاصت پیش از آن که بنواض  
 مشغول فتوئید تفسیر صافی را که از مصنفات فاضل مسرور  
 مولانا محمد حسن کاشانیست نزد ایشان قرأت کرده باشم رسانیدم



و با کثرت مشاغل تحصیل و وظایف مرا شوقی موفور بصحبت  
مستعدان دوز و نان بود و با جماعتی از این طائفه مختلط بودم  
روزے در منزل والد علاء مہ مجھے از مستعدان منعقد بود مرا ہم  
در آن مجلس طلبیدند و از ہر جا سخنان در میان بودیکے از حاضران  
ایں بیت غامض کاشی را بر خواندہ

اے قامت بلند قداں در کمند تو رخنائی آفریدہ شد بلند تو  
و بعضے از مختار تحسین بلیغ نموده - والد مرحوم فرمود کہ دیوان  
مختشم کاشی بنظر من در آمدہ استاد است  
اما کلامش بے نمک است و آن مقدار از حلاوت کہ  
تدارک بیہ تنگی کند ندارد با آنکہ نمک در سخن شاید کہ گلو سوز  
تر باشد از حلاوت چنانکہ از ہمیں مطلع بلندادیں معنی مستنبط تواند شد و  
دیگر تنہا مصرع اخیر درست افتادہ مصرع اول بطبع مانوس نمی شود  
چہ قامت را در کمند افتادہ گفتن با سلیقہ راست نیست اگر لفظ  
قامت نبودے و گفتے کہ اے کہ بلند قداں در کمند تو" ایں کلام  
پسندیدہ بودے حاضران تصدیق نمودند پس متوجہ من شدہ  
فرمود سید انجم کہ از شاعری ہنوز باز نیامدہ اگر توانی دریں  
غزل بیتہ گویہاں لحظہ مرا مطلع بخاطر سید چوں نظر

ایشان باز بمن افتاد و انستند کہ چیزے بخاطرم رسیدہ فرمود کہ اگر  
گفتی بخواں و حجاب مکن این مطلع بر خواندم۔

صید از حرم کشد حم جعد بلبند تو فریاد از تطاول مشکین کہند تو  
حاضران از جادو آمدند و آفرینہا گفتند تا ایشان در حسین بودند  
مرایت دیگر بخاطر رسیدہ بر خواندم

شد رشک طور از آمدنت کہے عاشقان بنشین کہ باد خورہ جانا پسند تو  
دریں مرتبہ والد علامتہ نیز از جادو آمد و تحسین کردہ فرمود کہ  
آپہ میگویم تنگ در شعر بلا محتشم نیست دریں ہست بیت دیگر  
بر خواندم

مشکل شد ہست کار دل از عشق خوشدلم شاید رسد بخاطر مشکل پسند تو  
وچنین بانیک تاملے بیت دیگر میگویم تا غزل تمام خواندم حصار  
گفتند کہ اس طرز شعر بدہیہ گفتن مقدور کہے نیست و والد فرمود کہ  
لحال نہ از اجازت شعر گفتن دادم اما نہ آں معتمد ار کہ وقت  
منابع کنی و قلندرانیکہ در سر کار خود داشت بر اسے نوشتن این غزل  
التمام فرمود۔

و در ہماں آوان مرا حادثہ سخت رسید و فرقہ در احوال پیدا کرد  
ش بہار و خرمی روزگار بود با جمعی یاراں خود بصر از غم و اسپ تا ختم ہست

درویدین بیفتاد و استخوان دست راست من کوفته شد و تا یکسال  
 با صدمه نیاورد استخوان هرگونه معالجه میگردند و در پنج صعب کشیدم و پس  
 از چندی که وجع تسکین یافته بود و پنهان بیکار و بارگردن بود چون خوشی  
 بنوشتن و آتش قلم بدست چپ گرفته مسوده میگردم و در آن مصیبت داندوه  
 شعر بسیار گفته ام از جمله شنوی ساقی نامه است که افتتاح آن اینست سه  
 خدایا توئی که از راز و پس بهشت از تو دارند پا کال پس  
 من و مستی و کنج می خانه بازادیم خطه سیم باد  
 شخینا یک هزار بیت است بغایت سنجیده و بهتانت گفته شده تا  
 آنکه حق تعالی ازال در دوام صحت بخشید و پراگندگی بهجیت گردانید -

## توصیف اصفهان

در اصفهان آن مقدار از افصل و مستعدان بود که اگر  
 استیفانے اسامی ایشان شود بطول انجامد و الحق بآن جامعیت  
 مصرع طبع در معموره عالم نتوان یافت بهوائے بآن اعتدال و قوت  
 لطافت و آبے بآن گوارائی و شهرے بآن شکوه و رونق و نظافت  
 و زراعت و کثرت عمارات عالیہ و آثار قدیمیه و جزیده و انبوهی  
 ناز و نعمت در رنج مسکون نشان نداده اند بهماناں تمثیلا

تکمیل نفوس و ابدان انسانیہ از تاثیرات سر زمین است  
 ہمیشہ نشائے افاضل و اکابر و مستعدان و ہنرمندان بودہ  
 و ہر قدر در توصیف خصائص جمیلہ آل کو شیرہ شود ہنوز ناگفتہ بہ اند  
 اگر ہوشمند جانبدار آفاق گردیدہ بآن بلکہ رسیدے و اقامت  
 نمودہ عمر و فرصتے یافتے ہر آئینہ خصوصیات و جہات امتیاز آن  
 بر کل جہاں آگاہ گردیدے حسن معیشت و الٰہی ہر اعلیٰ فقیر  
 غنی و مسافر و حجاج و یکساں و تحصیل ہر کمال و ہر نعمتے  
 میسر و آسائے الٰہی آن از ہر طبقہ بفرست و ذکا و مردی و مردمی  
 و مروت آشنا جمہور خلقت بجلیلہ حیا و عفاف و رغبت بطاعات و  
 مرضیات آراستہ مدارس و معابد بشمارش طول لبالی و ایام  
 بر ریاضت و عبادت سعادت مندان و حق طلبان معمور و بہ برکت  
 محفلت سلطانین ہوشمند دین پرور و دانشمندان و اکابر فیض شگستہ  
 در طبایع قاطبہ خواہش و مراسم و قوانین ستودہ و روشنائی  
 پسندیدہ منطبع و معمول و امور مکررہ و اعمال مذمومہ بنیابت  
 نادر و مستور حکیم شفا فی شاعر مشہور در یکے از مثنویات خود  
 بقدر وسع توصیف او کردہ گفتہ۔

# شعری

گردون پیر است و مادر ارکان  
 حکم چو بنائے دوستداری  
 پیر تیغ و خم است ازل حصارش  
 چه شرق و چه غرب را درو جانے  
 از غایت بسط آل معظم  
 یک خانه طلوع با باد است  
 صد بار بر اوج سر کشد مهر  
 زان آب و هوا تبارک الله  
 فطرت گل کس مپوے خارش  
 بر در گهر این جهان حکمت  
 هر که چه مسئله ستاده  
 بازار گیان او خردمند  
 او باش مجسطی آفرینند  
 انهار بهشت اگر چاره است  
 تا آنکه آسین عین الکمال  
 خرابی دویرانی و پراگندگی ساکنان  
 و دودمانهای قدیم رسید آنچه  
 فرزند به از پدر صفایان  
 در گنگنه اش فلک حصاری  
 کاندر شکست روزگارش  
 یک کوچه در گرفته ما وای  
 صد وقت در او شود بیکدم  
 یک کوچه شب سیاه زاد است  
 کتش جانے و گرنه نا بود هر  
 کافشاندۀ او ست جان آگاه  
 ادراک گیاه کشت زارش  
 یونان باشد گدای فطرت  
 هر گام فلاطین نهاده  
 هم عقد کشای و هم رصد بند  
 اطفال شفا در آستینند  
 خلد نیست که نهر او هزار است  
 تا آنکه آسین عین الکمال  
 خرابی دویرانی و پراگندگی ساکنان  
 و دودمانهای قدیم رسید آنچه

از روی یاد خرمگی ایوان بھی بینم تھی و رفتہ آں سر و سہی خالی بھی بینم چمن  
برجائے ظل جام ہے گراں نہ اندرستے برجے جنگ نائے دئے آواز نغمہ زنگ

و هنوز خسرا بی آں مصر جامع بنایت کمال رسیدہ بہترین مہمور ہائے  
عالم است۔ کہے کہ اوضاع سابقہ آزا مشاہدہ نکرده باشد چون بآں دیار  
در آید چنان پندارد کہ چیزے کا ستہ نشدہ و اگر طعنان تعدی و نیز این خطم  
عاطلان اند کہ مستی گیر و کمتر مذتے برونی غصتیں باناید و از اطراف  
جہاں محط رحال رجال شود عمرہ اللہ تعالیٰ بالعدل والانساف۔

## ذکر شہ و از احوال مملکت گیلان

مجموع ولایات گیلان خلاصہ بلدہ لاهیجان در سبزی و نرگسی و  
محموری و ذرگل و لالہ و کشت میاہ و انہار و تشابک اشجار و اشمار گرم سیری و  
سر سیری در ربج مسکون بے عدیل و نظیر است۔ عالمیست جدا کہ  
شبابہ آں یافت نشود۔ شہر ہائے معتبرہ معمورہ عمارات عالیہ مزینہ و  
لائع متینہ دارد و از قدیم الایام باز ہمیشہ معمورہ مسکن سلاطین و بی  
وکت بودہ اغلب در میانہ سہ بادشاہ صاحب دستگاہ انقسام  
شستہ۔ ہوائے درغایت رطوبت و اعتدال دارد و حسن معیشت و تنعم و  
نقش بدرجہ کمال و از اکثر ممالک عالم ممتاز است در جمیع احوالات

و اقسام میوه‌سات و اصناف ضروریات آن ملک را هیچ گونه حاجت  
 بخارج نیست۔ و آنچه در اکثر ممالک حاصل و می‌تواند شد آنجا بیشتر  
 و سهل الحصول و بقدر و بے برانست در اکثر بیشه‌ای آن از ترکم اشجار  
 محال عبور و مرور خوش نیست۔ و قوت تائید بحدیست که یک قطعه  
 سنگ در کوچه‌های و کف خاک در صحرائے آن که ساده از گل و گیاه  
 و اشجار باشد نتوان یافت و از کثرت درختان بے خدال بچوں  
 شمشاد و آزاد و نارنج و امثال آن همیشه کوه و صحرا  
 زمرودی تمامست و شوارع بلاد و قصبایش با وجود اثر و حام پیاده و  
 سوار همیشه بگل و گیاه۔ کثرت مکانهای خوش و شکارگاهش از تعداد  
 بیرون و اقسام صید ببری و بحری آن از حوصله شمار افزون است۔  
 مردمش بوفور ذکا و هنر مشهور و به پرہیزگاری و غریب پروری معروف  
 اند۔ همیشه آن دیار بشجون باد شمعندان و اعلام روزگار بوده۔  
 اما بچوں قریب بسا محل بحر خضر واقع شده اغلب اینست که  
 پس از قمری نسبت به غیبت هوای دریای علت و باکم یا بیش  
 در آن بلاد سربایت نموده جمیع تلف می‌شوند و رطوبت هوا بیش نیز  
 بچوں زیادہ است بنوعیکه شب از کثرت شبنم خوابیدن زیر آسمان دشوار  
 است بسا باشد که بطبع مردم بیگانه زیادہ ملائمت نکند۔

# نامہ خوشرواں

## حالات ہوشنگ

ہو رسیا ملک پسرزادہ کیو مرس بادشاہ ہے بود بادش دخر و بے  
نامہ در دانشوری نگاشته کہ یکے از آہناراجا و پیدان تہہ دگریند بر خے  
ازاں را حسن سہل دریافت کردہ بزبان تازی در آوردہ دیدار  
آں بنگارش نشانہ ایست از نیروی دانش او پارسیان برانند  
کہ پیمبری داشتہ و از بسیاری داد گستری اورا آدمی نامیدند و ایں گروہ  
خستین بنام پادشاہ دومین است کہ پیشدادیاں مینامند بر خے  
و را ایران نامند و ایں کشور را بنام وسے خوانند و پارس و  
روشت خستینش نیز گفته اند پارسیان گویند اورا پس پیمبر اوست  
مالہادر جان بود چہل سال جہانداری کرد۔ دہیم بر سر نہاد آہن از  
نگ برون آورد و ازاں ساز جنگ ساخت از شمشیر و پوست  
بہاہ و سیمو زہیر انداز کرد کارینہا در آورد بہر آبادی استخر کہ پائے تخت



بود بیفزود، دو شهر ساخت شوش و بابل۔ اگرچہ بر خے بر آئند  
کہ بنیاد بابل از ضحاک است روزے جائے نشین خود تهمورس  
را خواست و گفت اے فرزند و لبند مرا برستی رائے و درستی  
پیمان و زیر کی ہوش و بسیاری دانش تو اسیدے بزرگ است  
پیدا است کہ در نہادت نگارش دانایست و آمادہ شہریاری پس  
از من توئی، اینک کشور بتو گذاشتم و ترا بنگہداری مردمان برگماشتم  
این بگفت و بدختمہ نیاکان خود شتافت و در انجا نیگاہ تاہنگامیکہ  
ہمان ناپائیدار را بدرو و گفت بہ پرستش یزدان پرداخت۔

از اندر زہائے اوست کہ در چاودان خرد میفرماید۔ آغاز  
و انجام بسوئے یزدان پاک است و یاری از اوست ستایش  
اورا سزا است ہر آنکہ آغاز شناخت ستایش پیشہ کرد و آنکہ از  
انجام آگاہی یافت بندہ شد۔ ہر کہ یاری از او دانست فروتن  
گشت۔ کسیکہ از داد و دہش و بے آگاہ شد بہ بندگی گردن نہاد  
و از سر کشی تنہم پوشید۔ فرمودہ بہترین چیزے کہ از خدا بندہ رس  
دانش این جہان و آمرزش آں جہان است۔ خوشترین آرزو بیک  
بندہ از خدا دارد، تندرستی است۔ نیکوترین سخنان ستایش  
یزدان پاک۔ نیکو کار بہاچارگونہ است۔ دانش و دوست داشتن

آن - پرمیزگاری - پاک منشی - دانش دانستن آئین است و دوست  
 داشتن دانش بکار بردن آن و پرمیزگاری شکیبائی است  
 پاک منشی نابودی خواهشها فرموده هر کیش مانده خانه ایست که در  
 پایهای چند برپا مانده باشد هرگاه بر پایه زبان رسد و به آبادی  
 آن نگویند بزور پایهای دیگر ویران شود و آبادی آستانه  
 دشوار گردد و پس اگر یک از آئینهای کیش راز یا ت رسد چشم  
 ازان پوشند رفته رفته آئینهای دیگر بوی پرانی کشد و کیش بجای  
 نماند فرمود که خوسه بندگان یزدان بچار پایه پسندیده بر جاست  
 دانش و بر داری و پاکدانی و وار - دانش به نیکو بر - بر اے دست  
 یافتن بر نیکو نیست و دانش به بدکاری بر اے پرمیز ازان است  
 دانش دکر دار چون چان و زن اند - دانش پنج است و کردار بر دانش  
 پیدا است و کردار سپرد دانش بے کردار پسندیده نباشد - کردار بے  
 دانش با انجام نرسد - نیز فرمود که تو نگری در بے نیاز نیست و آسایش  
 در گوشه نشینی - آزادی در گذشتن از خواهشهای زیان کار و راستی  
 در در ستکاری و بزرگواری در بے خواهشی هم گفته است برون اگر  
 آزمند پرازدل خود تا باز شود بند پای تو آسایش یا بدتن تو میفرماید  
 بستمگاریش چنان است اگر ستایشش کنند و ستکش آسوده است اگر چه

سر زشتش نمایند۔ فرمود تو نگری در خرد مندی است و درویشی  
 در جستن تو نگری۔ سیاستدار بے نیاز است اگر چه بر مہنہ و گرسنہ  
 باشد بسیار۔ جو اگر عہد گیتی از او ست درویش است از تنہ اگر ہمہ  
 دارائے جہاں باشد تنگ دست است، دلیبری پردہ لی است  
 و پانہادن در کار ہائے بزرگ و شکلیا برون از رخسارے در خاک۔  
 میفر باید لگام آسایش در دست اندوہ و آسایش زیر بار پنج است،  
 فرمود مروت نزدیک است و در دست تو نیست روز و شب پاتندی  
 در گذرند دے نگزد کہ روزگار بگذر و میفر باید گرامی دار مرگ خود را و  
 پیوستہ نگراں باش اورا فرمود ہنگامیکہ آسایش تن با تو بخور کہ دراز  
 مرگ بیندیش و میکہ از آسایش خوشنود گردی اندوہ گیس باش از  
 رنج کہ باز گشت آسایش بسوے دوست و دیگر گفتہ نرمی بہتر از  
 سختی و استگنی خوشتر از شتاب کردن است۔ گوید ہنگامیکہ باوشاہ  
 زیر دست شود اندیشہ اش سمج گرد و درستی از پوشیدہ ماند شنوندہ  
 را سزا نیست کہ سخن بپندازند و نشود کہ در چار جا، نخستین گوید نادانستہ در  
 بردن رنج شکلیا است دوم خرد مندی بے پانسیکہ باو نیکی کردہ باشند و شمی  
 کہ دسیہم زن زشت کا پردہ دار است چہارم آزمند باند کے  
 شکلیا است میفر باید سہ زیان است کہ چارہ پذیر نیست نخستین

دشمنی خویشاں و قوم رشک همسران سیلوم خواست خسروان  
 باند و خسته دیگران سه نیکو کار است که زیان پذیر نیست تخت  
 پرستش و ازایان یزدان را ۲- شکیبائی دانشوران ۳- داد و دهش  
 بزرگان و دیگر سه چیز است که سیری ناپذیر است ۱- تن آسانی  
 ۲- زندگیانی ۳- اندوختنی فرمود و رنج را که یزدان فرستد چاره  
 ندارد و بهترین دارو هائے آن مرگست بدترین اندو همسا  
 خواش زیست این جهاں و گفته سه چیز در گیتی خوشی است و  
 سه چیز اندوه شکیبائی بهر چه پیش آید ۱- اندوه روزی فردا بخورد  
 ۲- سپاس نیکو کاری ۱- رنج آزمندی ۲- خواست از مردان  
 ۳- آرزو سه چیز است که پشیمانی آورد فرمود چار چیز بخشایش  
 است ۱- بنیاد نهادن ۲- زن خواستن ۳- زردادن ۴- وارسته  
 بودن و چهار چیز رنج است ۱- زن و فرزند بسیار ۲- تنگدستی  
 ۳- همسایه بد ۴- زن نافرمان و سختی هائے جهاں چهار است  
 ۱- بسیار پیری و ناتوانی ۲- بیمار که در زاد بوم خویش نباشد  
 ۳- دام فراوان ۴- دوری راه پیادگی  
 زن نیک، آسایش مرد و آبادانی خانه و یاری دهنده بر  
 نیکو کاری است فرمود کیسه نتواند چنین کار بکند و او را مرد نتوان

گفت، بازن کارزار کند و پیروزی نیاید، بنیاد نهد جائے را و بانجام  
 نرساند، کشت کند و نذر دو سہ چیز است کہ خردمندان باید از  
 یاد ببرند۔ ۱۔ ویرانی جہاں ۲۔ دیگر گوں شدن آں ۳۔ رہنمائے  
 او کہ چارہ پذیر نیست و دو چیز است کہ فراموش نباید کرد۔ خدا و  
 مرگ و دو چیز است کہ از یاد باید بردا۔ نیکی کہ کبھی کہی۔ ۲۔ بدی کہ  
 کبھی بتو کند، نیز گویند نہ یار و نہ بے نیاز نا تو اں شد نہ بخود آرائی  
 جوان، و نہ بدار و تن درست، اگر ترا چار چیز باشد در گیتی بر خود روا بخوای  
 بود۔ ۱۔ نانیکہ از کار خود بدست آری ۲۔ پائنداری در دوستی ۳۔ راست  
 گوئی ۴۔ پاکدامنی فرمودشش چیز در جہاں کامرائی است۔ ۱۔ خوراک  
 گوارا ۲۔ فرزند نیک ۳۔ زن ہمراہ ۴۔ ہلکشین ہر بان ۵۔ سخن راست  
 ۶۔ دانش فراواں، فرمود فرومایہ از آموزگاری بہ نگر و و چنانچہ از  
 آہن پست شمشیر گران بہا نتواں ساخت نیز از دوست کہ سہ چیز  
 در سہ جا سودمند است۔ ۱۔ گذشت در ہنگام گر سنگی ۲۔ خود داری  
 در شتم ۳۔ بخشش در تنگدستی۔ خردمندان را بہ چیز نیامدنی امید نیست۔  
 و چیزے را کہ در خود خورند و انداختوا ہند و کارے را کہ نتوانند  
 بگردان بگیرند فرمود۔ بہشت چیز از بے آزمائشی است۔ ۱۔ شتم بہمایہ  
 ۲۔ بخشش بہجا ۳۔ رنج و تباہ کاری ۴۔ نشناختن دوست از دشمن

۵۔ راز گفتن با بیگانہ ۶۔ گمان نیک در بارہ مردم نیاز مودہ۔  
 ۷۔ باور کردن سخن بے خردان ۸۔ بسیار گفتن در ہنگامیکہ سودہ بخشید۔  
 فرمایش اوست کہ ہر کس بکنگاش کار کند ہوارہ آسودہ است  
 بدوستی بادشاہ مناز کہ نزدیکیاں مشورت او با تو دشمنی و رزنا  
 فرمود کہ بادشاہ راستی نشاید چون او نگہبان کشور است۔ و شائستہ  
 نیست کہ نگہبان دیگرے نگہداری کند۔ میفرماید در ہیچ ازیں گفتار  
 دور مباش و خود را اندوہیں مساز چہ روزگار دشمن فرزند آدم است پس  
 بپیر ہیز از دشمن خود چون اندیشہ در کار دشمن خود نہائی اندر نہ  
 دیگر اہل برائے تو نشاید۔

## تہمورس

آنانکہ پارسی از تازی شناسند دانند کہ تہمورس با طاوٹا بزبان  
 تازی است۔ چنانچہ کیومرزد کیومرث طہمورت نیز تہم مرز است  
 تہم در پارسی دلیرا گویند مانند تہمتن پس تہم مرز پہلوان زمین  
 است۔ پس پانیرہ ہوشنگ بود بر خے برانند کہ ویرا برادر زادہ  
 است اورا دیو بند مینامند پس از ہوشنگ بہ اورنگ شہریاری  
 نشست و بہ نگہداری مردمان مکر بست بائین کسی کار نہاشت

و میگفت مردمان، هر کیشته خواهند نگاها دارند به پیمان اینکه یا از  
 راه درست کاری بیرون نه نهند، پانصد سال پادشاهی کرد  
 و برادر ستور بخیر بود و خردمند که به نیروی دانش و هنر گواری  
 منش سرآمد روزگار خویش بود. پادشاه به محبتی و ستور با پادری  
 کشور و نگاه داری لشکر می پرداخت. چند تن از بزرگان بدستور  
 رشک برده تخم دشمنی شاه را نیز در دل کاشته این سخنان را بهانه  
 کرده آغاز سرکشی نمودند میگفتند اگر چه شاه و دستور در نگاه داری  
 مردمان بیجا نهند شاید هوشنگ که پیری را بهانه ساخته گوشه گیری  
 گزید دوبار دگر دو این روش تازه را نیکو نشان داد و شاه  
 و دستور با هنگ گردن کشان بالشکر آراسته آماده کارزار شدند  
 اگر چه سرکشان پشیمان شده پوزش خواستند تهمورس سخن ایشان  
 را نپذیرفت و آنها را بسزاسانید.

فرنگیان برانند که هوشنگ برادرزاده خود تهمورس را در  
 روزگار زندگانی خویش بجهان دیگر فرستاده بود پس از  
 گوشه گیری و مردی پیدا شده چنین وانمود کرد که تهمورس و جانشین  
 هوشنگ منم تنه چند از بزرگان سخن او را باور انداخته بکین  
 خوابی برخاستند در روزگار و سر خشک سالی بزرگ پدید آمد

بزرگان را فرمود بخوراک شبانگاہ ساخته خوردش بامداد بدرویشان  
 دہند بنیاد روزہ از آن روز شد گویند مہنگام رگی بزرگ پیدا شد  
 ہر کرد بزرگ حی مردانند ویرا از چوب و سنگ و زر و سیم  
 میساخت دیو سستہ در آن مینگریست بہشت پرستی از آن  
 روز پدید گشت و سپاہان او بنیاد نہاد۔

واز سخنان آن شہر یار است بانکہ فشکیا شدن بیکوتر است  
 از بسیار نخواستن نیز فرمودہ بادشاہ نیک اندیش باید کہ در گاہ  
 نشم و برتری آن کند کہ در ہنگام آشتی و پستی با انجام تواند رساند  
 در فریدون نامہ آوردہ اند کہ روزی گاہ گارے را تہمورس  
 فرمان بکشتن داد و سہ زبان بدشنام کشاد بادشاہ او را رہا  
 کرد و فرمود کہ چوں مرادشنام داداگر او را بسزا رسانم بہر اسے  
 آسایش دل من خواہد بود نہ ہر اسے پاس آئین۔

## جہشید

نامش جم و چوں رویش مانند شید میدرخشید جہشید شش  
 گفتند تہمورس را فرزند نبود جہشید ویرا برادر یا برادر زادہ است  
 پس از تہمورس خرمندان و بزرگان پارس ہر او گرد آمدہ با فرنگ



شہر یار پتر، نشانیہ بند۔ پیر وزی روزگار و سے روز افزوں بود  
 ہر پہر، نیکو کار، قیامت سرور، ہمدان مہر اور ادرول مردان بیشتر  
 جائے میداد، در جوانی مانند پیران کار و دیدہ بود، بنیاد استخر  
 بیفزود و چنانچہ از خنجرک تارام کرد، یکسر آبادان ساخت بنیاد  
 سر اسے بلند پایہ نہاد کہ تخت جمشیدش نامند و ہنوز بر شے ازاں  
 بنیاد ہر پاست و چہرہ اسے نگاشتنے اش بر جاست جہاں گردنیکہ  
 از یارس گذر کردہ انداز دیدار آن نمایشہا در شگفتنہ و نمونہ رؤشہائے  
 نیکو کہ اکنون در میان مردم است آنجا پدیدار است، و یہاں  
 مینامند کہ ۱۰۰ غار جہاں پیش ازاں کہ دیگران ہمنہنہ شوند پارسیان و انشور  
 ہمنہنہ بودہ اند چون آفتاب در خستین خانہ بہار شد و روز شب بر برگشت وراں کاخ  
 بنشست و زیر دستاں را بنویداد و گستری خوشنود کرد ہر آنہا  
 زر و سیم افشانند و خویش بکاہرانی پرداخت و آں روز را نور روز  
 نام نہاد کہ ہنوز پارسیان آں جشن را ہر پامیدارند۔

قیس خوریس یونانی در روزگار و سے بودہ، سائنہ واز را  
 بر اسے سر خوشی ایں شہر یار از نو پدید آورد، گویند بادہ در روزگار  
 ایں بادشاہ پیداشتہ چنین داستاں کردہ اند کہ جمشید انگور را بسپار  
 دوست میداشت، فرمودہ بود در خستہ انگور فراوان رختہ تا دوزستان

نخورد چون سرو باز کردند انگور را دگر گوی و آب آن را چنداں تیغ  
 یافته که شاه او را زهر پنداشت در پشت خم نوشت که زهر درین  
 است کینر کے کہ برنج سر گرفتار و از زندگی بیزار بود برائے نابودی  
 خویش در پنهانی ازاں بیاضا مید در خواب شد پس از بیداری  
 خود را از رنج رسته دید شاه از سوداں آگاہی یافتہ بنوشید  
 تازہ رفتہ زہر کشندہ مانند آب رواں آشامیدہ شدہ شہر یار  
 و گرد و ہیکہ پیرامونش بودندے برائے شادمانی پیوستہ ازاں  
 می نوشیدند و آل را شاہ دار و نام نہادند داستان جام جم  
 ہنوز بر زبانہاست۔

مردم را پکار بخش کرد۔ ۱۔ و انشمنان ۲۔ جنگیان ۳۔ بزرگراں  
 ۴۔ پیشہ دران و از برائے ہر بخشی سرکاراں گماشتے کہ روز بروز اند  
 کردار ایشان ویرا آگاہی دہند اندازہ فرسنگ نیز از دست گویند  
 پیش از ہشتاد گاہ جنگ جز خوب و سنگ بکار بردہ نمی شدہ آئین  
 تیغ و نیزہ از دست کشتن و رشتن پنبہ و رنگارنگ کردن آن را  
 بہر دمان آموخت شادری و فرو رفتن در آب و بیرون آوردن  
 مردار و نیز از دست ہمہ نویسندگان برانند کہ نیردان پرستی را  
 از دست دادہ خود را خدا خواندہ پارسیان را چین گمانے نیست

گویند همیشه پیغمبرے بود فرزانه از مردم زیر دست خویش پیمان  
 خواست که پیرامون گناه نکرند تا خدا بیکار نیاید و رنج مرگ  
 را از آنها بردارد مردم چندین بر سر پیمان خود بودند سرانجام  
 پیمان شکسته گشتا هرکاری که میشدند نذران برائے گوشمال مردم  
 جمشید نیکوکار را از میان ایشان برد و ضحاک ستمگار را بر ایشان  
 برانگیخت تا خون آنها بر سخت گویند هفتصد سال بادشاهی کرد  
 راستی این سخن را نذران میدانند۔

نویسنده چهارچین شارستان که از شهریاران دیلمیان  
 یارس گفتگو میکند برانست که جمشید بهایا پیغمبر است که تازیان  
 تسلیمان دانند۔

# ہاشمیت نامہ

## نہضتِ رایاتِ جهانِ کُتارِ بسیرِ کشمیر

روزِ مبارکِ شنبہ بستی و چارم ہر ماہ در ساعتِ مسعود  
وزمانِ محمود کہ مختار از پایِ تیغ بود بزمِ بسیرِ کشمیر نہضتِ موکبِ محمود  
اتفاقِ افتاد لشکرِ خان را بحر است و از اختلاف گذاشته شد خلعت  
بانجہرِ صبح و اسبِ فیل و علم و نقارہ با و مرحمت شد و روزِ مبارک  
شنبہ ہشتم برگئے مہر امور دار و دو گہان شکوہ گردید حضرت  
شاہد شاہی بہ تماشا سے بند را بن و بتخانہ سے آنجا تشریف فرمود  
در عہدِ سلطنتِ حضرتِ عرشِ آشیانی امر سے را چہوست بتخانہ سے  
ہالی بطرزِ خود ساختہ اند و از بیرون بہ تکلف افزودہ لیکن از  
درون چندان شیرک و پرستک خانہ کردہ کہ از تعظی آن نہر بدرون  
نمی توان در آورد و انہی منزلِ شاہزادہ پیر و تیر بصوب الہ آباد  
و محال نوش و ستوری یافتہ عنانِ معاودتِ معطوف داشت در  
ادراقِ سابق احوال گسائین احمد روپ کہ در اجین گوشہ انروا

اختیار کرده بود در قوم گشته در بنیولایان از او چنین بمقتضی که از اعظم معابد  
 هندوستان نقل مکان نموده برکنار دریا کے جن بآئین دین خویش  
 نزد ان پرستی میکرد حضرت شاہنشاہی ظلمت کدہ اور بنور قیوم  
 سعادت لزوم روشنی بخشیده و زمان ممتد در خلوت صحبت  
 مستوفی داشتند چون مدت جشن خسر و بطول کشیده بود و خان اعظم  
 از جانب او بسیار نگرانی خاطر داشت او بتفرس دریافت که سخن احمد روپ  
 در باطن اقدس اثر تمام می بخشید با وجود تعصب دینداری که شریعت  
 او بدان مجبول بود بے اختیار تنها از خویش و بیگانه نرد او رفته  
 در باب خلاصی خسر و بنحضور وزاری التماس نمود بار دیگر که حضرت  
 شاہنشاہی بملاقات او شتافتند بکمت خلاصی خسر و حرم فہائے  
 محققانہ معروض داشت و دل آنحضرت را بر دو مہربان ساخت  
 و مجددان نقوش جبرائیل یے دانش کوتاہ اندیش بزرگال عنوشست  
 و شویافت و آہیاری رحمت غبار خجالت و زلات از ناصیہ حوال  
 اذ زدوده از قید برآوردند و حکم شد کہ بکورش می آمدہ باشد روز  
 مبارک شنبہ سبت و نہم آبان ماہ دار السلطنت دہلی بہ ورود مہکب  
 اقبال آراستگی یافت و بکیت و یکم آذر ماہ برگزیدہ کہ وطن مقرب خاں  
 است متسکرم دولت گردید بے تکلف جائے است خوش آب و

ہو اسے زمینش بغایت قابل مقرر بخان بارغ عالی ساخته انبہ ہا  
 کہ در بارغ او پیشو و در تمام ہندوستان نظیر خود ندارد و از دکن و  
 گجرات و ملکہاے دور دست ہر جا تہریمت انبہ شنیہ و تقم آنرا آورده  
 دریں بارغ نشانیہ و بغایت خوش شدہ دیوار پیرہ کہ ہر اس کشیدہ  
 یکصد و چہل بیگہ است خیا بانہا را فرش بستہ و در میان باغ حوشے  
 ساخته طول و وسیت و بست ذرع و عرض و وسیت ذرع و  
 در میان حوض صفہ ماہتابی بست و و ذرع مربع ساخته از  
 درختہائے گرم سیری و سرد سیری اکثر دریں بارغ ہست حتی نہال  
 پستہ سبز شدہ سرو ہائے خوش قد باندام دارد و روز مبارک شنبہ  
 دوازہم دی ماہ در سر ہند منزل شد چوں در مشکوے اقبال شاہزادہ  
 گیتی ستان شاہجہاں گرامی فرزند بے قدم بحر صہ وجود نہادہ بود روز  
 مبارک شنبہ نوزدہم جشن عالی ترتیب فرمودہ بضیافت حضرت  
 شاہنشاہی و حضرات عالیات پرداختند و پیشکش عالی کشیدند  
 از اقسام نفایس و نوا در انچہ پسند افتاد یک لک و سی ہزار روپیہ  
 قیمت شد و چہل ہزار روپیہ بوالدہ ہاے خود گذرانیدند و بر  
 لب آب بیاہ جشن پادشاہزادہ بلند اقبال آراستگی یافت و  
 راجہ بکر باجیت کہ قلعہ کانگرہ را محاصرہ داشت بچمت عرض

بعضی بمقاصد بدرگاه آمده بدولت زمین بوس، فرقی عزت  
 برافراخت پهل پیش نهاد خاطر اقدس سیر و تماشا گاهی بهار  
 کشمیر بود و از رفتن لاهور فرصت و از دست می رفت حضرت  
 جهانبانی گیتی ستانی را بدیدن عمارات لاهور رخصت فرمودند و  
 راجه بکر با حیت بعینیت خلعت و خنجر مرصع و اسب خاصه سرافرازی  
 یافته بحاصره قلعه کانگره عمان مراجعت معطوف داشت دوم  
 بهمن ماه بارغ کلا نور بود و دو مویک مسعود آراستگی یافت درین  
 محل زمین حضرت عرش آشیانی انارالشنز بهانه بر تخت سلطنت  
 و اورنگ خاقت جلوس فرموده اند روز مبارک شنبه سوم ماه مذکور  
 خان عالم که نزد شاه عباس باپچی گری رفته بود از ایران آمده  
 بدولت زمین بوس سعادت اندوخت و معروض داشت که  
 زنبیل بیگ اپچی شاه بامر اسلمه که مصحوب او بر سال داشته اند  
 متعاقب خواهد رسید از التفاسی که شاه بجان عالم داشت اگر  
 بشرح و بسط رقم زده کلاک سوارخ نویسی کرد و سواد خوانان  
 همه روزگار حمل بر انواق خواهند فرمود همواره در محاورات خان  
 جهان خطاب می فرمودند و زمانه از خدمت خود جدا  
 نمیداشتند بحسب اتفاق اگر روزی یا شبی بضرورت در کلبه

نویس خواستی بسر بردی بکلف بمنزل او تشریف آورد و عواطف  
 وهربانی را پایید بر ترمی نهادند نفس الامر آنکه خان عالم این خدمت  
 را بشایستگی حسن انجام بخشید چون از خدمت شاه رخصت شده  
 بیرون شهر منزل گزید شاه خود بمشایعت آمده عذر ها خواستند از  
 نفایس و نوادر که خان عالم آورده بهترین تحفهای او توان گفت  
 مجلس تصویر جنگ صاحبقران کیتی ستان است به نقش خان شبیه  
 آنحضرت و اولاد اجداد و امرای عظام که در آن جنگ بسعادت  
 همراهی اختصاص داشتند کشیده در زیر هر صورت نوشته که شبیه  
 کیست و این مجلس مشتمل است بر دو لیست و چهل صورت مصور نام  
 خود را خلیل مرزا شاه رخی نوشته کارش بجای پخته و عالی است  
 و بقلم استاد بهر او مناسبست و مشابهاست تمام دارد اگر نام مصور نوشته  
 نبود که گمان می شد که کار بهر او باشد و چون بحسب تاریخ از بهر او پیشتر  
 است اغلب ظن آنکه بهر او از شاگردان اوست و بر و ش او  
 مشق کرده درین تاریخ طالب علمی بخطاب ملک الشعر خنعت  
 امتیاز پوشید این چند بیت ازوست -

### ابیات

ز غارت چینت بر بهار منت باست که گل بدست تو از شاخ تازه تر ماند



لب از گفتن چنان بستم که گوئی      دہاں بر چہرہ زخمیہ بود بہ شد  
 دولہ دارم کیے درے پرستی      دگر در غدر خو ہی ہائے مستی  
 مقارن این حال سلطان قوم رباعی گذرانید  
 رباعی

گردے کہ تراز طرف دامن ریزد      آب از رخ سرمہ سلیمان ریزد  
 گرد خاک درت ہانتاں بفشارند      ازوے عرق جبین شاہاں ریزد  
 دریں وقت راقم اقبال نامہ رباعی بابا طالب اصفہانی کہ ازاں  
 جنس سخن بود معروض داشت بغایت خوش آمد و آنحضرت بخط نخاص  
 در بیاض خود ثبت فرمودند۔

رباعی

زہرم بفراق خود چستانی کہ چہ شد      نون ریزی و استیں فشانی کہ چہ شد  
 اے غافل از آنکہ تیغ ہجر تو چہ کرد      خاکم بفشار تا بدانی کہ چہ شد  
 بابا طالب در عنفوان شباب بلباس سحر و قلندری از اصفہان  
 برآمدہ بسیر و سیاحی گذارش بہ کشمیر افتاد و از نفاست جا و لطافت  
 آب و ہوا دل نہاد آن ملک شدہ توطن و تامل اختیار نمود و  
 بعد از پنج کشمیر بخد مت حضرت عرش آشیانی انار اللہ بر بانہ  
 پیوستہ در سلک بندہائے درگاہ منتظم گشت و در اواخر سلطنت

حضرت شاهنشاهی سنین عمرش از صد در گذشته بود در گذشت.  
از غرائب آنکه در پرگنه دولت آباد دختر باغبانی بنظر در آمد بارش  
و بدست انبوه ظاهرش بگردان مشبیه دریش از یک قبضه بیشتر و در میان  
سینه هم موی انبوه اما پستان ندارد و چند مے از عورات اشارت  
شد که در گوشه برده کشف ستر او نموده حقیقت را معروض دارند  
مباداختی باشد ظاهر شد که از دیگر عورات یکسر متفاوت ندارد و غره  
اسفندارند ماه در پرگنه کبری بنشاط شکار قمر غه توجه فرمودند هفتاد  
و یک قوج کوی وی چکاره شکار شید چون مهابت خاں مدتها اند  
دولت حضور محرومی داشت فرمان شده بود که اگر از نسق آن کوهستان  
باخاطر پر داخته باشد حمیده آمده ملازمت نماید درین تاریخ باستلام  
تخت خلافت فرق عزت برافراخت خان عالم بمصب پنجهزاری ذات  
سه هزار سوار سرافراز شد چهارم اسفندارند ماه ظاهر قلعه رمتاس پنجم  
اردو سیگهان پوی گشت عرضداشت دلاور خان حاکم کشمیر نوید  
بخش فتح کشنوار آمد فرمان مرحمت عنوان با خلعت و خنجر مرصع فرستاد  
محصل یکساله ولایت مفتوحه بانعام آن پسندیده خیمت عنایت  
فرمودند چهاردهم ماه مذکور مقام بابا حسن ابدالی محل نزول  
رایات جلال گردید.

روز مبارک شنبه شانزدهم جشن وزن قمری ترتیب یافت  
 سال پنجاه و سوم از عمرهای اول حضرت شاهنشاهی آغاز شد  
 چون درین راه کوه و تل و نشیب و فراز بسیار بود بیک دفعه عبور  
 لشکر منصور متعذر نمود مقرر گشت که مریم الزمانی و دیگر حضرات عالیات  
 روزی چند توقف فرموده به اسودگی قطع مسافت نمایند و اعتماد الدوله  
 الخاقانی صادق خان بخشی و ارادت خان میر سامان با عمارت بیوتات و  
 کارخانجات بمرد عبور نمایند و مرزار تم و خان اعظم و جمعی از بند هاسے  
 براه پونج دستوری یافتند و موکب اقبال جریده با چند سے از  
 منظوران بساط نهضت فرمودند درین تاریخ خبر فوت رانا امر سنگه  
 رسید حکم شد که راجه کشن داس فرمان مرحمت عنوان با خطاب رانا  
 خلعت و اسپ و فیل بجهت کنور کیرن برده مراثم نهیت و تعزیت  
 بتقدیم رساند بست و یکم ماه مذکور در موضع کلی نزول موکب اقبال  
 اتفاق افتاد مهابت خاں را بعبایت خلعت پوشین و اسپ و فیل  
 سرافراز ساخته بخدمت بکنش رخصت فرمودند درین منزل سکه  
 بنظر درآمد که زبان از تعریف آں قاصر است بعضی سرخ آتشین  
 برنگ گل ناماد و بعضی برنگ گل شفتالو بلکه از آن سیر تر گویا چند گل

خطی را بیک دگر دست بسته اند درختش از دخت زرد آلو کلاں  
 تر میشود و گلهایش سرپائے درخت را فرو می گیرد و برگ گلشن اندک  
 ترشی دارد و درین دامن کوه بنفشه خود رو بسیار است در غایت  
 خوشبوئی رنگش از بنفشه باغی کمتر است شب بست و دوم باران  
 شد و هنگام سحر برف بارید چون اکثر راه اجمه بود از باران بفریادی  
 بهرسانید چار و هائے لاغر هر جا افتاد برخواست و بست و پنج زنجیر  
 فیل از سر کار بادشاهی تصدق شد از امر بضبط در نیامد بخت باران  
 و سر مادر و روز مقام فرمودند در بست و سوم سلطان حسین زمیندار  
 بکلی دولت زمین بوس دریافت درین منزل درخت شفتالو و  
 زرد آلو صحرای اشگوفه کرده سرپا در گرفته بود و درخت باغی صنوبر جوان  
 دیده را سیراب نظاره می ساخت ولایت بکلی سی و پنج کوه در  
 طول و بست و پنج کوه در عرض است مشرق رویه کوهستان کشمیر  
 و بر سمت مغرب آتاک بنارس و در جانب شمال کوه کنوره بطرف  
 جنوب کوه پنج و منضافات کشمیر است در زمانه که صاحب قراں  
 گیتی ستان فتح هندوستان نموده بدارالملک توران عثمان اقبال  
 مستطوف داشته اند این طالع را که ملازم رکاب نصرت نصاب  
 بودند و در پی حدود دیورت مرجمت نموده گذاشتند میگویند که ذات

تقارنخ است اما شخص نمیدانند که در آن وقت کلاں تر اینها که  
 بوده و چه نام داشته الحال خود لاهوری شخص اند و بزبان چنان  
 متکلم و حقیقت مردم و همطور نیز بزرگ قیاس باید کرد در زمان حضرت  
 عرش آشیانی شاه رخ نامی زمیندار و همطور بود درین تاریخ بهادر  
 نام پسر اوست اگر چه با هم نسبت خویشی پیوند دارند لیکن نزاعی که لازمه  
 زمیندار است پیوسته بر سر حدود و حدودی دارند و اینها پیوسته دولت  
 خواه آمده اند چون به عرض رسید که چند منزل پیشتر آبادانی گستر دارد  
 و آنکه که به اردو کے ظفر قرین کفایت کند سامان نمی شود حکم شد که  
 پیش خانه مختصر بقدر احتیاج و کار خانجات ضروری همراه گرفته  
 فیلاں را تخفیف دهند و سه چهار روزه آزو قه بگیرند و خواهه ابوالحسن  
 میر بخشی با سایر مردم چند منزل غنچه می آمده باشد نسبت و پنجم ازل  
 رودخانه مین سو که عبور اتفاق افتاد این آب از میان کوه که ما بین  
 ولایت بدخشان و تبت واقعست آمده درین منزل دو شاخ  
 شده متصدیان پیش خانه عالی بجهت عبور لشکر منصور و پیل مرتب  
 ساخته بودند یک در طول این رده ذرع دوم چهارده ذرع و در عرض  
 هر کدام پنج ذرع و طریق ساختن پل آنکه درخت های کلاں از آن رفته  
 آب می اندازند و هر دو سر آنرا بسنگ نسبت استحکام میدهند و تخته

پوہا کے سلطان برروسے آں انداختہ بجنج و طنا بہاے قوی مضبوطی سازنا  
 باندک مرتے سالہا برجاست فیلاں را پایاب گزرائیدہ سوار و  
 پیادہ از روسے پل عبور نمودند روز مبارک شنبہ سبت و ششم بر  
 کنار رودخانه کشن گنگا منزل شد و در وقت قبل ازین حکم شدہ بود کہ  
 راقم اقبالنامہ پیشتر شتافتہ بسہرزیٹ کہ ارتفاع و امتیاز داشتہ  
 باشد بکمت جشن خود و اختیار نماید اتفاقاً در آں طرف رودخانہ  
 مذکور پیشتر واقع بود مشرف بر آب سبز و خرم بر فراز آں سطح پنجابہ  
 ذرع کہ کوئی کار فرمایان نہما و قد بکمت چنین طرزے عبادت داشتہ بودند  
 جشن نوروز جہاں افروز بر فراز آں آراستگی یافت و پوچھ حضرت  
 شاہنشاہی بمبارکی و فرخی تشریف ارزانی فرمودند مورد تحسین  
 و آفرین گشت۔

## آغاز سال پانزدہم از جلوس اشرف جہانگیری

روز جمعہ پانزدہم شہر ریج الاول سنہ ہزار و سبت و نہ ہجری تحول  
 میراعظم بشرف خانہ محل اتفاق افتاد بر لب آب رودخانہ کشن گنگا  
 جشن جہاں افروز آراستگی یافت سال پانزدہم از جلوس ہمایوں  
 آغاز شد اہل منزل تا کشمیر ہمہ جا راہ بر کنار دریائے بہت است

و دو جانب کوه بلند دارد و از میان دره آب در غایت تند می  
 پریخوش و خروش میگزرد و هر چند فیل کلاں باشد نمی توان پائے خود  
 را قائم ساخت چوں این گتله را بنیاست تنگ و تند و دشوار نشان  
 میدادند و از هجوم مردم عبور به صعوبت و زحمت میسر می شد به کترین  
 بنده حکم فرمودند که فردا وقت کوچ درین منزل توقف نماید و غیر  
 از آصف خاں و چندے از خدمتگاران ضروری هیچ منتفیس را  
 نگذارند که در رکاب سعادت کوچ کند حتی خسر و خانبان و خان عالم  
 و دیگر بنده ها و اردو و یک منزل و رقاعے مامی آورده باشند قصارا  
 نیمه و بنگاه این فقیر را پیش از حکم روانه منزل ساخته بودند در ساخت  
 مردم خود نوشتیم که در باب من چنین حکم شده شما بهر جا رسیدہ باشید  
 توقف نمائید مردم فقیر این خبر را دریائے کتل بلیاس شنیده بهانجا  
 پیش خانه را استاده ساختند از تأییدات طالع این نیازمند آنکه  
 چوں موکب اقبال قریب منزل ختیر رسید برف و باران و رعده و صاعقه  
 شد حضرت شاهنشاهی باہل حرم سوارہ می آمدند نور جہاں بیگم و سائر  
 بیگمان و خواصان و خدمت آنحضرت سعادت پذیر بودند و بغیر از  
 خواجہ سرائے چند دیگرے در آن نزدیکی بارنداشت از شدت  
 برف و باران و صراکے رعده مزاج اقدس منقصر و مشوش گردید هنوز

یک میدان طے نشده بود کہ دائرہ فقیر نمایاں گشت ظهور این  
 موہبت را از اتفاقات غیبی شمرده با حضرات عالیات در منزل این  
 فرود آمدہ از آشوب برف و باد محو گشتن و از فور مرجمت و  
 ذرہ پروری حکم طلب کترین شدہ از استماع این نوید جاں بخش  
 سر از پا نشناختہ در عرض دو ساعت خود را باسلام عقبہ خلافت سر بلند  
 ساخت و بزبان حال این بیت را خواند بہیت

آہ خیالت نیم شب جاں دادم و گشتم بخل      نخلت بود درویش را ہماں چو بیکہ در رسید  
 آنچه در بساط بود از نقد و جنس و صامت و ناطق بہ تفصیل -- بر نیم پیشکش  
 دپائے انداز معروض داشت ہمہ را باین غلام بخشیدند و فرمودند  
 نہ متاع دنیا در چشم ہمت ما چہ نماید جو اہر اخلاص را بہ بہائے گراں  
 خریداریم الحق این اتفاق از اثر اخلاص و تائیدات طائع اوست  
 یہ مثل من باد شام ہے یا اہل حرم خود مکہ شانہ روز در خانہ او  
 راحت و آسودگی بسر برد و اورا نہ دستمال و اقران بلکہ اہل جہاں  
 غنیمت سرا فراموشی روزی شود و نیز از تائیدات غیبی آنکہ خیمہ اسے شدہ  
 فروش و جامہ خواب و مصالح باور چرخانہ و اسباب و آلات  
 روری اُنچہ سرکار اہل دولت را درخور باشد تمام رسیدہ بود حاجت  
 بعاریت طلبی نہ شد و چنداں شیطان کشید کہ بخادمان حرم سر اسے



عزت و بند باسے کہ در رکاب دولت سعادت پذیر بود تا کفایت  
 کرد روز سه شنبه پنجم در موضع کتائی نزول موکب منصور اتفاق افتاد  
 و سر و پاسے که پوشیده بودند به کمترین بند با محبت فرمودند و منصب  
 این فردی از اصل و اضافه هزار دپانصدی ذات و پانصدی از حکم شد  
 درین روز خبر رسید که سهراب خاں پسر دزار ستم خاں در آب بہت  
 غریق بحر فنا گشته و تفصیل این احوال آنکہ او یک منزل عقب بی امی آمد  
 و دستپاچی و نشاء شراب بہ خاطرش رسید کہ بہ دریا در آمدہ غسل کند  
 با آنکہ آب تند میرفت و حر سناکے عظیم داشت و سجدے سرد  
 بود کہ پاکہ در آوردن معذرت تمام داشت و آب گرم بہت غسل ہمیا  
 بود ہر چند روش مانع آمدند و گفتند کہ درین قسم ہواے سرد  
 بے ضرور در چنین دریائے زخار خوشوار کہ فیل است را می  
 غلط اندور آمدن از آئین خرم و احتیاط و درست بحرف آہنا  
 مقبہ سنی شود از آشوب مستی و غرور جوانی با اعتماد شناور می خود با یک  
 نفر غلطیہ و یکا کشتی گیر کہ آہنا نیز در فن آب بازی بے نظیر بودند بہ  
 غرور سنگی کہ بر لب آب بود و بہ آمدہ خود را بکیان دریا انداخت و بہر  
 افتادن از ماطم امواج نمی توانست خود را جمع ساخت و افتادن ہماں بود  
 و رفتن ہماں کشتی گیر ہزار جان کندن خود را با صل سلامت رسانید

فرزارستم را غریب تعلقی و عجیب محبتی باین پسر بود و در راه پل رنج  
 از استماع این خبر جانکاه و خراش جامه شکیبائی چاک زده بیتابی  
 و اضطراب بسیار ظاهر ساخت و با جمیع متعلقان لباس نام پوشیده  
 سر و پا برهنه متوجه ملازمت گردید و از سوز و گداز مادرش چه نویسد  
 اگر چه هر زاد دیگر فرزندان بهداشت لیکن پیوند دل باین فرزند داشت  
 و منش بست و پیچ بود و در بند و ق اندازی شاگرد و رشید پدر بود  
 سواری فیل را خوب می دانست و در پورش کجرات اکثر اوقات حکم  
 می شد که در پیش فیل خاصه سوار شود و در سپاه گری بنهایت چسپان  
 بود چون از کولهای گذشته در موضع نیسار منزل شد صحرا صحرای  
 چمن چمن شگوفه و انواع بریا حین از ترس و بنفشه و ارغوان زرد  
 و گلها می غریب که مخصوص این ملک است بنظر درآمده درین منزل  
 آبشاری بر سر راه واقع است بنهایت عالی از جاسی بلند می ریزد  
 و نمود خوشی دارد درین راه اگر چه آبشار بسیار بنظر در آمد و لیکن  
 این آبشار می متاز و مستثنی است روز دیگر بیاره موله منزل شد یا به  
 موله از قصبه های متفرک کشمیر است بر لب آب بهت واقع شده  
 جمعی از سوداگران کشمیر درین قصبه وطن گزیده مشرف بر آب منازل  
 و مساجد ساخته اند و هر نه الحال روزگار بسیر میزند پیش از ورود و کسب

مسعود بجست سواری اکثری از بند با کشتی با آراسته درین مقام  
 داشته بودند چون ساعت در آمدن شهر بغایت نزدیک  
 فی الفور در خیمت آنحضرت بکشتی بان شسته متوجه شهر شدند و در  
 روز دلاور خاں کا کر حاکم کشمیر از کشتوار آمده باسلام عبتی خلاف  
 سعادت اندوخت و یحیو طغ روزا فرزند شاهنشاهی گوناگاه  
 لوازش و خلل الهی غرض خاص یافت الحق این خدمت را پسند  
 بتقدیم رسانید از شهر کشمیر تا معمره کشتوار شصت کیلومتر مسافت  
 پیاده اندک تفصیل فتح کشتوار آنکه دهم شهر دیور ماه الهی سنه چهارم  
 از جلوس والا دلاور خاں باده هزار نفر سوار و پیاده جنگی عزیمت  
 فتح کشتوار پیش نهاد همت ساخته و حسن نام پسر خود را باکره علی  
 بکر بجا فطنت شهر و حراست سرحد ها مقرر داشت و چون نومرد  
 و ابیه چاک بدعوی وراثت کشمیر در کشتوار و آن نواحی سرگشته باد  
 ضلالت و ادبار بودند و محبت نام سیک از برادران خود را با شصت  
 در مقام دیو که متصل بکوتل پنجال واقع است بجست احتیاط گذاشت  
 و از منزل مذکور تقسیم افواج نموده خود با فوجی براه سنگی پور شتافت  
 و جلالت نام پسر رشید خود را بانصر الله عرب و علی ملک کشمیری و  
 جمعی از بند های جهانگیری براه آن تعیین فرمودند و جمال نام پسر

کلان خود را با گروہی از جوانان کا رطلب بہر اولی فوج خود مقرر کرد  
 پچیس دو فوج دیگر بدست راست و چپ خود قرار داد کہ میرفتہ  
 باشند چوں راہ بر آمدن اسب نبود چند اسب بخت احتیاط ہمراہ  
 گرفتہ اسپان سپاہی را در گل باز گرانیہ بہ کشمیر فرستاد جوانان کا ر  
 طلب مکر خدمت بمیان جان بستہ پیادہ بر فراز کوہ بر آمدند و غازیان  
 لشکر اسلام با کافران بدسرا انجام منزل بمنزل جنگ کنان تا نرکوٹ  
 کہ یکے از محکمہ ہائے غنیم بود شتافتند در آنجا فوج جلالی و  
 جمالی کہ از راہائے مختلف تعین شدہ بودند با ہم پیوستند مخالفان  
 برگشتہ روز گارتاب مقاومت نیاوردہ راہ فرار پیش گرفتند و بہادران  
 جاں نثار راہ کوہ کتل دشوار و نشیب و فراز بسیار پیائے مردی و محبت  
 بہمودہ تا در پیائے مرد شتافتند و رب آب مذکور آتش مثل اشتعال  
 یافت و غازیان لشکر اسلام تودہ است پسندیدہ بظہور رسانیدند و ابیہ  
 چاک برگشتہ بخت با بسیارے از اہل ادبار بقتل رسید و از کشمیر  
 شدن ابیہ چاک را جہ بیست و بے دل شدہ راہ فرار پیش گرفتند  
 و از پل گذشتہ در بہتر کوٹ کہ براں طرف آب واقع است توقف  
 نزدیک جمع از بہادران تیز جلو خواستند کہ از پل بگذرند بر سر پل حاکم عظیم  
 واقع شد و چندے از جوانان بشہادت رسیدند و پچیس بدست

شبانہ روزی بندہ ہائے درگاہ سعی در گزشتن آب داشتند و کافران  
 تیرہ بخت از ہجوم بداندہ و مقابلہ تفصیر نمیکردند تا آنکہ دلاور خاں  
 از استحکام تٹا نجات و سرانجام آرزو قہ خاطر جمع نموده بالشکر فیروزی  
 اثیریوست راجہ از حیلہ سازی و رو باہ باڑی و کلائے خود را تہذیب  
 دلاور خاں فرستادہ التماس نمود کہ برادر خود را با پیشکش لایق بدرگاہ  
 می فرستم چوں گناہ من بعفو میرونمرد و دویم دہراس از خاطر من  
 زائل شود و نیز بدرگاہ گیتی پناہ رفتہ آستان بوس می نمایم دلاور خاں  
 سخن فریب آمیز او گوش نکرده نقد فرصت از دست نداد و فرستادہ  
 راجہ را بے نیل مقصود رخصت فرمودہ در گزشتن آب اہتمام شایستہ  
 بکار برد و حال پسر کلان او با جمعی از ہنگام بجز شجاعت و جلاوت  
 بالائے آب رفتہ بشنا از آل دریائے زخار خوشخوار عبور نمود و با  
 خٹان خان بہ جنگ سخت و ریہوست و بندہ ہائے جاں نثار از  
 اطراف ہجوم آوردہ کار بر اہل ادبار تنگ ساختند چوں آنہا  
 تاب مقاومت در خود نیافتند تخبہ پل را شکستہ راہ گریز پیش  
 گرفتند و بندہ ہائے نصرت قرین باز پل را استحکام دادہ بقیہ لشکر  
 را گذرانیدند و دلاور خاں در بندہ رکوت معسکر اقبال آراست  
 و از آب مذکور تار یا سہ چناب کہ اعتقاد قوی آل سیاہ بختان

است دو تیر انداز مسافت بود و باشد و در کنار آب چنان کوهیست  
 رفیع و عبور از آن آب بدستواری میسر میشود و بدست آمد و نشد  
 پیاده اطنابهاست سطر تعبیه نموده در میان دو طناب چوبها مقدار  
 یکدست است پلوس یکدیگر مستحکم بسته یکسر طناب را بر قلعه کوه و سر دیگر  
 را بر انحراف آب مضبوط میسازند و دو طناب دیگر یک گز از آن بلند تر تعبیه  
 می نمایند که پس واپاست خود را بر آن چوبها نهاده هر دو دست  
 طنابهاست بالا را گرفته از فراز به نشیب می رفته باشند تا از آبید بگذرند  
 و این را با اصطلاح مردم کهستان زمپه گویند هر جا منتهی بسنن زمپه  
 داشتند به بند و چنی و تیر انداز مردم کاریست استحکام داده خاطر جمع  
 نموده بودند و دلاور خان جالما ساخته شب هشتاد نفر از جوانان و میر  
 کار طلب بر جاها نشانده میخواست که از آب بگذارند چون آب  
 در غایت تنیدی و شورش میگذشت جال بسیل فوارفت شصت و  
 هشت نفر از آن جوانان غریق بحر عدم شده آمد و شهادت  
 یافتند و ده نفر بدست یاری شناساوری خود را بساحل سلامت رسانیدند  
 و دو کس بر آن طرف آب افتاده در چنگ ارباب ضلالت اسیر  
 گشتند القصه دلاور خان تا پیرایه ده روز در بندر کوک پاست به همت  
 افشرد و سعی در گذشتن آب میداشت و تیر تدبیر بندفت هر اد

نمی رسید تا آنکه زمینداران و رهبری نموده از جاسی که مخالفان را  
 گمان گزشتن بنود و در میه بسته و در دل شب جلال پسر دلاور خان  
 با چند کس از بند هائے درگاه جمعی از افغانان قریب بدو لیست  
 نفر ازاں راه بسلامت گذشتہ ہنگام سحر بخیر بر سر راجہ رسیدہ  
 کرنا کے فتح بلند آوازہ ساختند چندی کے کہ برگرد و پیش راجہ بودند  
 در میان خواب و بیداری سر ایستہ برآمدہ اکثرے علف تیغ خون  
 آشام گشتند و بقیۃ السیف جاں تنگ پا ازاں در طے بلا بر  
 آوردند در اں شورش یکے از سپاہیان بہ راجہ رسیدہ خواست  
 کہ بزخم شمشیر کارش بانجام رساند راجہ فریاد برآورد کہ من راجہ ام  
 مرا زندہ نزد دلاور خاں بریدہ مردم بر سر او هجوم آوردہ و شکستہ ساختند  
 و بعد از گرفتار شدن راجہ منسوبان او ہر کس ہر جا کہ بود خود را  
 بگوشتہ کشید و دلاور خاں از نشیندہ این مژدہ فتح و فیروزئی سجدات شکر  
 الہی بہ تقدیم رسانید و بالشکر منصور از آب عبور نمودہ بمندول کہ  
 حاکم نشین آں ملک است در آمد از کذا آب تا اینجا سد کردہ مسافت  
 بودہ باشند دختر سنگرام راجہ چھو و دختر سورج من سرود و پسر راجہ با سو  
 در خانہ او بود از دختر سنگرام فرزندان دارد و پیش از آنکہ فتح شود  
 راجہ عیال خود را از درے احتیاط بہ پناہ راجہ جہوال و دیگر زمینداران

فرستاده بود چون موکب منصور نزدیک رسید دلاور خان حسب الحکم  
 راجه را همراه گرفته متوجه آستان بوس گشت و نصر اللہ عرب را با حجتی  
 از سوار و پیاده بجز است آن ملک گذاشت محمداً از خصوصیات کشتوار آنکه  
 گندم و جو و عدس و ماش از آن و فراوان می شود بخلات کشمیر شالی کمتر دارد و  
 زعفرانش از زعفران کشمیر بهتر است و قریب بصد دست از بازو جره گرفته  
 میشود نارنج و ترنج دهند و آنه فردا علی بهم میرسد خرپزه اش از عالم خرپزه  
 کشمیر است و دیگر میوه ها از انگور و شفتالو و زرد آلو و دامر و درش و زبون  
 می باشد اگر تربیت کنند یکن که خوب میشود سنهسی نام زریت مسکوک  
 که از حکام کشمیر مانند یک نیم آنرا یک روپیہ می گیرند و در سودا و معاملہ  
 که یا نزد سنهسی را که ده روپیہ باشد بیک مہر بادشاهی حساب می کنند  
 و سہر وزن ہندوستان را یک من اعتبار کرده اند و رسم نیست کہ راجہ  
 از محصول زراعت خراجی بگیرد بر سر خانہ و رسالے کشش سنهسی کہ چار  
 روپیہ باشد می گیرد و زعفران را در کل بجاوہ راجہ پوتان و مفتضد  
 نفر توپچی کہ از قدیم نوکرانہ تنخواہ نموده غایت در وقت فروختن زعفران  
 از خریدار بر سر خنہ کہ عبارت از دو سیر باشد چار روپیہ می گیرند کلینہ  
 حاصل راجہ بر جرمیہ است کہ باندک تقصیرے مبلغ کلی می ستاند بہمہ  
 جہنت یک کہ روپیہ تخمیناً حاصل خاصہ او باشد در وقت کار



شش هفت هزار نفر پیاده جمع می شود در میان آنها اسپ کم  
 است قریب پنجاه اسپ از راجه و عمد های او بوده باشند  
 محصول یکساله که در وجه انعام دلاور خاں مرحمت شد از روی تخمین  
 جاگیر هزار و سی و دو سوار بضا بطه جاگیر می بوده باشد چوں دیوانیان  
 عظام نسق بسته بجایگزیدار تنخواه نمایند حقیقت از قرار واقع ظاهر خواهد  
 شد که چه مقدار جاست روز دوشنبه یازدهم بعد از دوپهر و چهار  
 گھڑی بمبارکی و فرخی در عمارت که محبداً بر کنار تال ڈل احداث یافته  
 ورود موکب فتح آمود اتفاق افتاد حسب الحکم حضرت عرش  
 استیانی از سنگ و ایک قلعه در نهایت استحکام اساس یافته غایتاً هنوز ناتمام است  
 یک ضلع آن مانده امید که بعد از این باتیک مدت بانجام رسد روز سه شنبه دوازدهم  
 دلاور خاں حسب الحکم راجه گشتوار را مسلسل بحضور آورده زمین بوس  
 نمود خالی از وجاهت نیست لباسش بردش اهل هند و زبان  
 کشمیری و هندی هر دو میداند بخلاف دیگر زمینداران این حدود  
 فی الجمله شهری ظاهر شد حکم فرمودند که با وجود چندین تقصیر و گناه اگر  
 فرزندان خود را بدرگاه حاضر سازد از قید و حبس نجات یافته در سایه  
 دولت ابد قرین آسوده و فارغ بال روزگار بسر خواهد برد و الا دریکه  
 از قلاع هندوستان بجسب مخلص گرفتار خواهد بود عرض کرد که اهل و عیال

و فرزندانش خود را بکرامت می آرد امیدوارم رحمت آنحضرت ام هر چه حکم شود -

کنون مجله از اوضاع و خصوصیات کشمیر مرقوم میگردد

کشمیر از اقلم چهارم است عرض از خط استوایی و پنج درجه و طولش از جزایر سعد و صد و پنج درجه از قدیم این ملک در تصرف راجها بوده مدت حکومت آنها چهار هزار سال است و کیفیت احوال و اسامی آنها در تاریخ راج ترنگی که بحکم حضرت عرش آشیانی از زبان هندی بفرسی ترجمه شده است مفصل مرقوم است در تاریخ سنه بمقتصد و ازده هجری به نور اسلام رونق و بها پذیرفته سی و دو نفر از اهل اسلام مدت دو سیت و هشتاد و دو سال حکومت این ملک داشته اند تا آنکه بتاریخ نهمصد و نود و چهار هجری حضرت عرش آشیانی فتح فرمودند از آن تاریخ تا حال سی و پنج سال است که در تصرف اولیای دولت ابد قرین است ملک کشمیر در طول از کوتل پهلوس تا قنبر دیر پنجاه و شصت کرده ها نگیری و در عرض سبت و هفت کرده زیاده نیست و ازده کم نه شیخ ابوالفضل در اکبر نامه تخمیناً و قیاساً نوشته که طول ملک کشمیر از دریای کشن گنگ تا قنبر دیر یک صد و سبت کرده است و در عرض ازده کم نیست و از سبت و پنج زیاده

نے حضرت شاہنشاہی بہت احتیاط جمع از معتمدان کارواں را  
 فرمودند کہ طول و عرض را طنباب بکشند تا حقیقت از قرار واقع نوشتہ  
 شود چون قرار دادست کہ حد ہر ملکے تاجاے است مردم بزبان  
 اں ملک منکلم باشند بنا بر اں از ہوا بس یا زدہ کردہ اں طرف کشن  
 گنگا است سرحد کشمیر مقرر شدہ بایں حساب پنجاہ و ششش کردہ برآمد  
 در عرض دو کردہ بیش تفادت ظاہر نہ گشت و کردہ ہے کہ دریں دولت  
 معمول است موافق بضا بلہ ایست کہ حضرت عرش آشیانی بستہ اند  
 ہر کردہ ہی پنچہ از درعہ است و یک درعہ حال دو ذرعہ شری می شود ہر جا  
 کہ کردہ یا گزند کور میگرد و مراد ازاں کردہ و گز معمول حال است نام  
 شہر سری نگر است دریاے بہت از میان معمورہ میگذرد و ہر چشمہ  
 آنرا ویزناک نامند از شہر چارہ کردہ بر سمت جنوب واقعست و  
 بحکم حضرت شاہنشاہی بر سر آں چشمہ عمارتے و باغے ترتیب یافتہ  
 و در میان شہر چار پل از سنگ و چوپ در غایت استحکام بستہ شدہ  
 کہ مردم از روے آں تردد می نمایند و پل را با صلاح ایں ملک  
 کدل گویند و در شہر مسجدے است بغایت عالی از آثار سلطان  
 سکندر در مقصد و فو دہیچ اساس یافتہ و بعد از مدتے سوختہ و باز  
 سلطان حسین تعمیر نمودہ ہنوز با تمام نرسیدہ بود کہ قصر حیات او از

پا افتاده و در نه صندوقه ابراهیم ماکری وزیر سلطان حسین بهمن انجام و  
 آراشگی بخشیده از آن تاریخ تا حال یکصد و بیست سال است که  
 برجاست از محراب تا دیوار شرقی یکصد و چهل و پنج ذرع و عرض  
 یکصد و چهل و چهار ذراع است مثل بر چهار طاق و بر اطراف ایوان و  
 ستون های عالی و نقاشی و نقاشی کرده الحقی از حکام کشمیر اثری  
 بهتر ازین نمانده میر سید علی همدانی روزی چند دریں شهر بوده اند  
 خانقاه از ایشان یادگار است و متصل شهر دو کول بزرگ است  
 که همه سال پر آب می ماند و طعمش متغیر نمیکرد و مدار آمد و رفت  
 مردم و نقل و تحویل همیشه و غله بر کشتی است و در شهر و پرگنات پنجاه  
 و هفتصد کشتی و هفت هزار و چهارصد ملاح بشمار آمده ولایت کشمیر  
 مشتمل بر سی و هشت پرگنه است و آزاد و نصف اعتبار کرده اند  
 بالاسی آب را مراج گویند و پایان آب را کاهراج گویند ضبط زمین  
 و داد و ستد زر و سیم و سکه نیست مگر جزو از سایر حیات نقد و جنس  
 را پنجاه و ارشالی حساب کنند هر خوراک سه من و هشت سیمین وزن حال  
 است کشمیریان و وزیر ایک من اعتبار کرده و چهار من را که هشت سیمین  
 باشد یک ترک و حج ولایت کشمیر سی لک و شصت و سه هزار و  
 پنجاه خروار و یازده گز است که بحساب نقدی هفت گز و چهار لک و

شش لک و ہفتاد ہزار و چار صد و ادم میشود بضابطہ حال جائے  
 ہشت ہزار و پانصد سوار است درآہ در آمد کشمیر متعدد راست  
 و بہترین راہ ہا را بہنر و پکی و دھڑا است اگرچہ راہ بہنر نزدیک تر است  
 لیکن اگر کسی خواہد کہ بہار کشمیر را دریا بد منحصر در راہ پکی و دیگر راہ ہا  
 در اں موسم از ہر ت مالامال می باشد اگر بہ تعریف و توصیف کشمیر  
 پردازد دفتر ہا باید نوشت ناگزیر بسبیل ایجاز و اختصار از اوضاع و  
 خصوصیات آن رقمزدہ کلاک بیان میگردد کشمیر باغی است ہمیشہ  
 بہار و قلعہ ایست آہنیں حصار پادشاہان را گلشنے است عشرت فرا  
 و درویشان را خلوت کدہ ایست دلکشایم ہائے خوش و آبشار ہائے  
 دلکش از شرح و بیان افروز و آبہائے رواں و چشمہ سار ہائے  
 لطیف از حساب و شمار بیرون چند آنکہ نظر کار کند سبزہ است  
 و آب رواں و گل سرخ و بنفشہ و نرگس خورد و نیز انواع  
 گلہا و اقسام ریاحین از ان بیشتر کہ بشمار درآید و در بہار  
 جاں نگار کوہ و دشت از اقسام شگوفہ مالامال در و دیوار و  
 صحن و بام خانہا از مشعل لالہ بزم افروز چلکھا مبسط و سہ  
 برکہائے مروح را چہ گوید۔

## مثنوی

شده جلوه گر نازنینان باغ      رخ افروخته هر یک چو لچرخ  
 شده مشک بوغچه در زیر پوست      چو تعویذ مشکین به بازو دهنوت  
 غزلخوانی بلبل صبح خیز      تمنائے مے خوارگان کرده تیز  
 بهر چشمه منقار بط آب گیر      چو مقرض زریں بقطع حریر  
 بساط از گل و سبزه گلشن شده      چراغ گل از باد روشن شده  
 بنفشه سر زلف را خم زده      گره در دل غنچه محکم زده  
 بهترین اقسام شگوفه با دام و شفتاواست      بیرون کوستان ابتدا  
 شگوفه در غره اسفندار بنیاد میشود در ملک کشمیر      اوایل فروردین بود در  
 باغات شهر درنهم و دهم شهر مذکور و انجام شگوفه تا آغاز یاسمن      که بود پیوسته  
 است عمارت کشمیر همه از چوب است دو آشیانه و سه آشیانه و چهار  
 آشیانه می سازند و بانش خاک پوش کرده پیا لاله چو غاشی  
 می نشاند سال بسال در موسم بهار می شکفد و بغایت خوشماست  
 و این تصرف مخصوص اهل کشمیر است و امسال در باغچه دولت خانه  
 و بام مسجد جامع لاله بغایت خوب شکفته بود یا سمن که بود در باغات  
 فراوان است و یا سمن سفید که اهل هند حنبلی گویند بغایت خوشبو

می شود و قسم دیگر صندلی رنگ است که آن نیز در نهایت خوشبو  
و این مخصوص کشمیر است گل سُرخ چند قسم بنظر در آمد غایتاً یک بسیار  
خوشبو است و دیگر گله است صندلی رنگ و بویش در غایت  
لطافت و نراکت از عالم گل سُرخ و بته اش نیز به گل سُرخ مشابه دارد  
و گل سوسن دو قسم می باشد آنچه در باغات است بسیار بالیده و بهر  
رنگ و قسم دیگر صحرائی است اگر چه کم رنگ تر است غایت خوشبو است گل جعفری کوال  
و خوب می شود تنه اش از قامت آدمی میگذرد لیکن در بعضی سال  
وقتی که به کمال رسیده و گل کرده و میسر پیدا می شود و برگش پرده از  
عالم خشکبوت می تند و ضایع می سازد و تنه اش را خشک می کند  
و گلهای که در باغات کشمیر بنظر در آمده از حساب و شمار بیرون است  
و آنچه نادار العصری و استاد مصور نقاش شبه کشیده از یکصد گل  
متجاوز است پیش از عهد دولت حضرت عرش آشیانی شاه آلو  
مطلقاً نبوده محمد قلی افشار از کابل آورده پیوند کرده و تا حال دوازده  
درخت بهار آمده زرد آلود پیوندی نیز درخت چند معدود بود  
مشاراً الیه پیوند را درین ملک شایع ساخت و الحال فراوان است  
و الحی زرد آلود کشمیر خوب می شود و در باغ شهر آراسته کابل درخت  
بود میرزائی نام بهتر از آن در کابل خورده نشه بود و در کشمیر حبشه

درخت مثل آل در باغهای پادشاهی است ناشیاتی فردا علی  
 میشود از کابل و بدخشان بهتر نزدیک به ناشیاتی سم قند است و  
 سیب کشمیر بخوبی مشهور است و امروز وسطی میشود انگورش فراوان  
 است و اکثر ترش و زبون انارش آن قدر با نیست تر از فردا علی  
 بهم میرسد و خر بزه بنایت نازک و شیرین و شکننده میشود و لیکن  
 اکثر آنست که چون به خنکی رسد کرم در میانش بهم رسد و ضایع می  
 سازد و اگر حیانا از سیب کرم محفوظ می ماند بنایت لطیف میشود  
 شاه توت نمی باشد و توت سایر صحرا صحر است و از پائے هر درخت  
 توت تاک انگوری بالا رفته غالباً توتش قابل خوردن نیست مگر  
 درختی چند که در باغ پیوند کرده شده و دیگر توت بجهت کرم پیله  
 بکار میرود تخم پیله از گلگشت و تبست می آرند و شراب و سرکه فراوان  
 می شود و اما فشرایش اکثر ترش و زبون و زبان کشمیر مس گویند بعد از  
 آنکه کاسها از آن در کشند بقدر سرگرمی بهم می رسد از سرکه اقسام  
 اچار می سازند چون سیر در کشمیر خوب می شود و بهترین اچارش اچار  
 سیر است انواع حیوانات دارد بغیر از خود اگر بکار ندهد سال اول  
 خوب میشود و سال دوم زبون سال سوم به شنگ مشبه میگردد و  
 برنج از همه بیشتر میکند که سه حصه برنج و یک حصه سایر حیوانات پخته



مدار خورش اهل کشمیر بر سر نخ است و بغایت زبون میشود چنانچه خشکه  
 نرم می پزند و میگزازند که سر و شود بعد از آن میخورند آنرا بهشته می گویند  
 طعام گرم خوردن رسم نیست بلکه مردم کم بصاعت حصه از آن بهشته  
 شب نگاه میدارند و روز دیگر می خورند و نمک از هندوستان می آرند  
 و در بهشته نمک انداختن قاعده نیست سبزی در آب می جوشانند و  
 اندک نمک بجهت تغیر ذائقه در آن می اندازند و جمعی که تنعم کنند در آن  
 سبزی اندک روغن چهار مغز می اندازند و روغن چهار مغز تلخ و بد طعم میشود  
 بلکه روغن گاو نیز بگزازند که تازه بتازه از مسکه روغن گرفته در طعام اندازند  
 و آنرا صد پاک نامند بزبان کشمیری چول هو اسر و نمک است بجز در  
 آنکه سه چهار روز ماند متغیر میگردد و گاو میش نمی باشد گاو نیز زبون و خرد  
 می باشد گندمش ریخته کم مغز است و نان خوردن رسم نیست گو سفند  
 سیاه و نیبی باشد و عام مردم هندوستان آنرا بهید می گویند گوشتش  
 خالی از نزاکت و راست مزگی نیست مرغ و قاز و مرغابی سونه و غیره  
 فراوان می باشد و ماهی همه قسم پوک دار و بی پوک می شود اما  
 بغایت زبون و بی مزه لبوسات از پشمینه متعارفست هر دو زن  
 گریه پشمین می پوشند آنرا پو گویند و فرضاً اگر گریه پو نباشد اعتقاد  
 شان آنکه البته هوا تصرف میکند بلکه مضم طعام بی این ممکن نیست شال

کشمیری را که حضرت عرش آشیانی پریم نرم نام فرموده اند از فرط اشتها  
 حاجت بتغذیه نیست قسم دیگر شرمه است از شال موجدار و ملایم  
 می باشد و دیگر درمه است از عالم خمر ساگ بر روی فرش می انگنند  
 غیر شال دیگر اقسام پشمینه در تبت بهترین میشود با آنکه پشم سال را  
 از تبت می آند در آنجا بعل نمی تواند آورد و پشم از بزرگ بهم میرسد  
 که مخصوص در تبت و خراسان است و دیگر در کشمیر از قسم شال پشم می بافتند و دو شال  
 را با هم رفته کرده از عالم سفر لاطمی بافتند بجهت لباس بارانی بدست مردم  
 کشمیر سومی تراشند و دستار گردی بندند و عورات عوام را لباس پاکیزه و  
 شسته پوشیدن رسم نیست یک کمره پشوسه سال چهار سال بکار  
 می رود و ناشسته از خانه بافته آورده کمره می دو زن و تاپاره بشن  
 بآب می رسد از آن پوشیدن عیب است کمره دراز فراخ تا سر و پا سے  
 افتاده می پوشند و کمر می بندند با آنکه اکثر خانه برب آب دارند  
 یک قطره آب بر تن آنانی رسد مجملًا ظاهر اهل کشمیر مخصوص از عوام الناس  
 بخایت چو کین و بی صفاست از باب صنایع در زمان مرزا حیدر  
 بسیار پیش آمدند موسیقی را رونق افزود و کمانچه و تپ و قانون و چنگ و دف  
 و سنه شایع شد در زمان سابق سازهای کمانچه می داشتند و نقشها  
 بزبان کشمیری در مقامات هند می خوانند آن هم منحصر در دو سه مقام بود بلکه

اکثر به یک آهنگ می سرایند الحق مرزا حیدر را در رونق افزائی کشمیر  
 حقوق بسیار است پیش از دولت حضرت عرش آشیانی مدار سواری  
 مردم آنجا بر کوفت بوده اسپ کلال نمی داشتند مگر از خارج اسپ  
 عراقی و ترکی برسم هدیه و تحفه بجهت حکام می آوردند و کوفت  
 عبارت از یال نیست چهار شانہ بزین نزدیک درسا لر کوستان ہند  
 نیز فراوان می باشند آنچه در طرف بنگالہ میشود آنرا تانگن می گویند  
 اکثر جنگرہ و شخ جلہ میشود بعد از آنکہ این گلشن خدا آفرین بتائیدات  
 دولت و مین تربیت خاقان سکندر آئین رونق جاوید یافت بسیاری  
 از ایماقات را درین صوبہ جاگیر مرحمت فرمودند گلہ ہاے اسپ عراقی  
 و ترکی حوالہ نموده کہ کمرہ بگیرند و سپاہیان از خود نیز پنجاسا مان کردند و  
 در اندک فرصت اسپان نیک ہم رسید چنانچہ اسپ کشمیر تا دو لیست  
 و سی ضد روپیہ بسیار خرید و فروخت شد احياناً ہزار روپیہ ہم رسید  
 مردم این ملک بہ خبر آنچہ سوداگران و اہل حرفہ اند اکثرے سستی اند و سپاہیان  
 شیعہ امامی اند و گریہ و فرجشی و طائفہ از فقر می باشند کہ آنہا را ریشی گویند  
 اگر چہ غلی و معشرتی ندارد لکن بہ بیساختگی و ظاہر آرائی می زمیند و بیکس  
 را بد نمی گویند زبان خواہش و پائے طلب کوتاہ دارند و گدشت نمی  
 بخورند و از ان نمی کنند و سستہ و زشت میوه دارد و صحرای نشانند باین

نیست که مردم از آن بهره ور شوند و خود از آن تمتع برگیرند قریب ده  
 هزار کس از بس گرفته بوده باشند و جمعی از برهمنان اند که از قدیم درین  
 ملک مانده اند و زبان سانسکریت را متکلم ظاهرشان از مسلمانان تمیز  
 نمی توان کرد لیکن کتابها زبان سنسکرت دارند و میخوانند و آنچه فشریطت پرستی  
 است بعمل می آورند و سنسکرت زبانی است که دانشوران هند کتابها  
 بدان تصنیف کنند و بغایت معتبر دارند آثار سخاوتهاست عالی که پیش  
 از ظهور اسلام اساس یافته برجاست و عمارتش همه از سنگ و از بنیاد  
 تا سقف سنگهاست کلاں سی منی و چهل منی تراشیده بر روی یکدیگر  
 نهاده متصل شهر کوچه ایست که آنرا کوه ماران گویند و هری پرست  
 نیز مانند پرست شرقی کول دل واقع است و مسافت دوشش  
 و نیم کرده و کسر پیچیده شد حضرت عرش آشیانی انار الله برپا نه حکم  
 فرمودند که درین مقام قلعه از سنگ و آهک در غایت استحکام اساس  
 اند در عهد دولت جهانگیری قریب الاختتام شده چنانچه کوچه مذکور  
 در میان حصار واقعست و دیوار قلعه بر دور آن چسپاں گشته کول دل  
 مذکور بجهان پیوسته و عمارات و دولخانه مشرف بر آبست و در دولخانه یا پنجه  
 واقعست یا محقر عماراتی که حضرت عرش آشیانی اکثر اوقات در آنجا  
 می نشستند و چو درین مرتبه سخت بے طراوت و افسرده بنظر اشرف

در آمد بر اقم اقبال نامه حکم شد که در ترتیب این باغچه و تعمیر منازل  
 آن غایت جد و جهد بتقدیم رساند در اندک فرصت بحسن اتمام  
 این فردی رونق تازه یافت و در میان باغچه صفه عالی سی و دو فاع  
 مربع مشتمل بر سه طبقه آراسته و عمارات را از سیر نو تعمیر فرموده بتصویر  
 استادان نادره کار رشک نگار خانه چین ساخت و این باغچه را  
 نورافرا نام فرمودند و زحمه پانزدهم فروردین دو کا و قطاس از  
 پیشکشهای زمین را تربت بنظر اشرف گذشت در صورت و ترکیب  
 بگا و میش بیشتر شباهت و مناسبت دارد و اعضایش پریشم است  
 و این لازمه حیوانات سرد سیر است چنانچه بزرگ که از ولایت بکرو  
 کوستان گرم سیر می آورند بغایت خوش صورت و کم پشم می باشد  
 و آنچه در این کوستان بهم میرسد بجهت شدت سرما و برت پر موی و  
 بد منیت است کشمیر یا رنگ را کیل میگویند و هم در نیولا آهوس  
 مشکس پیشکش آوردند چون گوشتش خورده نشده بود و فرمودند که  
 طعام ها ازوبه پزند و بختند سخت بپززد و بد طعم برآمد از حیوانات صحرائی گوشت  
 هر یک بزبونی و بد طعمی این نیست نافه در تازگی بوسه ندارد و لب را که  
 روزی چند مانند خشک شد خوشبو می شود و ماده نافه نمیدارد مخصوص  
 نر است و درین دوسه روز اکثر اوقات بر کشتی نشسته از سیر و تماشا

شکوفہ کھاک و شالالال محظوظا بودند بجاک نام برگزیده است که برانظر  
 کول دل واقع است و همچنین شالالال نیز متصل آں جوے آب خوشی  
 دارد که از کوه آمده بکول دل میریزد بحکم شاهزاده عالم و عالمیان  
 شاهان اطراف جوے را بسنگ و آبک بستند آں بشاری ترتیب  
 یافت که از دیدن آں محظوظ تو اں شدی ایں مقام از سرگاه ہائے مقدر  
 کشمیر است روز یکشنبہ غریب واقعہ روے نمود شاہ شجاع در عمارت  
 دو تخته بازی میکرد و اتفاقاً دریچہ بود بجانب دریا پرده بر روے  
 آں افکنده و دروازہ را نہ بستہ بودند شاہزادہ بازی کناں بجانب  
 دریچہ رفت کہ تماشا کند بچہ در سیدن سرنگوں نیز اتفاقاً قضا را پلاسی  
 تہ کردہ در زیر دیوار ہانداہ بود فرشی متصل آں نشستمہ سر شاہزادہ  
 بر پلاس رسید و پا ہا بر پشت و دوش فرش خوردہ بزین افتاد با آنکہ  
 از تفاعش ہفت ذرع است چوں حمایت ایزد جل شانہ محافظ و  
 ناصر بود و وجود فرش و پلاس واسطہ حیات شد العباد باللہ اگر چنین  
 نبودے کار بد شوری کشیدے دراں وقت راے مان سردار پیاد ہائے  
 خدمت در پاے جہر کہ استادہ بود فی الفور دویدہ آں قرۃ العین  
 خلافت را برداشت و در آغوش گرفتہ متوجہ بالا شہد در آں حالت  
 ہمیں قدر پر رسید کہ مرا کجائی بری اذ عرض کرد کہ بلا زمت حضرت دیگر

ضعف مستولی شد و از حرف زدن ماند درین وقت آنحضرت با سترت  
 مشغول بودند از استماع این خبر خوش سراییمه ازجا بسته بیرون شتافتند  
 آن نور حدقه خلقت را در آغوش شفقت گرفته زمان ممتد نحو این موبست  
 مجدده الهی بوده سجدهات شکر تقدیم رسانیدند و گرد و گرده از فقر و  
 آرباب استحقاق که در شهر و نواحی توطن داشتند از وجه تصدقات و  
 تیرات کام دل برگرفتند در واقع طفل چهار ساله از جاے که ده گز  
 شرعی ارتفاع داشته باشد سرنگون بریز افتند و اصلاً غبار آسین بر اعضا  
 نه نشیند جاے حیرت است و از غرائب آنکه سه چهار ماه پیش ازین  
 واقعه چونک راسه بنجم که در مهارت فن نجوم از پیش قدوان این طائفه است  
 بعرض اشرف رسانیده بود که از زائجه طالع شاهزاده چنین استنباط  
 شده که این سه چهار ماه بروگراست و یکین که از جاے مرتفع بریز  
 افتد و غبار آسین بر دامن جانش نه نشیند و چون بگرد احکام او بصحت  
 پیوسته همواره این توهم پیرامون خاطر اشرف می گشت و درین راه بایست که نظر ناک  
 و گرد بایست و شوار گزار یک چشم زدن از آن نوبال چمن اقبال غافل  
 نمی بودند تا بکشیم نردل اتفاق افتاد چوں این سائمه ناگزیر بود ده آنکه با  
 و وایه یاد در پیش و قی نافل شدند شد انجم که بخیر گذشت چوں از  
 دلا در خال کا که خدمت شایسته بظهور آمده بود بمنصب چهار هزار و

ذات دسہ ہزار و پانصد سوار سرفرازی یافت و پسران اورانیز بمناسب  
مناسب امتیاز بخشیدند روز چہارشنبہ بقصد فکار کبک بموضع چارورہ  
کہ وطن حیدر بیگ است سواری شد الحقی سہرژن خوشش و شیر گاہ  
دلکش است آہاے روال و درخت ہائے چنار عالی دار و در سر راہ  
درختے است ہل تہل نام کہ چوں یکے از شاخاے آنرا گرفتہ بجنبانند  
تمام درخت و در حرکت حی آید عوام را اعتقاد آنکہ این حرکت مخصوص  
ہماں درخت است اتفاقاً در دیہ مذکور درخت دیگر بنظر درآمد کہ ہماں  
دستور متحرک بود معلوم شد کہ این حرکت لازم نوع درخت است  
نہ مخصوص یک درخت و در موضع راول پورہ از شہر دوونیم کیوہہ بر سمت  
ہندوستان درخت چناری واقع است میان سوختہ ہفتاد گس دران  
میال راست استادند دریں ولا سید بایزید خاں بخاری فوجدار  
سرکار اہلکہ بصاحب صوبگی ٹٹہ و منصب دواہری ذات ویکہزار  
و پانصد سوار سربلندی یافت و علم نیز ضمیمہ سایہ مراحم گشت دریں تاریخ  
از عریض سپہ سالار خانخاناں و منہیان صوبہ دکن بمسابع اقبال رسید  
کہ غیر سیاہ بخت باز قدم از سر حد ادب بیروں نہادہ فتنہ و فساد کہ لازمہ  
سہشت زشت آں بد اختر است بنیاد کردہ و ازین کہ موکب منصور بولایت  
دور دست نہضت فرمودہ فرصت را مغتنم شمرده عہد و پیمائے کہ



بایند با پای پادشاهی بسته بود شکسته دست تصرف سحر و متعلقه پادشاهی  
 دراز ساخته است امید که درین زودی پشامت اعمال ناپسندیده  
 خویش گرفتار آید و چون سپه سالار التماس خزانة نموده بود حکم شد که متصدیان  
 دارالخلافه اکبر آباد مبلغ بیست لکه رویه خزانة به لشکر ظفر قرین را می سازند  
 مقارن این حال خبر رسید که امیر انسا نجات را گذاشته نزد دارانجان  
 فراهم آمده اند و برگیان دکن بر دو لشکر فوج و جوق و جوق در سیر و دوراند و قرائتی می نمایند  
 و خنجر خال در احمد نگر متحصن شده تا حال دوسه دفعه بندها سے  
 درگاه را با مقهوران سپاه بخت مهارت اتفاق افتاد و هر مرتبه  
 مخالفان شکست خورده حجه را بگشتن دادند و مرتبه آخر دارانجان خوانان  
 خوش اسپه همراه گرفته بر بنگاه مقهوران تاخت و جنگ عظیم در پیوست  
 و مخالفان شکست خورده رو بادی فرار نهادند و بنگاه آنها بتاراج رفت  
 و لشکر منصور سالما و غانمایه اردو مراجعت نمود لیکن غنیمت داخل رسید غله  
 را مسدود و دوازده نارسیدن غله به لشکر ظفر قرین عسرت و گران عظیم بهم رسید  
 کار بصعوبت کشیده و چار و از بون شده و لخواهان کنگاش در آن  
 دیدند که از کویوه و منگوه فرو آمده در پایان گھاٹ توقف باید نمود  
 تا بنجاره و رسید غله بسهولت می رسیده باشد و سپاه محنت و تعب  
 نکشته ناگزیر در بالا پور محسوسه راستند مع هذا مقهوران شوخی و شلاکبانی

نمودند در اطراف اردو نمایان شدند و راجه نرسنگ دیو با اعتقاد قبایل  
 بیزوال بعد افعه غنیمت گماشته بسیارے را بقتل آورده و منصور  
 نام حبشی که از سران سپاه مخالف بود زنده بدست افتاده  
 هر چند خواستند که بر فیمل اندازند پاس بهالت افشردہ راضی  
 نشد راجه نرسنگ دیو اشاره کرد که سرش از تن جدا کنند امید که  
 فلک کینه گذار سزاے کردار ناہنجار دردامن روزگار تبه کاران  
 برگشته بخت اند از غرائب آنکه وقایع کہ درینو لا بطهور آمد دعوی  
 عبدالوہاب پسر حکیم علی است جمعی از سادات متوطن لاہور و محبوب شدن  
 اواز خلعت کذب تفصیل این محل آنکہ قاضی و میر عدل بعض بیانید  
 کہ حکیم عبدالوہاب بہ جمعی از سادات ہشتاد ہزار روپیہ دعوی می نماید  
 و خطی بہر قاضی نور اللہ ظاہر ساختہ کہ پدر من بطریق امانت بہ سید  
 ولی پدر آہنا سپردہ و سادات منکر اند حکم زادہ دو گواہ در  
 دارالعدالت العلیہ بر طبق آں گزرا نیدہ و سادات سیکے  
 آزاہارا جرح نمودند و او گواہ ثالث آورده دعوی خود را  
 بہ ثبوت شرعی رسانیدہ با وجود این سادات منکر اند  
 اگر حکم شود حکیم زادہ سو گند مصحف خوردہ حق خود از ایشان  
 بگیرد حکم اشرف شد کہ آنچه مطابق احکام شریعت است بمحل

آورد سادات شب بمنزل کترین آمده اضطراب و مبتانی بسیار  
ظاهر ساختند که دعوی حکیم از فروغ صدق بهره ندارد و بر ما قسم  
میشود و معامله کلی است و ممکن نیست که عمده وصول آن  
توانیم برآمد بغیر از اینکه کشته شویم نتیجه بر آن مرتب نخواهد شد این  
خبر خواه خلق الله روز دیگر بعرض اقدس رسانید که سادات سب  
بکلیه این فدوی آمده خضوع و خشوع بسیار ظاهر ساختند چون  
معامله کلی است هر چند در تحقیق آن بیشتر تا ملی و تفحص بکار رود  
و بنده های حقیقت شناس غور فرمایند بهتر خواهد بود حکم شد که  
موتمن الدوله العالیه آصف خاں در تحقیق این قضیه نهایت  
وقت و دوران دیشی بکار برده نوسه نماید که اصلاً منظمه شک و  
شبهه نمایند بجز شنیدن این حرف حکیم زاده راول از دست  
آفتاد هر چند آصف خاں بطلب او مردم گماشت از آنجا  
که خاں خائف می باشد خود را ظاهر ساخت و چند از آشنایان  
را شفیع انگخته حرف آشتی بمیان آورد غرض آنکه اگر سادات  
باز پرس این قضیه را با آصف خاں نیندازند خط آنرا می سپارم  
که بعد از این مرا بایشان حتی و دعوی نباشد تا آنکه خط آنرا به یک  
از دوستان خود سپرد این حرف به آصف خاں رسید او جبراً او را

حاضر ساخته در مقام پریش در آمدند ناگزیر اعتراف نمود که این  
خط رایک از ملازمان من ساخته و مرا از راه برده خجالت زده  
جاوید گردانید بکس مضمون نوشته بخط خود سپرد چون آصف خاں  
حقیقت را بعرض همایون رسانید منضرب و جاگیر حکیم عبدالوہاب  
را تغیر فرموده از پایہ اعتبار انداختند و سادات را بعزت و آبرو  
خلعت داده رخصت لاہور فرمودند درینو لا سریرہ آرا سے سر ادا  
عفت پادشاہ بانو حجلہ نشین ملک بقا گشت و اکم این واقعہ  
دل خراش بر خاطر خود پسند گراں گذشت از غائب آنکہ جو تکرارے  
بنجم دوامہ پیش ازین بر اقم حروف از تلواریں ساخته خبر داده بود  
درین تاریخ شیخ احمد سرہندی را کہ از خود آرائی و بے صفہ گوئی  
روزے چند مجوس زندان مکافات بود بحضور طلب داشته  
حکم اطلاق فرمودند خلعت و ہزار روپیہ خرچہ لطف نموده در رفتن  
و بودن مختار گردانیدند و از روزے انصاف معروض داشت  
کہ این تنبیہ و تادیب در حقیقت ہدایت و نکالتے بود نفس الامر اختیار  
من است کہ روزے چند در خدمت پسر برودہ تدارک  
تقصیر است گذشتہ نمایم روزے در مجلس بہشت آئین از احوال  
شاہزادہ مرحوم سلطان دانیال مذکور میشد سلسلہ سخن بشیخ

احمد نگر و سوانخ ایام محاصره آن کشید خان جہاں غریب نقل  
 معروض داشت کہ پیش ازین ہم استماع افتادہ بود بنا بر غرابت  
 مرقوم میگردد روزی در ایام محاصره توپ ملک میدان نہا کہ از  
 غایت اشتہار محتاج بہ تعریف و توصیف نیست بجانب اردو  
 شاہزادہ حجری گرفتہ آتش دادند غلولہ قریب بدو تخانہ ایشان رسید  
 از آنجا یازد کنبہ شدہ پہلوی خانہ قاضی بابزید کہ از مصاحبان  
 شاہزادہ بود افتاد اتفاقاً اسپ قاضی سہ چارگز دور تر از آنجا  
 بستہ بود بجز در سیدن غلولہ بر زمین افتاد از صلابت صدری  
 آن زبان اسپ قاضی از پنج کندہ بیرون افتاد غلولہ اش  
 از سنگ بود بوزن دہ من متعارف حال کہ ہشتاد من خراسان  
 باشد و توپ مذکور بہ مشابہ کلان است کہ شخص مسعودی الخلقیت  
 در میان آن درست می توان نشست درین تاریخ خاطر اشراف  
 بسیر و تماشای دہرناک کہ سرچشمہ دریای بہت است و از  
 شہر تا آنجا ہمہ راہ سیرگاہ و چشمہای جانفزای و رغایت عذوبت  
 و لطافت واقع شدہ رغبت فرمود کشتی ہا آراستہ بہ سمت بالائے  
 آب شتافتند روز سوم مقام پنج راہ بہ نزول موکب جہاں افروز  
 آراستگی یافت این موضع از میرگاہ ہست مقرری کشمیر است و چگونگی

واقع شده در غایت صفا و نزاهت و هفت درخت چنار عالی  
 در وسط چاکه و جوی آبی بر دور آں گشته و ایس دیه بجایگر  
 شاهزاده پرویز نخواه است و کلاے ایشان عمارتے به موقع  
 ساخته اند مشرف بر دریا بغایت و نشیں از پنج برادره بموضع پنج  
 تشریف فرمودند در دامن کوه چشمه ساریت جاری مبر فراز چشمه  
 عمارات و حوضها بقرینہ یکدیگر ترتیب یافته بے تکلف سیرگاہے  
 است عالی چوں سجاگیر خاںجاں بود متبار الیه بلوازم ضیافت پر ختمه  
 پیشکش کشید قلیله بہت خاطر او پذیرفتند و ازین چشمه نیم کردہ  
 بیشتر چشمه چھلی بھون است آب ایس چشمه ازاں بیشتر است  
 درختاے کلاں کہن سال از چنار و سفیدار و سیاه بسید بر  
 دور آں رشتہ درین چشمہ آں قدر باہی در ہم میجو نشد کہ چشم  
 خیرہ میشود و صفائی آب بمثابہ کہ اگر نخودی در آب افتد محسوس  
 میگردد بہت

درتہ آبش ز صفاریک جھرد کور و اند بدل شب شمر و  
 از چھلی بھون بہ اجمول منزل شد آب ایس چشمہ ازاں افزوں  
 تراست آبشارے عالی دارد و درختاے چنار و سفیدار و غیرہ سر ہم  
 آوردہ نشیں باسنے دلکش بموقع ترتیب یافته و در مد نظر باغچہ بصفا

و گھمے جعفری چمن چمن شگفتہ گوئی قطعه ایست از بهشت عنبر  
 سرشت روز دیگر از اجھول بسر چشمه ویرناک بزم نشاط ترتیب یافت  
 این چشمه منبع دریایست است در دامن کوه واقع شده که از  
 نزدیک اشجار و انبوسے سبز و ریاحین بوش محسوس نمی شود در زمان  
 شاهزادگی حکم شده بود که بر فراز این چشمه عمارت مناسب مقام  
 اساس نهند درینو لا با انجام رسیده حوض مثنی چهل و دو ذرع چهل و  
 دو ذرع و عمقش چهارده ذرع و آبش از عکس سبز و ریاحین  
 که بر کوه رسته زنگاری رنگ می نماید و ماهی بسیار شناور و بر دور  
 حوض ایوانهای طاق زده و باغ در پیش این عمارت ترتیب  
 یافته و از لب حوض تا انتهای باغ جوے چهارگز در عرض یکصد و هشتاد  
 و شش گز در طول و دو گز در عمق و بر دو طرف آن خیابان سنگ بست  
 از صفاے جوے و سبز و گیاهے که در زیر آب رسته چه نویسار بعضی  
 سبز تلخ و بر خستنی و سیبکی و اقسام سبز و نیم سیر در هم نمودار از جمله تہ  
 نظر در آمد بعینہ مانند دم طاووس نقش و از موج آب متحرک گھمے  
 جا بجا شگفتہ نفس الامر آنکه در تمام کشمیر بآں خوبی و دلفریبی سیر گاہے  
 نیست چوں ساعت کوچ قریب رسیده بود درایت معاد دت  
 بصوب شهر ارتفاع یافت و سر چشمه لوگا ہون محل نزول بارگاہ

اقبال گشت این سرچشمه نیز سیرگاه خوش است اگر مناسب مقام  
عمارے اساس یا بد جائے خوبے خواهد شد در اثناے راه بر چشمه  
اندھ ناک عبور اتفاق افتاد و وجه تسمیہ اندھ ناک این است  
کہ ماہی این چشمه اکثرے نابینا می باشد زمانے توقف فرموده دام  
انداختند و دوازده ماہی گرفتار گشت سه ماہی نابینا بودند و نہ ماہی  
چشم داشت ظاہر آب این چشمه را تا تاثیرے است کہ ماہی را کوری  
سازد و بنا بر غایت ثبت شد بشرحے کہ رقم زدہ کلاس  
بیان گشتہ منزل بمنزل مراجعت فرمودند ارادت خاں خانساہ  
بصاحب صوبگی کشمیر سرافرازی یافت و میر جملہ از تغیر او بخد مت  
مذکور سعادت اندوخت وراقم اقبال نامہ از تغیر میر جملہ بخد مت  
عرض کرد معزز گشت دریں راہ غیر کم رشکار ماہی مشاہدہ افتاد  
و در جائے کہ آب تا سینہ آدمی باشد دو کشتی محاذی یکدیگر  
می برند بدستورے کہ یکسر باہم پیوستہ و سر دیگر از ہم دور بفاصله  
چارده پانزدہ ذرع و دو ملاح بر کنار طرف پیروں کشتی ہا چوب  
در از بدست گرفته می ایستند تا فاصلہ زیادہ و کم نشود و برابر میرفتہ  
باشند و دوازده ملاح نیز در آب در آمدہ سر ہاے کشتی ہا را کہ باہم  
پیوستہ است بدست گرفته یا ہا را بر زمین کوفتہ میروند و ماہی کہ



در میان هر دو کشتی در آمده خواهد که از تنگی بگذرد بیایه ملاحان  
 میرسد و ملاح فی الفور غوطه خورده خود را بقعر آب می رسانند  
 و ملاح دیگر بر پشت او حمل انداخته بدو دست زور می کنند  
 تا آب او را بالا بیاورد و او ماهی را گرفته بر می آید و بعضی که  
 درین فن مهارت تمام دارند ماهی بدو دست گرفته می آرند از  
 جمله پیر ملاک بود که در هر غوطه زدن دو ماهی بر می آورد و این  
 شکار مخصوص دریایست است و جای دیگر دیده و شنیده  
 نشده و مختصر در موسم بهار است که آب سرد و گزند نباشد در شهر جشن  
 دهره ترتیب یافت اسپان و فیلان را آراسته بنظر همایون  
 در آوردند درینو لا حراج اقدس از مرکز اعتدال انحراف  
 ظاهر ساخت و اثر کوتاهی دم و تنگی نفس در خود احساس نمود  
 حقیقت را به اطبائیکه در رکاب اقبال بسعادت حضور اختصاص  
 داشتند بیان فرمودند و ابتداء صنعت آنحضرت از این تاریخ  
 است در خلال این حال بقصد سیر خزاں بجانب صفا پور و  
 دره لار که پایان آب کشمیر واقع است متوجه گردیدند و در  
 صفا پور کول آب خوشه است و بر سمت شمال آن کوهیست  
 پیر درخت با آنکه هنوز آغاز موسم خزاں بود و غریب خودی داشت

عکس اشجار الوان از زرد آلود غیر آن در میان آب بنایت خوش  
می نمود بے اعراق خوبی با سب خزاں از خوبی با سب بهار هیچ  
کمی ندارد - بیت

ذوق فنا نیافته ورنه در نظر رنگین تر از بهار بود جلوه خزاں  
پهول ساعت کوچ نزدیک رسیده بود سیر اجسامی  
فرموده رایت مراجعت برافراختند بنا بر آن که زعفران گل  
کرده بود از سواد شهر بموضع پانپور شتافتند در تمام کشمیر زعفران  
بغیر از این موضع جایی دیگر نمی شود چین چین صحرا صحرای چندانی  
که نظر کار می کرد و شکفته بود تنه اش بزین پیوسته می باشد -  
گلشن چهار برگ میدارد و بنفشه رنگ و از میانش سه شاخ سرخ  
زعفران رسته و در سال کامل چهار صد من بوزن حال زعفران  
حاصل میشود که سه هزار و دو صد من بوزن خراسان باشد  
نصف حصه خالصه و نصف حصه رعایا معلوم است و سیر  
بره رو پیله خرید و فروخت میشود و رسم مقتر است که گل  
زعفران را وزن کرده باطل حرفه میدهند و آنها بخانه خود برده  
زعفران را از میان گل چیده بر می آرند و موافق بعضی که از قدیم  
بسته اند بمقتصدیان این شغل می رسانند و هم وزن آن نمک

در وجه آجوره میگیرند نمک در کشمیر نمی باشد بحدی که در  
 حسن او هم نمک نیست از هندوستان نمک نمی برند دیگر از  
 تخفای کشمیر بر کفلی است از جانور شکاری و در ساله تا دو هزار  
 و به قصد برهم میرسد از بازو جره تا دولت دست بدام  
 می افتد آشپیان پاشه هم دارد پاشه آشپانی خوب می شود  
 درین دولت ابد قرین کارخانه قالی بهم رسید از ششم شال  
 کشمیر بنام عالی شده قماش قالی کرمان در برابر آل پلاسه بیش  
 نیست در طرارجی و رنگ آئینری صفحه ایست از کارنامه بهرادر

# کتابنامه

## حضرت گیتی ستائی فردوس ممکاتی ظہیر الدین

### محمد بابر شاہ

بادشاہ چار بالش ہفت منظر + شہر یار سماوی سر پر علوی افسر +  
بلندی بخش ہمت بلند سعادت افزاے طالع ارجمند + آسمان  
حوصلہ زمین وقار + شیر دل اقلیم شکار + عالی فرد والا شکوہ +  
بہادر مغر دانش پرشورہ + صفدر ہنر مصلحت + رفیع قدر قوی  
دولت + دریادل گوہر نژاد + بادشاہ درویش نہاد + مسند نشین  
سلطنت حقیقی و مجازی ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ عاتقی +  
گوہر عنصرش مورد آثار عظیمہ وہم عالمیہ بود بے تعینی و آزادگی  
با تقدیر علو شان و سطوت عظمت از لاجہ اطوار او پر تو ظهور میداد  
نقد و فناء چندی و بایزیدی باشکوہ و ہمت سکندری و فریدی

از ناصیه احوال آدمی تافت ولادت مقدس آنحضرت در ششم  
 محرم هشتصد و هشتاد از بطن مقدس و خدر مطهر افتاد و عفت  
 گرامی نژاد قتلک نگار حسن نام شرف و قور گرفت و این  
 گوهر عمان دولت و دری آسمان اقبال از افق سعادت طلوع  
 نموده و این عصمت معجز عفت طلیسان و خرد دوم یونس خاں  
 خواهر بزرگ سلطان محمود خاں بود و نسب عالی عصمت پیرایه برین  
 نمط است قتلک نگار خانم بنت یونس خاں بن دین خاں بن شهر علی  
 اوغلان بن محمد خاں بن خضر خواجه خاں بن تغلق تیمور خاں بن  
 ایسنو خاں بن وداخان بن یراق خاں بن طیسون توابع  
 موایکان بن پختائی خاں بن چنگیز خاں و مولانا جامی قراکول

در تاریخ ولادت اشرف گفته شد  
 چون در شش محرم زاد آن فیه کرم تاریخ مولدش هم آمد شش محرم  
 هر چند این تاریخ از غرائب اتفاقات است و فکر را درال  
 گنجایش نیست اما غریب تر آنکه این تاریخ از شش حرف که نزد  
 اهل حساب عدد خیر است فراهم آمده و لفظ شش حرف و نقش  
 عدد خیر نیز در تاریخ ظهور این عنصر مقدس از مکامن غیب می گردد و  
 یکی از غرائب جوهر حروفش آنکه اتحاد و عشرت و میات آن

در یک مرتبه واقع شده بر تسویت سلوک اطوار اشارت نموده  
بدیع ذائقه که چندین اسرار غیبی در وود بیعت نهاده اند امثال این  
بدایع در باب آوردن میوه قدوه اولیای کبار ناصر الدین  
نوابه احرار بزبان فیض آثار خود اسم گرامی ابن مسعود طالع  
بنظیر الدین محمد تسمیه فرموده اند و چون بزبان ترکان این لقب  
گرامی از بزرگی قدر و رفعت منزلت لفظی و معنوی باسانی جاری  
نمی شد با بر نیز نام نامی آن حضرت مقرر شد و آن حضرت عظم و ارشد  
فرزندان عمر شیخ میرزا اندر دوازده سالگی روز سه شنبه پنجم  
رمضان هشتصد و نود و نه در خطه دلکشائی اندجان بر سر بر  
سلطنت و تخت خلافت نشستند و آن قدر مشقت و تردد که در  
مهام تسخیر ممالک آنحضرت را پیش آمده کم پادشاه را روی نموده  
باشد و آن مقدار دلیری و دلاوری و توکل و تحمل که آنحضرت  
بنفس نفیس در معارک و مخاطر بر خود روا داشته اند مقدور بشر  
نیست در وقتیکه واقعه ناگزیر حضرت عمر شیخ میرزا در انجمن  
روسی نمود حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی در چارباغ اندجان  
کامیاب عیش بوده اند روز دوم این واقعه سه شنبه پنجم رمضان  
خبر جانگاہ باندجان آمد در ساعت سوار شده متوجه قلعه اندجان

شدند در محل رسیدن بدر و از شیرم طعنای جلوه آنحضرت را  
گرفته بجانب نمازگاه روان شدند که بطرف اورکن و آن دامن  
کوه بسوی <sup>سید</sup> ~~سید~~ سلطان احمد میرزا باقیست و در و شوکت تمام  
می آمدند اما امر او در رتبه نسبت با آنحضرت اندیشیده ولایت  
باو سلم دارند اگر از حرام نمی آید مردم ولایت از دست او وجود  
اقدس آنحضرت ازین مهملک نجات یافته بجانب طغایان خود انچه خان  
یا سلطان محمد خان مقدم گرامی از زانی دارند امر او ازین معنی آگاه  
شده خواجه محمد درزی را که از بایریاں و قدیمیاں حضرت عمر  
شیخ میرزا بود پیش آنحضرت فرستادند که دغدغه تو نبی که بحسب  
اقدس راه یافته بود برآورد و موکب عالی بنمازگاه رسید و بود که  
خواجه محمد برکاب بوس والا مشرف شد و بمقامات معقوله آنحضرت  
را مطمئن باطن ساخته عنان عزیمت را منعطف ساخت پهل  
بارک اند جان نزول سعادت فرمودند جمیع امر و ارکان دولت  
بشرف و لازمت عالی مشرف شدند و بنوید انواع تربیت  
کامیاب گشتند سابقاً ایراد یافته بود که سلطان احمد میرزا و  
سلطان محمود خاں اتفاق نموده بر سر عمر شیخ میرزا می آیند  
در بنو لا که بحسب سر نوشت آسمانی قضیه ناگزیر واقع بشود و بتوفیق

ایزدی جمیع ارکان دولت از خرد و بزرگ که بیکدیگر یکجہتی اتفاق  
نمودہ بہ نگاہیانی قلعہ لوازم جد و مراسم اہتمام بجاسے آوردن  
گر فتنہ سلطان احمد میرزا در اقلیہ و خجندہ مرغینان کہ از ولایت  
فرغانہ است گرفتہ بچاہد کہ ہی اندھاں فردا آمد بہر چہ دایلمی  
فرستادہ در صلح زدند قبول نہ کرد چوں تائید غیبی ہموارہ قرین  
حال ایں دو دمان ابد پیوندست در اندک فرصتہ بسبب و فور  
استحکام قلعہ و یکجہتی امرای صاحب قدرت و سفوح و یار و رفیق  
میرزا و سقط شدن اسیان از شستن تنگ آمدہ و از داعیہاے  
سابق بایوس شد و صلح گوئہ در میان آوردہ بنا کاخی برگشتہ و  
از جانب شمال دریاے خجند کہ سلطان محمود خاں متوجہ شدہ  
بود آمدہ اخی را قبل کرد ہمسایگی میرزا برادر آنحضرت و جمع  
کثیر از امرای اخلاص انانیش آنجا بودند خان چپند مرتبہ  
جنگ انداخت امرای اخی تہذات پسندیدہ کردند عاقبت  
خان نیز ہمارے تساختہ از بیماری کہ عارض او شدہ ازین خیال  
باطل عنان تاب شدہ بولایت خود باز گشت و آنحضرت بقوت  
و ہمت بلند و طالع ارجمند منظر و منصور شدند و آل گیتیستان را  
مدت یا زہ سال در بار و راہ تہر با سلاطین چغتائی و اوزبک



نبرد پاس عظیم روس و روس لهجوت لبتشسته تیغ صاعقه آنگاه  
 مشعل عقل جراتاب فتح مکرمت و فرموده اند یک ده سال نهاد  
 و سه از بالیتشیر میرزا پسر سلطان محمد و میرزا که از اند جان آمده  
 به نیروی اقبال و لغمان شمشیر تنبیر فرمودند و دم از شبیک  
 خان در سال نهصد و شش و سوم بعد از کشته شدن  
 شبیک خان در سال نهصد و هفده چهل مشیت الهی در  
 اظهار گد هر یکتانی حضرت شاهنشاهی بود و میخواست که اقلیم  
 هندوستان را کامیاب سازد و آنحضرت را در ملک غربت  
 به مراتب کامرانی و کام نجشی رساند و در دیار خود و موطن اصلی که  
 مجمع طرازان صادق است ابواب کلفت بر روی روزگار  
 آنحضرت کشاده آینهال ساخت که بهیچ وجه بودن آنجا را نبوی  
 دولت ندیدند ناگزیر بامجد و دوسه متوجه بدخشان و کابل شده اند  
 چهل بدرخشان رسیده اند شام مردم خسرو شاه که دالی استجا بود  
 بخیر مت یافته اند و خود نیز بیچاره شده بملازم مت پیوسته با بود  
 آنکه این سیر و است هر حلقه بی اخته الا ان بود بالیتشیر میرزا را شهید  
 کرده و میل درخشان سلطان مسعود میرزا کشیده بود و این هر دو میرزا  
 غم زاده اس آنحضرت میشدند و در هنگام قرانی که عبور موکب

عالی در بدخشانان شده بود آثار بی کز می و نامردمی از و بظهور  
 آمده درینو لاکه چهره اعمال در آئینه مکافات دید و دولت از آن  
 بک سعادت رسیده گردانید آنحضرت از کمال مریدی و فرط جود انردی  
 در مقام اشتیاق نیامده حکم فرمودند که از اموال خود آن مقدار که  
 اختیار کنند برگزید و بخراسان رود و پنج شش قطار و خیر و شتر از  
 مرصع آلاست و طلا آلاست و دیگر نفایس اجناس بار کرده بجانب خراسان  
 رفت و حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی تنسیق ولایت بدخشان  
 فرموده متوجه کابل شدند و در آن وقت محمد مقیم بسمرقند و النون  
 از غزنو کابل را از عبدالرزاق میرزا ابن الخ بیگ میرزا ابن  
 سلطان ابوسعید مرزا که حکم زاده حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی  
 پیشتر گرفته بود و طایفه حضرت را یات اقبال شونده متحضر شدند  
 بود و از چند روز مانده خواسته با مال و اسباب بقندھار پیش  
 برادر خود شاه بیگ حضرت یافت کابل در او آغرمه ماه ربیع الاول  
 سمرقند منتهی شده بدست اولیای دولت ابدیه پیوندد و در آمد البزازان  
 آنحضرت در خدمت و یازده متوجه لشکر قندھار شدند و قلاست که  
 از مدت اقامت قندھار است مفتوح گشت و از آنجا بحمت مصالح  
 ملکی شیع عزیمت قندھار نموده جانب جنوب آن توجه نمودند و قیابل

افغانان سواشک و الاتاغ تاخته بکابل مراجعت فرمودند میادی  
 این سال زلزله عظیم در حدود کابل واقع شد فسیلهاست قلعه و  
 اکثر منازل بالااست حصار و شهر افتاد و خانههاست موضع پمخان  
 تمام از بهم ریخت و سی و سه مرتبه در یک روز زمین جنبید تا یک  
 ماه شب و روز یک دو مرتبه زمین در تزلزل بود و اساس عسکر  
 بسیارست از مردم فرو ریخت در میان پمخان و یک قوت پارچه زمین  
 که عرض او یک کت باشد انداز باشد بریده یک شیر انداز پایان  
 رفت و از جاست بریده چشمها پیدا شد و از استراخ تا میدان که  
 قریب شش فرسنگ باشد زمین آس چنان شکافت که بعضی از  
 اطراف او برابر قیل بلند شده بود و در آغازه زلزله از سر کوهها  
 گرد باد با بر خاست و در همین سال در هندوستان نیز زلزله  
 عظیم عام شد و از سوانح آنست که شبیکه خان لشکر فرام آورده  
 اراده توجه خراسان نمود سلطان حسین میرزا جمیع فرزندان خود را  
 جمع ساخته متوجه دفع او شد و سید افضل پسر میر سلطان علی  
 خواب بین را با استدعاست قدم گرامی حضرت فردوس میکانی  
 فرستاد و آنحضرت در محرم نهصد و دوازده بمکات او متوجه شده  
 عزیمت خراسان نمودند و در اثناست راه در حدود اکمر خیر فوت

سلطان حسین میرزا رسید حضرت فردوس مکانی رفتن حال را  
 بهتر از سابق دانسته برخلاف گفتش اهل روزگار متوجه خراسان شدند  
 و پیشتر از آنکه موکب عالی بخراسان رسد باتفاق کوه اندیشان  
 نامعالمه فهم از فرزندانش بدیع الزمان میرزا مظفر حسین میرزا  
 را باتفاق بدست سلطنت نشاند و بدو و شنبه هشتم  
 ماه جمادی الاخری سال مذکور آنحضرت را در مرغاب بمیرزایان  
 ملاقات واقع شد و با استدعای ایشان بهرات نزول سعادت  
 فرمودند و در فرزندانشان میرزا آهنگر شد و دولت مشاهده نفرموده  
 و معاودت موکب عالی را لایق حال دانسته در هشتم شعبان این  
 سال متوجه دارالحکام کابل شدند و در کوچه های هزار جات  
 خبر رسید که محمد حسین دغلت و سلطان سنجر برلاس جمعی از مخالفان  
 را که در کابل مانده بودند بطرف خود کشیده و خان میرزا را  
 بمنزگی برداشته کابل را قبل دارند و در میان مردم عوام این خبر  
 را شایع کرده اند که پسران سلطان حسین میرزا نسبت بحضرت  
 فردوس مکانی عداوت اندیشیده اند لا باایسته بشاعری و  
 امیر محمد علی خلیفه و انیر محمد قاسم که بمو احمد یوسف و احمد قاسم  
 که در کابل با ایشان مفوض بودند در تار هم قلعه داری اهتمام

دارند بجزرد و استماع این واقعه بدستال و اسباب را بجهانگیر میرزا  
که قدری بیامی داشت سپرده بآمد و دس از عقبه بپند  
کوه که پیر بدست بود بصورت شام گذشت و حرکت بر سر کابل رسید  
اند مخالفان هر یک از حدیث صیحت قدوم و کتب عالی بگوشت  
اختلاف زیده اند حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی اول مرتبه  
پیش شاه بیگم مادر کلان بسبب خود که باعث بدداشتن خان میرزا  
بودند آمده در زانویه ادب بپند بین شهادت ملاقات فرموده اند  
و از رویه شگن و وقار و بزرگ نشی از راه عرفان در آمده  
حسن ادا و کلفت سخن عرفی نموده که اگر مادر سے بفرزند سے  
شفقت خود را خاص گیرد و اند فرزند دیگر را چه گنجایش بخیرین  
و چه حد میرزا حکم بیچیدن راست و فرموده اند که بسیدار  
بوده ام و راه بسیار آمده سرد کنان بسبب همزاده بخواب رفتند  
و بر اسکی نشانی بیگم که بس مضطرب و متوجش بود و اوراق مهر باینها  
نظاره آورده اند و هنوز خواب نبردیده بود که مهر نگار خانم خاله زاده  
آنحضرت باشد آمدند آنحضرت بپشت دست خاسته ایشان را  
در یافتند و میفرمود که اگر فرزند و آنحضرت از اینجا که  
معدن هر وقت بودند جان بخششی فرموده شخصت خراسان دادند

و بعد از آن خانم خان میرزا را همراه گرفته پیش آنحضرت  
 آوردند و گفتند: ای جان مادر برادر گناهکار ترا آورده ام  
 اشاره به جلالت آنحضرت خان میرزا به لطف در کنار گرفته افواج  
 نوازش و پیکر سمش نمودند و بعد از آن به بودن و رفتن مختصر ساختند  
 خان میرزا آنده نهایت شرمندگی بود و فراموشی و آه  
 رخصت قندصار گرفت و این قضیه نیز در همان سال واقع شد و  
 بعد از آن سال دیگر بقدر چهار مرتبه شده اند و بحاکم آنچا شاه بیگم  
 ولد و النون از غن و محارم تقیم برادر خرد او محارم به عظیم واقع شد  
 و خان میرزا سعادت ملازمت دریافت و آنحضرت قندصار  
 ابنا هر میرزا که پیرا در خرد جهانگیر میرزا بود عنایت فرمود به کابل  
 نزول اجلال فرمودند و شاه بیگم و خان میرزا را بسبب خوشحال  
 رخصت دادند و در ده سال بعد که بیگم و خان میرزا را از کشتن و  
 حکومت و خوشحال با مستقر الی بخود که تصرف او در آمد و همواره تارک  
 سعادت بزمین فرما شد و ای می شود تا آنکه در سال نهصد و  
 شانزده شمرده فرستاده معروفین داشت که شاهی بیگم را  
 کشته اند و سبب کشتن که با اینجانب خدمت فرمایند بنامیرا  
 در شوال این سال به نیروی توکل خدمت عالی فرمودند و

با اوز بکان محاربات عظیم بوقوع پیوست و همواره فتح و نصرت  
 بهمنان موکب عالی بود تا بارسوم فتحت شهر حبيب منصرد  
 بهنده بدولت و فیروزی سمرقند را تسخیر فرموده اند و هشت ماه  
 بفرمانروائی آنجا سایه گستر بوده اند و در صفر منصرف و سیحیم در کول  
 ملک به عبیدالله خان جنگ عظیم دریوست و با آنکه فتح شده بود  
 ناگاه لشعبد آسمانی چشم زخم رسیده و عتبان جنبیت جبال افتد  
 بحصار منقطع ساختند بار دیگر با اتفاق نجم بیگ دریائے قلعه  
 غیروان با وزیر قوی دست داد و نجم بیگ کشته شد  
 آنحضرت متوجه کابل شدند و بگراهام غیبی رفتن ما و اراکین را  
 بطرف کرده تسخیر ملک هندوستان را پیش نهاد بیت والا ساختند  
 و چهار نوبت تسخیر هندوستان متوجه شده اند و بجهت سنج و داعی  
 مراجعت فرموده اند بار اول در شعبان منصرف و ده از ماه بادهام چشمه  
 و جگر لیک از خیمه گذشته به جم نزل اجمالی نموده اند در اوقات  
 بامری که کتابست تریکی نگاشته خامه صدق نگار آنحضرت نوشته  
 اند که چو از کابل شش منزل در راه کرده بآدمیه بود و سیه شد  
 و لایت گرم سیر و لواحق هندوستان که هرگز دیده نشدند بآدمیه رسید  
 رسیدن عالم دیگر در نظر آمد گیاه و درخت بروش دیگر و خوش و

طیوراں بطرز دیگر راہ و رسم ایل والوس پو صغ دیگر میرتے رو سے  
 داد و فی الواقع جائے حیرت بود ناصر میرزا از غزنین دریں منزل  
 بستر بساط بوسی استسعاد یافت در مجلس جمع منزل کنگش منعقد شد  
 موکب عالی از دریا سے سند کہ مشہور بہ نیلا بلبت بکدام گذر رسیدہ  
 بگذر ولبشوی باقی چغانیان گذشتن سند در توقف افتاد بجانب  
 کمت کہ جب فرمودند بعد از تاختن کہت بنگش و بمورد تا تختہ  
 و از انجا عیسی خیل رفتہ بچند منزل در ظاہر تریلیہ قصہ ایست  
 بہ کنامہ آب سند از قوالج بلتان را بات اقبال نیز مل بمیر شد  
 کنار دریا گرفتہ بچند منزل تخیم اقبال شد و از انجا بحدود دگے  
 نزول اجلال رو سے نمود و پس از چند روز غزنین مقرر موکب  
 دولت گشت و در ماہ ذی الحجہ ساعت کابل بمقدم عالی رونق  
 گرفت بار دوم موکب معلی در ماہ جمادی الاولی ہنصد و سیرودہ  
 از ماہ خرد بکابل متوجہ فتح ہندہستان شد از قزاقی تہذیب آمل  
 بستر و شیوہ رفتہ از ناموافقی را سے ہمراہان مراجعت دست  
 داد و از عمر بکشتہ و فوز کل نیز عبور واقع شدہ از کثر و جالہ شستہ  
 بامد دے ظفر قرین رسیدہ براہ باد بچ ظلال افضال بہر ساعت  
 کابل انداختہ و بہر سنگے کہ بہر بالاسے باد بچ واقع شدہ تا بہر ایں



عبور فرموده آنحضرت گزیده اند و هنوز آن رقم غیبی هست و  
تا این زمان اولاد عالی نزد حضرت صاحبقرانی را میرزا  
محمدی گفتند درین تاریخ فرمودند که آنحضرت را پادشاه گویند  
و در جمعه شنبه چهارم ماه ذیقعده این سال بهایون خال به بالا  
ایک کابل ولادت با سعادت حضرت بهمانبانی جنبت آشیانی  
اتفاق افتاد چنانچه در جدول تفصیل رقم پذیر خواهد شد مرتبه سوم  
روز دوشنبه غره محرم سال انصهر و بیست و پنج که جانب بجور  
توبه بودند را تا ایام راه زلزله عظیم شوال متباد آں تا نیم  
ساعت بخواب کشید و سلطان علاءالدین سوادى معارض سلطان  
ولیس سوادى بعبادت لازمیت مشرف شده بانیک زمانى  
تلقیه بجویت مشرف در آورده بخواجه کلال پیگ ولید لانا محضر صدر  
که از اعانیه انکابان ولایت میرزا علم شیخ بود خنایت فرمودند  
خواجهمند که در نسبت غریبی با آنحضرت بوده است شمش برآورد  
او در نیکو نیتى جان خود را در قدم رضا و خوشنودى آنحضرت  
نثار کرده اند و خواجهمند از قسط عقل و فراست منظور نظر خاص  
حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی بود چو آنحضرت را پدرش  
ولایت سواد و شیخ یوسف زلی پیش دیده ضمیر انور طائوس خال

برادر خرد شاه منصور که کانتر خیل یوسف زئی بود دختر او را آورده  
 زبان عجز و انگساکشود و عسرت غله نیز در آن مساکین و محوش  
 روسی داده بود و در اصل پورش بند وستان نیز در ضمیمه  
 بها انگسای تقسیم داشت عتقان عزیمت از سواد بان گردانیدند  
 هر غنای استعدادهای سر انجام سفر بند وستان خود امرای هم بدین  
 پورش را حق نبودند مشغول بهت افروخته بطلمت زوایه سواد  
 بند وستان متوجه شدند صبح روز پنجشنبه شانزدهم شهر  
 با اسب و شتر و تیرپالی از آب عبور کرده اردوستان باز آمدند  
 بحال که گزیده بنزدیک کوهت نزول اجلال فرمودند از بهر  
 هفت کوه جانب شمال که سیست که آنرا در ظفر نامه و غیره کوه  
 جود نوشته اند آن موضع خیمه عساکر اقبال گشت و محضرت در کتاب  
 واقعات نوشته اند که تا این تاریخ وجهه تسمیه را این کوه ظاهر نبود  
 عاقبت معلوم شد که دیدن کوه از نسل یک پدید و نسل مردم  
 بدیده اند یک قبیل را بدیده می گفتند و دیگر را بخنجره و جبهه  
 و لاسا می گویند و همین مقامی بود که بهر فرستادند که کوهت  
 نظامی در آن گشته و آخر آن روز خود بدولت و اقبال و شرقی  
 بهر که کنایه آید بهت نزول فرمودند و چهارصد هزار شهر خلی مال

آل از بهر گفته بهر و بیگ عتایت فرمودند سر بر ای براسه ندرین  
 او قرار گرفت و خوشاب بشاه حسن سپرده بیک هند و بیگ مقرب ساخته  
 و لامر شد و بهر سالت پیش سلطان ابراهیم ابن سلطان سکندر لودی  
 که پنج شش ماه شده بود که بجای پدید فرمادند هندوستان  
 می کرد فرستادند که نصاح از چند نایب دولت خان حاکم لاهور ایچی  
 نه گور را بکجا داشته از کمال نادانی بے نیل مقصود باز فرستاد و جمله  
 دوم ربیع الاول خبر تولد فرزند سعادت پیوند آمد چوں متوجه لتخیر  
 هندوستان بودند کثا دل گرفته محبوب الامام غیبی بتدال نام  
 فرادند یکشنبه یا نهم ربیع الاول بحجت مصالح ملکی هند و بیگ  
 یا البیر انجام بهر دولت کرده خود محبوب کابل مراجعت فرمودند و  
 یکشنبه صلح ربیع الاول کابل مستقر سر بر خلافت گشت روشن  
 نیست و یکم ربیع الآخر هند و بیگ از بے پردائی بهر لاکه نشانه  
 بکابل آمد و تاریخ توجیه توبت چهارم بنظر نیانده پیکار که در آن  
 روزش لتخیر لاهور فرموده مراجعت نموده اند و از تاسخ فتح دیار  
 که بمقرب در قیاس شود خواهد آمد معلوم میشود که در هند و بیگ  
 بوده است چوں هر کاره در گرد وقت خود است جمال این مقام  
 در طبایع وقت می بود و کسبست را می امر و پیمانی برادران

بسبب ظاهری گشت تا آنکه مرتبه پنجم بر تنه نونی توفیق ایزدی  
 و سپه سالاری اقبال ازلی روز جمعه غره صفر هفصد و سی و دو که  
 نیز اعظم و برتر ج قوس ایات الوار افرشته بود بطاعت که ظلمت  
 شکاف سودا عالمی تواند شد پاسبان عزیمت در کاب و کلام عظم  
 آورده متوجه تسخیر هندوستان شدند میرزا کامران داد قندهار مسلم  
 داشته خبر داری کامل نیز تفویض فرمودند و چون این یورش بشرف فتح  
 برفخ و اقبال بر اقبال روح داد لاهور و بعضی بلاد عظیمه هندستان  
 در تصرف اولیا و دولت قاهره بود و هفدهم صفر که باغ و فایم  
 سرفقات اقبال شده بود حضرت جهانبانی حجت آشیانی  
 ضیر الدین محمد همالی از بدخشان بالشکر خود آمد و بعلی سلطان بوس  
 مشرف شدند و خواجه کلال بیگ هم از غزنین درین روز سعادت  
 آستان بوسی دریافت و غره ریح الاول این سال از آب سند  
 نزدیک کج کوه عبور فرموده شان واجب دیدند و از ده هزار  
 سوار ترک و تاجیک و سوداگر و غیر آن بقلع عرض درآمد و از پالای  
 جیل از آب بهت مرور واقع شد و نزدیک بجهول پور انانک پناه  
 عبور موکب عالی اتفاق افتاد و روز آدینه چهاردهم ریح الاول در  
 ساعت سیالکوٹ بواسطه ظفر شجاع افرشتند و بخاطر جهان پیرای

قرار یافت که سیاهکوش را ویران ساخته در مجول پور آبادان سازند و  
 درین ایام پیوسته از مخالفان خبر میرسید و چهل آنحضرت بکمال نور و نزول  
 انبیا داشتند و میرزا و عامل سلطان و سایر ملازمان درگاه  
 که بحر است لاهور قیام داشتند و شرف زمین بوس کامیاب سعادت شدند  
 روز شنبه بیست و چهارم ربیع الاول قلعہ دولت بدست ادلیا حیدر دولت  
 قاهره مفتوح شد و اموال و اسباب غنیمت گرفتند و کتابها و سکه غازی خاں  
 که درین قلعہ بود آوردند بعضی را بحضرت جهانبانی که میت فرمودند و برخی  
 را بقصد حصار و معانی کامران میرزا ساختند چون بمساجد علییه رسیدند که  
 حمید خاں حاکم حصار فیروزه انداختا بقدم جرات او و سینه منقل پیشتر آمده  
 یکشنبه سیزدهم جمادی الاولی که موبد والا از انبیا که کوچ کرده در کنار کوه  
 فرود آمده بود حضرت جهانبانی نصیر الدین محمد بنایان را پیر سرور حضرت  
 فرمودند امیر خواجه کلاں بیگ و امیر سلطان محمد و ولد سی و امیر ولی  
 خاندان و امیر عبدالعزیز و امیر محب علی و خواجه خلیفه و از امر است دیگر که  
 در هندوستان مانده بودند چون هندو بیگ و عبد العزیز و محمد علی  
 جنگ و پیچ دیگر از خاصان درگاه را ملازم کتاب نظر انتساب فرموده و این  
 که از اعیان امر است هندوستان بودند و وزیر دولت آستان بوس  
 مفتخر شد و حضرت جهانبانی به معنای بخت عالی پدیدار و بهر کانی

اقبال بلند باند که تو جبهه لوائے فتح برافراشتند روز دوشنبه بیست و یکم  
 بیست و یکم ماه محرم و کلب عالی شتافتند آنحضرت حصار فیروزه را با افواج  
 و لواحق که یک کمره یا شش و یک کمره و نقد دیگر در جلوه دی این فتح  
 که مقدمه فتوحات بے اندازه بود بحضرت جهانبانی عنایت فرمودند  
 و بطایفه سعادت کوچ بکوچ پیشتر متوجه شدند و پیوسته خبر می رسید  
 که سلطان ابراهیم با یک لک سوار و هزاران پیش می آیند و نند یک سوار  
 ساده نیم اقبال شده بود که حید علی طایفه خواجہ کلاں بیگ که پیران گیری  
 رفته بود آنکه بعضی و الا را سانی که داؤد خان و حاتم خاں را پنج شش  
 هزار سوار از اردو سے سلطان ابراهیم طلبا شده پیشتر می آیند بنا بر یک  
 روز دوشنبه بیست و یکم جمادی الاخری چنین تیمور سلطان و محمد سلطان میرزا  
 و موسی خواجہ و عادل سلطان پاتاهم مردم جزالتار که سلطان جنم  
 شاه میر حسین و قتلقت قدیم بودند آنکه غلام تیمور پسر علی و عیبه الشیر  
 احمدی و کتبیگ و جمیع و دیگران تعیین فرمودند که با کمردی نموده و مقبوضی  
 با آن جماعت خون گرفته نمایند و این بهادران نیز و طلب و دلاوری  
 میکردند و پیوسته تیمور و میرزایان بعد از آن جنگ دروش پیکار با آن فرقه  
 منقاد و منصوب میشدند و جمیع کثیر را اسیر کردند و گروهی عظیم را بفرق شنید  
 و باران تیر را لک ساختند حاتم خان را یا هفتاد کس دستگیر کرده زند

بدرگاه عالی فرستادند و در اردوئے معلی بیاسار رسیدند و حکم جهانگشائی  
 شریف نفاذ یافت که گرد و نهاسا مان نمایند و استاد علی قلی نامور شد  
 که بموش و شرم از بهار ابره زنجیر و خام گاه که بصورت ابرنجی ساخته  
 بودند با یک دیگر اتصال دهند و در میان هر دو ابره شش و هفت  
 توره تعبیه سازند تا تفنگ اندازان بفراغ خاطر تفنگ توانند  
 انداخت و در پنج شش روز این محنی سامان یافت تا آنکه روز  
 پنجشنبه سلخ جمادی الاخری به شهر پانی پت همارے دولت باجنسه  
 اقبال سایه گستر گشت و صفوف عساکر بآئین شالیسته مرتب آمد  
 بهر الفار لشکر متصور در شهر و محله واقع شد و ابره و توره ها که ترتیب  
 یافته بود پیش قول استقرار گرفت و از تارخند و درختان استحکام  
 پذیرفت سلطان ابراهیم بالشکرے گمراں در شش گمراں شهر عرصه  
 بنحویست بهر چنان هفت روز پانی پت اتفاق اقامت افتاد هر روز  
 جوانان سپاه و پیران کار آگاه بکنار اردوئے مخالف رفته بالبیاری  
 از لشکر یان غنیمت بجنگ پیوسته غالب می آمدند تا آنکه جمعه هشتم رجب  
 سلطان ابراهیم بالشکر گمراں و فیلان پور شکوه متوجه محسکه معلی شد  
 و حضرت گیتی ستانی نیز افواج قاهره ترتیب دادند و میدان معرکه  
 را بصفوف آنجنان پیراستند۔

# مخاربه حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی با سلطان ابراهیم

و تدریجاً صفوفت بنبرد

پهل مہین کار ساز خواهد که تدارک شکست هاست پیشین نماید و  
 بکامروائی تلافی مشاق گذشته فرماید مقدمات آنرا تدریجاً دید و اسباب آنرا  
 برانجام نماید از آنجمله آمدن سلطان ابراهیم بقصد بیگاری و فتح آراستن حضرت  
 گیتی ستانی است که با وجود کثرت مخالفت و قلت موافق چون تالیف اندوخت  
 همراه و اقبال روز افزون در پیش بود با خاطر مطمئن و دل آسوده  
 توسل بفتح بی منت نموده بترتیب صفوفت توجه عالی فرمودند  
 غول را بوجہ ذات مقدس زمینت بخشیدند و بدست راست غول  
 که ترکان آنرا اول غول نامند حسین تیمور سلطان و سیاهان میرزا و  
 امیر محمدی کوکلتاش و امیر شاه منصور برلاس و امیر پوش علی و امیر  
 درویش محمد ساربان و امیر عبداللہ کتایب را قرار یافتند و بدست چپ  
 غول که ترکان سول غول گویند امیر خلیفہ و خواجہ میر میران صدر و  
 امیر احمدی برداچکی و امیر تروی بیگ برادر قوج بیگ و محب علی  
 خلیفہ و میرزا بیگ ترخان را مقرر فرمودند برانکار حسین تدبیر و بفرشکوه  
 حضرت جهانبانی محبت آشیانی شایستگی پذیرفت و امیر خواجہ کلال بیگ



و سلطان محمد دولدی و امیر هندویگ و ولی خازن و پیر قاسمیانی  
 در رکاب دولت ایشان بوده آرایش بخش راے و شمشیر گشتند جراتار  
 محمد سلطان میرزا و سید مهدی خواجہ و عادل سلطان و سلطان جنید  
 برلاس و خواجہ شاه میر حسین و امیر تلیق قزم و امیر خاں بیک و امیر  
 بخشی و دیگر بهادران ناحی قرار یافتند و ہراول خسر و کوکلتاش و  
 محمد علی جنگ جنگ بود و امیر عبدالعزیز بخدمت طرح مقرر شدہ در  
 اوج بر التار ولی شرل و ملک قاسم بابا قشقبہ با منلائش تو لقمہ متعین  
 گشتند و در اوج جراتار قرار قوزی و ابوالمحمد نیزہ باز و شیخ علی و شیخ جمال  
 و تنکری قلی مغول بتو لقمہ قرار یافت و چنانچہ راہ و رسم دلاوران کارزار  
 و بہادران تیغ زن بود یاے استقلال در عرصہ نبرد محکم ساختہ در مقام  
 ثبات ایستادند و بہرام جانستان و مصصام خون آشام داد  
 شجاعت و شہامت دادند۔ شش  
 و ایران ستادند پاکر دہ سخت ستادن در کمونت زایشان درخت  
 تا آنکہ بجز از جملہاے عظیم و صد ہاے قوی تائیدات آسمانی  
 ہمعنان قلب و جناح موکب عالی اشد و توفیقات انبی باعث فتوحات  
 سترگ گشتہ شکست بر مخالفان افتاد و فتح عظیم از جانب اولیائے  
 دولت ابدی اعظم صام روے نمود سلطان ابراہیم نادانستہ در یک

گوشه قتل رسید و جمعی کثیر از افغانان علف تیغ قهرمان اقبال پادشاهی  
شدند و این قوافل شهرستان عدم به بدرقه سپاه منصور و مشغله  
تیغ جهانکشی بی منزل گاه فنا پیوستند و قریب اقبال سلطان ابراهیم  
در یک گوشه پنج شش هزار کس کشته افتاده بودند آفتاب عالم تاب  
یک نیزه داشت از آفتاب گرفته بود که ششصد ریات اقبال شعله افروز  
بروشده آغاز مصاومه و مقاتله اتفاق افتاد و نیم روز نسیم صبح نصرت و  
شمال بهار فیروزی و زیدن گرفت شرح این فتح بزرگ که کارنامه اقبال است  
چگونه در حوصله بیان نگیرد و خردمند قادر سخن بجه آئین از عمده تقریر نماید که  
از وسعت آباد اندیشه بیرونست و در زمانه که سلطان محمود غزنوی  
هندوستان آمد خراسان در تصرف داشت ملوک ممالک سمرقند و داریلمرز و  
خوارزم فرمان پذیر بودند و سپاه گران اندیک لک بیش بود و هندوستان  
یک فرمانروای مستقل نداشت رایان و راجهاجا بجا پای ثبات بافشرده  
بایکدیگر اتفاق نداشتند و سلطان شهاب الدین غوری با صد و بیست  
هزار سوار جوین پوش برگستوان دار تیغ هند آمده در آن وقت نیز درین  
سواد اعظم یک فرمانرواست که مستقل توان گفت نبود و خراسان را اگر چه  
برادر او سلطان عیاش الدین داشت از گفته امیر و ن بود حضرت صاحبقرانی  
در هنگام فتح هندوستان در عرصه سمانه بعرض سپاه فرمان داده بودند مولانا

شرف الدین علی یزدی می گوید که طول یسال آنحضرت که جائے  
الیتادن نوکران ست شش فرسخ بود و تخمین سپاهیان صاحب تجربه  
تخصیص یافته که هر فرسخی دوازده هزار سوار احاطه میکنند پس نوکر  
نوکر هفتاد و دو هزار بوده باشد و در عرضش که محل الیتادن نوکر نوکر  
ست دو گروه بوده و مخالف ایشان بلوخال دو هزار سوار و صد و بیست  
فیل داشته است و باین حالت از اردوئے ظفر قرین آنحضرت  
صاحب قرانی جمعی کثیر اندیشه ناک بوده اند و آنحضرت در غنیمه در سپاه  
خود نفرس فرموده از بعضی کوه اندیشان کم همت حرفهای نامناسب  
شنیده اند و به نیروی همت خسران و نه بجهت اطمینان خواطر شر الط  
احتیاط امری داشته فرمان دادند که از شاخه های درخت فرار و می لشکر  
منصور حصار ساختند و در پیش آں خندق کنند و ان پس آں از قسم  
گاؤ و گاؤ میش بسیار مقابل یکدیگر داشتند و نه های ایشان بچرم  
گاؤ برهم بستند و خار نمساک بسیار از آهن ساخته بودند و تر شد که  
پیاده رواں آنرا نگاه دارند تا هنگام حمله و در آمدن فیلمان بسر راه  
انرا زند و همه حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی که چهارم گیتی نو از ان  
هندوستان ست درین فتح بزرگ که از جلال عطاات و آلاسه ایزدی  
ست از سپاهی و غیر آں از دوازده هزار زیاده نبود و غریب تر آنکه

ولایت آنحضرت بدخشان و قندهار و کابل بود باز از آن ولایت فائده  
معتبره عاقلانه می شد که مدد خرج لشکر تواند بود بلکه محافظت بعضی از شهرها  
بجست دفع مخالفان و دیگر مصالح ملکی خرج از دخل زیاده می شد و با  
مثل سلطان ابراهیم که نزد یک یک سوله و هزار قیل جنگی داشت  
و از بهره تابهار در تحت و تصرف او بود و حکومت خلاصه ممالک هندوستان  
بی محال و منازعه بر پنج استقلال می نمود و به محض توفیق عینی و فطرتانید  
آسمانی این کار شکر فزاینده اند کار شناسان فراخ و صله از  
تحسین و آفرین این کار نامه او دار عاجز اند آری ذات مقدس که حال

نور بهمان افروز حضرت شاهنشاه میست اگر مصدر این امور گردد چه  
دور باشد و با جمعه حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی از طلوع انوار  
فتح آئینه پیشانی را بجا کس سجده نمیکند و پخشیده عالمیان را بانعام عام  
صلوات دادند و اولیای دولت قاهره را مد اطراف و اکناف ممالک بدستور  
شمار بسته روان ساختند و کار است که بر بزم عالیه سلاطین کشور کشانی که  
به نیروی طالع بلند هندوستان را تسخیر نموده اند فزونی تواند کرد فتح حضرت  
بهائیانی حجت آشیانی ست که بر بخت و وجود سعادت پیوند حضرت  
شاهنشاهی در عرصه سمرند واقع شده است چنانچه بشرح و بسط رقم زده  
کتاب بیان خواهد شد که با سه هزار کس از مثل سلطان سکندره سوره که از

هشتاد هزار کس زیاده داشت استخلاص هندوستان فرموده اند و ازین  
بدلیع ترک کارنامه اقبال جهان آرا سئ حضرت ظل الهی ست که بتائید  
ایزدی هندوستان را با اندک مردی از دست چندین سران گردن  
چنان برآورده اند که زبان روزگار در چگونگی بیان آن لال ست  
چنانچه مجله ازاں در جائے خود رقم پذیر خواهد شد۔ شحر

گرم بخت امیدواری دهد      فلک فرصت و وقت یاری دهد  
به گرمی هنگامه راستاں      طرازم همه داستاں داستاں  
دریں جدول دیر پایندگاں      کشم نقشے از بهر آیت دگاں  
درهماں روز فتح بموجب فرمان بادشاہی حضرت گیتی ستانی  
فردوس مکانی و امیر خواجہ کلاں بیگ و امیر محمد کوکلتاش و امیر  
یونس علی و امیر شاہ منصور برلاس و امیر عبداللہ کتابدار و امیر علی  
خازن بایخان صوب دارالملک اگرہ کہ پائے تخت سلطان ابراہیم بود  
نہضت نمودند کہ محافظت خزانن نمایند و اہل شہر را کہ از وداع ایزدی  
اند با شاعت انوار عدلت اطمینان بخشند و سید محمد میری خواجہ محمد سلطان  
میرزا و عادل سلطان و امیر جنید برلاس و امیر تعلق قدم بحضرت دہلی نصرت  
یافتند کہ خزانن و دفائن اسجا را پاس داشتہ رعایا و سکنہ آن نواحی را  
به نوید عاطفت بادشاہی استمال نمایند و ہمدران روز فتح نامہ نوشتہ

مصحوب برید آن اقبال روانه کابل و بدخشان و قندھار ساختند و  
 خود بدولت و سعادت روز چهارشنبه دوازدهم شهر مذکور در دارالملک  
 دہلی نزول اجلال فرمودند و آدینہ بیست و یکم این ماه بردار السلطنۃ  
 آگرہ چتر اقبال برافراشته ظلمت زدای آن سواد و رونق بخش آن  
 فضا شدند و جمیع خرد و بزرگ ممالک ہندوستان از مزاجم و عواطف  
 پادشاہی نظر اختصاص یافتند و از شمول عطوفت والا والدہ و اولاد  
 و اتباع سلطان ابراہیم را مشمول عنایت ساختہ اموال و خزائن خاقانہ  
 ایشان را بایشان مرحمت فرمودند و اضافہ آن ہفت لک تنگہ  
 سیدرغال از مہمن اشفاق بوالدہ او مقرر شد و پنجین اقرباے او  
 برواتب و ظائف و ادراوات بادشاہانہ کامیاب شدند و عالم پرانندہ  
 را جمیع تازہ و آرا مشی شایستہ روے داد و حضرت بہانہ بانی جنت ایشان  
 کہ پیشتر بدار السلطنۃ آگرہ نزول اجلال فرمودہ بودند الماسے کہ ہشت  
 مثقال وزن داشت و پنجین مبصران جہر شناس بہاے آن نصف  
 خرچ روزمرہ راج مسکول بود و می گفتند کہ این الماس از خزانہ  
 سلطان علاؤالدین بود کہ از اولاد بکر ماجیت راجہ گویا بدست او  
 در آمدہ بود پیشکش کردند و حضرت گیتی ستانی بہجت خاطر گرامی ایشان  
 قبول نموده باز بایشان عطا فرمودند روز شنبہ بیست و نہم رجب

ابرارے دیدن و بخشیدن خزان و وفائن که گرد آورده چندین سلاطین  
 بودند و در هفتاد و یک تنگه سکندری بحضرت جهانبانی مکرمت شد و  
 یک خانه خزینه بے آنکه تحقیق مخزنات او نمایند اضافه انعام فرمودند  
 بامرا به تفاوت مراتب و درجات مناصب از دوک تا پنج لک تنگه  
 نقد بخشیدند و تمامی یک جوانان و سایر ملازمان زیادہ از حالت و  
 رست خود بصلاحت و انعامات اختصاص یافتند و جمیع اہل سعادت از  
 خرد و بزرگ بہ لوازم شہسای گرامی کامیاب گشتند و بچکس از اندوہ علی  
 اردو بازار ای از نفیسیہ و افری بہرہ نماند و بہت ووجات ریاض کارگاری  
 کہ در بدخشاں و کابل و قندھار بودند بہ ترتیب و تفصیل از نقد و جنس  
 برسم ارمغانے جدا ساخته اند چنانچہ بکامران میرزا ہفتہ لک تنگہ و  
 بہ محمد زمان میرزا پانزدہ لک تنگہ و بہ چچینس بجکری میرزا و ہندال میرزا  
 و تمامی مخد رات حرم عصمت و درازی آسمان خلافت و ہجلی آمد و ملازمان  
 غائب از بساط حضور بقدر لیاقت از جواهر نفیسیہ و اقمشہ تادرہ و زر سمرخ  
 و سفید مقرر گردانیدہ اند و بواسطہ جمیع منتسبان و درودمان معلو  
 منتظران عواطف بادشاہی کہ در سمرقند و خراسان و کاشغر و عراق بودند  
 انعامات گرامی فرستادند و بمشاہد قدسیہ و مزارات متبرکہ خراسان و  
 سمرقند و دیگرہ درودند و دروہدایا ارسال داشتند و فرمان شد کہ

به تاملی متوطنان کابل و صده در شک و خوست و بدینشان از مرد و  
 زن و خرد و کلان یک شاه رخ می رسانند چنانچه جمیع طوالت خواست و  
 عوام از خوان احسان آنحضرت بهره مند شدند <sup>شخص</sup> زافشان دست گوهر نثار نشاطی و انگشت در روزگار  
 خوش ست از خانه که آید ز دور که همه بر زمین ریزد و اندر چرخ لور  
 و مقر رست که دادار جهان آرا چون خواهد که نفاسست به هر یک اند  
 بر کشید با ع خود را ظاهر گرداند کار با ع غریب پیش آورد و مالند و  
 قول و فعل در چنین حالت مرد آزار با ع به ثبات پائی و دور زینی در خواطر  
 بهر گنا جلوه گم آید از انچه این ساخته غایت است که با وجود فتح  
 چنان در پیشش چنین قلست محالست علت عدم میهنست اهل بهر  
 گشت و سپاهی در عینست از اختلاف اجتناب می نمود اگر چه در بی و آگاه  
 در حیطه تصرف در آمده بود اما اطراف دیوانه را بخالفان داشتند و  
 قلعه با ع لاجی اکثر مقرونین ضبط کرده بودند و حصار سنبل قاسم سنبل  
 داشت و در قلعه بیانه نظام خاں کوس غنائت میزد و میو است را  
 حسن خاں میواتی محکم ساخته علم انچه صحت می افروخت و وصول پور را  
 محرز میون مستحکم نموده و هم زمانه غت میزد و حصار کرد الیا را بتار خاں  
 سازانک جانی است حکام داده بود و پسر را حسین خاں لاجانی و اطاوهر



قطب خاں و کالی را عالم خان محافظت می نمود و مهاون را که متصل  
 با گره است مرغوب نام غلام سلطان ابراهیم مضبوطی می داشت  
 و قنوج و سائر بلاد که آن طرف دریا می گنگ واقع شده اند در دست  
 افغانان بود بجز کمر دگی نصیر خاں لودحانی و معروف فرلی که با سلطان  
 ابراهیم و نیز مخالفت و منازعت داشتند و بعد از واقعه سلطان ابراهیم  
 بسیاری از ولایات دیگر را قابض شده یک دو کوچ پیش آمده و  
 برادر خاں پسر دریا خاں را که بادشاه سلطان محمد لقب کرده بودند و  
 درین سال که عرصه آنکه تخمین هر اوقات اقبال شد افراط گوی می هوا و شائبه  
 محوم و با صمیمه کوه صله های آورد و محلی گشت و جمع کثیر از توابع  
 ناخود منانه فرامودند و از ظهور رباب خلافت و ناسازگاری هوا و  
 ناروایی راه را و دیر سپردن سوداگران تنگی معیشت و فقدان اجناس  
 پدید آمد و کار به خلافت و شورش شد اکثر اقرار با استقلال از هندوستان  
 بکابل آن حدود دادند و یک جوانان بسیاری ترک این ممالک گفته  
 می رفتند و گفتند اگر چه اکثر آنرا می قریب و کشته سپاهیان بخنان  
 غیر ملائمت در حضور و غیبت می گفتند و بجبارت و اشارت مقداتی که  
 مرضی خاطر مقدس نه باشد بظهور می آوردند - اما حضرت گیتی ستانی  
 که بدو بینی و بربوباری یگانه بودند و توفیق فرموده از تمام ممالک

اشتغال داشتند تا از مخصوصان و تربیت کرده ہائے آنحضرت کہ از  
 ایشان چشم داشت دیگر بود حرکات بے مزہ کہنہ عملہ روزگار بظہور  
 آمدن گرفت علی الخصوص احمدی پروا پختی ولی خازن و عجب تر آنکہ  
 خواجہ کلاں بیگ کہ در جمیع معارف و مراتب خصوصاً درین یورش  
 ہندوستان سخنان مردانہ عالی ہمتانہ می گفت راسے او برگشت و طرز  
 او دیگرگون شد از ہمہ بیشتر چہ بہ تصریح و چہ بکنایت در ترک این  
 مملکت مبالغہ داشت عاقبت آنحضرت اعیان دولت و ارکان مملکت  
 را طلب داشتہ انواع نصائح خورد پسند کہ طغرائے منشور سعادت تواند  
 بود فرمودند و مخطورات ایشان کہ متضمن چندین ممنوعات بود از پردہ  
 خفایرون دادند و کمتر بر زبان اقدس رانند کہ این چنین ملکہ کہ  
 بچندین سعی و اہتمام بدست آورده باشیم باز کہ لقب و کفایت کہ رو  
 دہد از دست و ایم نہ رسم جہانگیران عالم و نہ آئین سائے ہوش  
 پذیران دولت مند ست شادی و غم و فراخی و تنگی با ہم می باشد  
 چوں این ہمہ محنت و صعوبت بہ نہایت انجامیدہ یقین کہ راحت  
 بسہولت بمقتراک رسد و خواهد نمود باید کہ اعتصام بحبل متین توکل  
 نمودہ دیگر ازین قسم سخنان شورانگیر و اہمہ افزانگویند و ہر کہ میل فتن  
 ولایت داشتہ باشد و خواهد کہ جوہر بے حقیقتی خود را ظاہر سازد و مصالحہ

نیست برود و ماتکیه به تخت والا که مؤید بتائید ایزدی است کرده  
 بودند هند را در خاطر مقدس مصمم ساخته ایم آخر کار همه رکان دولت  
 بعد از تامل و تدبیر قبول و اذعان نمودند که حق سخن آنست که حضرت  
 بادشاه فرمودند سخن بادشاه بادشاه سخن آنست و از مغرور و فیهم جان  
 سر رضا بر زمین حکم و فرمان نهاده بر اقامت قرار دادند و خواجہ کمال  
 را که بر فتن و ولایت از دیگران گرم تر بود و شخصیت آن حدود فرمودند و  
 از مخالف و سوفگاتے که بحجت شاهزادہاے کامگار و دیگر خاصان در گفہ  
 چہا کرده بودند ہمراہ او کرد و انبہ از روز غزنین و کمر و پند ہزار سپہ  
 سلطان مسعودی درجا بگیرد و شہر و در ہندوستان ہم پیگیر کہ ہم  
 عنایت فرمودند و میر میران نیز نخست کابل یافت و در روز پنجشنبہ  
 بیستم ذی الحجہ خواجہ مذکور خدمت شہ کہ رفتہ بہا سنجایا شدہ از صحائف  
 پیشکش کرد و بہر کہ تیکہ از لیشہ واقبا لہندہ است کہ کار را بہ شہر و تہ  
 خروہ دالین شاپہ نہر آنیہ پنجوب ترین و جسے کجراتب علیہ رسیدہ کامیاب  
 و رامت شہر و سرانہ این معنی احوال گرامی حضرت گیتی ستانی فروز و حکامی  
 است کہ در چنین تہذیب و اطرسپاہی و فروزی مخالف توکل بہمت  
 کشہ کشا جستہ و توکل بہنایت خراوندی کردہ روسے توجہ بہر کشادہ کار  
 حصول ہر ادگما شہ شہرا کردہ را کہ ہرگز ولایت ہندوستان است

مستقر سر ریختن فرمودند و بنیر و سبزه تدبیر و شجاعت و فروغ داد و دهمش  
 انتظام اشتات این ولایت دادند چنانچه رفته رفته بسیاری از امرای  
 هندوستان و برهان و سروران این ممالک آمده شرف خدمت دریافتند از آنکه  
 شیخ کشوران دولت لازمست دریافت و تا سه هزار کس تا می آید وسیله شده  
 بقسمه علمیه آورد و هر کدام زیاد از حالت خود رعایت نمایند و دیگر قریب و خان و  
 شیخ باینده و محمود خاں و قاضی جیای که از سرداران نامور بودند شرف  
 خدمت دریافتند بمقصد فائز گشتند به قریب و خاں از جنوری یک کمر و تنگه و  
 چیزهای دیگر فرستاد و شیخ باینده از ولایت او و صد یک کمر و تنگه و گشت  
 و محمود خاں از غازی پور و دو کمر و تنگه و به قاضی جیای از جویند به سبب یک کمر و تنگه  
 تنخواه شد در اندک فرصتی بواسطه امن و فراغت و وداعی عیش و عشرت  
 پدید آمده و اسباب کامرانی چنانچه شالیست و دولت آید میوند یا شمه آمده  
 گشت و از عید شوال چند روز گذشته بود که در دار الخلافه آنکه در خانهای  
 سلطان ابراهیم جشن عظیم داشتند و داندوش دلی داده گنجینه الخاقان در و امن  
 عالمه خلایق رنجیده و نایب سنبل در و واجب حضرت جهانپانی مقرر داشته  
 اضافه به کار عصاره فیروزه که سابقاً بجلال و سبب حضرت مقرر شده بود  
 ساختند و لو کالت آنحضرت امیر هند و بیگ به حکومت آن حدود نامزد  
 شد و چون بین آمده محاصره قلعه سنبل نموده بود امیر مذکور دکنه بیگ و

ملک قاسم بابا قشقہ یا برادران و لا ایاق و شیخ گھورن را با سپاہیان  
میان دو آب بایلیخا فرستادند و بجای کہ پیش لشکر ظفر قرین میرفتند بین بہ  
جنگ پیش آمدہ شکست خورد و چوں آل حرام نمک شورخت سعادت  
لازمت دریافتہ از بد نہاد ہی پشت دادہ بود دیگرے روئے بہبود ندید

کنگاش نمودن حضرت گیتی ستانی و گرفتار حضرت

ہمانبانی یورش شتر قرویر بر ذمہ اخلاص خود

چوں حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی در دار الخلافۃ آگرہ کامیاب  
کام بخش بودہ خاطر جہانکشا را از انتظام ممالک مفتوحہ بہر داختہ و موسوم  
باراں کہ بہار ہندوستان ست و زمان طراوت و نصارت بانسار و دوستان  
و نشاط باغ و بوستان گذشت و ہنگام جلوہ کشور کشایان و جولان  
باد پایان در آمد باخرو مندان آگاہ دل و دلاوران جلالت منش کہ در  
بساط حضور بودند حرف یورش شرقی بہبت دفع لوحانیان کہ قریب پنجاہ  
ہزار سوار از قفقز بیشتر آندہ اندیشماے تباہ داشتند باغری رویہ  
بجانب را ناسانکا کہ استیصال او کہ بس قوی شدہ بود و بہ تازگی حصار  
کھنڈار را بہ قبضہ خود در آورده کلہ گوشہ تخت کج می نہاد و آہنگ فتنہ و فساد  
داشت در میان آوردند و بعد از کنگاش با مراے عظام و امنائے کرام

راس دولت پیرایے برآں قرار گرفت کہ چوں رانا سناٹا ہمیشہ عرض  
 بہ کابل می فرستاد و لاف اطاعت و ملاست آویز خود ساخته و مہ نیکو خدمتی  
 میزد و ازینکہ چند گاہ عرضہ داشت او بنیاد یا قلعه کمند را در از حسن  
 ولد کن کہ ہنوز بہ سعادت زمین بوس شرف نہ شدہ گرفتہ و دولت خواہی  
 او مشخص نمی شود و بالفعل بجانب او بنیاد شتافت و مردم کار و مال فرستادہ  
 بر بگونگی احوال او پیش ازین مطلع باید شد و تا ظہور حقیقت کار او دفع  
 لوحانیان را مقدم داشتہ بجانب شرق ہنرفت کہ در اسے جہان آراے  
 چنان اقتضا فرمود کہ بنفس نفیس متوجہ این مہم عالی شوند و درین اثنا  
 حضرت جہانبانی کہ نہال اقبالش در ریاض آمال سر بلند بود و بموقوف عرض  
 رسانیدند کہ اس خدمت اگرچہ مدہ من مقرر نشود امید چنانست کہ با اعتقاد  
 اقبال روز افزون باد شاہی اس مہم چنانچہ پسند خاطر اقدس تواند بود و تقدیم  
 رسد آنحضرت را اس التماس بنایت پسندیدہ آمد و شب گفتگی روبرو  
 کشادگی پیشانی درجہ قبول یافت لاجرم بدولت و اقبال حضرت جہانبانی  
 باین لائق نطق ہمت با قدم خدمت بستند و حکم گیتی مطلع شرف نفاذ  
 یافت کہ عادل سلطان و محمد کوکلتاش و امیر شاہ منصہر برلاس و امیر  
 قتل قدم و امیر عبداللہ و امیر ولی و امیر جان بیگ و پسر قلی و امیر شاہ  
 حسین کہ بہ السیخ دھول پور و آں حدود تعیین شدہ اند کہ آں ولایت

را از محمد بن یحیی گرفته و به سلطان جنید برلاس سپرده بمهر بیاورد و در  
 کتاب انظر قرین حضرت جهانبانی باشند و کابلی احمد قاسم بقدر عن و امیر شد  
 که امر را در قصبه چند و از حبس کرد و الا به آنحضرت رساند و سید مهدی خواجہ  
 حاجیگیر دارا ناده و محمد سلطان میرزا و سلطان محمد و ولدی و محمد علی جنگ بنگ  
 و عبدالعلی میرزا و ساسا عیساکر که به دفع قطب خان افغان که در حدود  
 اٹاوه شلم مخالفت می افراخت متعین بودند نیز در ملازمت آنحضرت مقیم  
 شدند و در فتنه خشنه سپرد بهم و لقمه بساعت قرین از دار الخلافه اگر چه  
 برآمده در سه کمر و سه شهر نزول اقبال فرمودند و از اینجا کوچ بکمرچ  
 متوجه پیش شدند و فحاحات برافش و قیروززی و نسایم مرغزار نصرت  
 و اقبال روز بروز زمین گرفت نصیر خاں که در جاجموشکریه فرام  
 آورده نشسته بود از آن پانزده کمر و سه رایات نصرت اقتراں فرام نمود و  
 از آب گنگ گدشته بولایت خمیدر آمد و کب عالی نیز روستای قوجه  
 به خرمیاسه و واکس دیار را بطرف و قهر سرانجام نموده عثمان عزیمت بجانب  
 بهمنپور متعلق داشت و چون پور واکس حدود رابه داد و دیش معمر و رفه  
 مگر دانیله در لوازم ملک ستانی و ملک داری به نور عقل سیر و قوت بخت  
 جوان کوشش فرمودند و هنگام مراجعت نزدیک و لمفتح خان سردانی که  
 از امر اسے بنده گزند و ستان و پیرا و از سلطان ابراهیم خطاب اعظم

بہا یونی داشت بہ شرف لازمست حضرت جہانبانی پیوست اور ایہ رفاقت  
 سید ہمدی خواجہ و محمد سلطان میرزا بہ درگاہ گیتی پناہ روانہ ساختند  
 و او تبارک سعادۃ شتافتہ بہ عنایات خسروانہ خلعت افتخار و ربرہ  
 گرفت و بموجب پیدش بدو مقرر شد و یک کمرد و شش لاک تنگہ  
 زیادہ از ان تنخواہ یافت اگرچہ از سادہ لوحی آندوے آں داشت کہ بخطاب  
 پید سر فرزند شود آنا بخطاب خان جہانی ممتاز ساختہ بہ جایگزین حضرت فرمودند و  
 محمود خان پسرش بہ دوام لازمست سر فرزنی یافت و حضرت گیتی ستانی  
 در دار الخلافۃ اگرہ بہ صورت و معنی کامگار و کام بخش بودند تا آنکہ در  
 محرم ہمدوی و سہ از کابل خبر بہجت افتد رسید کہ از ستر عظمی و مہر علیا  
 ماہم بیاب و والدہ ماجدہ حضرت جہانبانی فرزندے گرامی شرف ولادت  
 یافتہ حضرت گیتی ستانی اورا محمد فاروق نام نہادند ولادتش در عیست  
 و سوم شوال سنہ ہمدوی و دو واقع شدہ بود و در ہمدوی و چہار  
 پیش از آنکہ بنظر عطوفت پیوند پادشاہی منظور گردد ایں جہاں را پدید کرد۔

و کہ بعضی از سوانح ایں سال سوادۃ اتصال و خیر طغیان  
 را نا سانگا و وصول حضرت جہانبانی بحضرت گیتی ستانی  
 روز چہار شنبہ عیست و چہارم صفر فرمان طلب بنام حضرت جہانبانی



صداور شد که جوینور را به لجنه امرای سپرده خود به زودترین وقت دریافت  
سعادت حضور نمایند که راناسا نکا بالشکرے گمراہ از ہندوستان فراہم  
آوردہ قایم جرات پیش نہادہ است و بایں خدمت محمد علی ولد تہترجا  
رکبادارتعین شد و دریں سال نظام خان حاکم بیانہ پوسیہ خدمت  
منج البرکات امیر رفیع الدین صفوی آمدہ زمین بوسی نمود و قلمہ بیانہ  
را با ولیاے دولت قاہرہ سپرد و تا تا رخاں نیز گوالیار را پیشکش نمودہ ثروت  
اکستان بوس دریافت و محرزیتون نیز دھول پور را بہ ملازمان عتبہ جہالت  
سپردہ اختیار ملازمت نمود و ہر کرام فراخو را خلاص و عقیدت مشمول  
الطاف پادشاہی شدہ از صوادم حوادث بے غم گشتند و شانزدہم  
ربیع الاول سال مذکور بادر سلطان ابراہیم پوسیہ باورجیان قصدے  
کردہ بود بخیر گنہشت و بداندیشان را ایں خیال خام ناگوار افتاد و بہ ہزا  
رسیدند چوں فرمان عنایت بحضرت جہانبانی رسید شاہ امیر حسین و امیر  
سلطان جنید برلاس را بہ حکومت جوینور مقرر فرمودہ و قاضی جیارا کہ اند  
تہمیت یافتگان حضرت گیتی ستانی بود بمجاہدت ایں دو امیر گذاشتہ  
متوجہ استلام اوزناک خلافت شدند و شیخ بایزید را بہ اودھ لعلین فرمودند  
و بنا بر آنکہ عالم خاں کاپلی را داشت و تدارک مهم او بہ صلح یا بہ جنگ از  
ضروریات تدبیر ملک بود و در عساکر منصور را بہ صوبہ کاپلی انداختند و

بمقدمات امید و بیم اورا در سلک بندگان در آورده در رکاب لافرت  
اعتصام خود بر درگاه گیتی پناه آوردند و در ساعت مسعود روز یکشنبه  
سوم شهر ربیع الثانی در چهار بارغ دارالخلافه آگره که هشت هشت  
موسوم و به تازگی ترسیت یافته بهادر دولت و اقبال بود بسعادت  
ملازمت حضرت گیتی ستانی مشرف شدند و در همین روز خواجہ  
دوست خاوند از کابل آمدہ بہ تعلق اکرام معزز گشت و دریں ایام سوتہ  
از ہمدی خواجہ کہ در میانہ بود عراقض می آمد و از شورش را ناسانکا  
و پاسے جرأت نہادن او بہ پیکار خبر می رسید۔

مصارف نمودن حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی

بہر را ناسانکا و رایات فتح افر اختن

دو لقمندی خرد و الا را کہ ایند دہان آراتاج سلطنت معنوی  
بر فرق عزت او نہادہ است بزرگ داشتہ در امتثال او امر آن خدیو  
خدائی اہتمام نماید ہر آئینہ نقد آرزوے او در کنار نہند و کار او اندیشہ  
مختصر عادتیاں روزگار بہتر ساختہ کامیاب دین و دنیا گردانند و  
نمودنہ این امر بدیل حال نصرت قرین حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی ست

که هر چند دولت افزود و شوخندی زیاده شد و هر چند اسبابی بسیار  
 فراهم آمد فروغ هوشیاری بیشتر تافت پیوسته بجناب کیرایه احراریت  
 ملتجی بوده در داد و پیش و انتظام مهابت ملک گیری و ملک داری سرحد  
 از شاهراه عقل تجاوز نه فرمودند و در سبب لاکه را ناسانما جمعیست و شجاعت  
 خود مغرور شده سوداے نخوت در دماغ او پیچیده و مبدستی آغاز کرده یا اند  
 دائره اعتدال بیرون نهاد و به قدم دلیری و دلاوری نزدیک آمد که آنحضرت  
 بهم عنان عنایت خاص این در احصار ساخته اند بجموع عام اندیشیه بجهت راه  
 نه داده متوجه دفع آس غنوده بخت پریشان روزگار شد و روز و شب  
 نعم مجادی الاولی بجزم استیصال این فتنه انداز را نخل افکند و کورج  
 فرموده در لواحق شهر شمر اوقات عظمت منصوب ساختند و اخبار ستواتر  
 رسید که این سیه روزگار بالشکرے گمراهی حوالی بیانه را تاخته است و  
 جمعه از قلعه بیانه بیرون آمده بودند تا ب مقارعت نیار و ده گشته  
 اند و لشکر خاں خنجر به شهادت رسیده و امیر کشته بیک زخمی است و درین  
 منزل چهار روز توقف نموده روز پنجم نهضت فرمودند و در عرصه مزاحمه  
 که در میان آگره و سکری است نزول اجلال اتفاق افتاد در خاطر خطیر  
 گذشت که درین نزدیکی آبے بزرگ که سپاه اقبال را و فاکند و غیره قصبه  
 سکری که بعد از اداے لشکر این فتح حضرت گیتی ستانی انرا بجمع ساخته

شکر سے بہشتین منقبوط نام فرمودہ اند و الحال یہی دولت روز افزوں  
 شاہنشاہی با ستم فتح پور کہ فتح بخش دہا است مشہور است آپے دیگر  
 نشان نمی دہند و در نہ باشد کہ لشکر مخالف رحمت نموده اس آب را  
 متصرف بنا بر این اند لشیہ صاحب روز دیگر بہ آئین محنت متوجہ فتح پور  
 شدند و امیر دولش محمد ساربان را بہت تعین جائے دولت خانہ  
 بیشتر فرستادند امیر مذکور در لہ اجی کول فتح پور کہ غدیر لیت پہنادر  
 و آبگیر لیت دریا صفت جائے شالیستہ قرار داد و اک عرصہ دلکشایخم  
 سمرات فتح و نصرت شد و از اسخاکسان بہ طلب ہمہی خواہہ و سائر  
 اضر کہ در بیانہ بودند شتافتند و بیک میسرک ملازم حضرت جہان بینی و  
 مجتہ از لہ کران خاصہ خود را بہت زبان گیری فرستادند و گاہ فرستادہا  
 بسپردہ بدقت غرض رسانیدند کہ لشکر مخالف از بسادریک کردہ بیشتر  
 فرود آمدہ است کہ مسافتہ ما بین ہنرودہ کردہ باشد و در ہمین روز  
 ہمہی خواہہ و محمد سلطان میرزا و سائر اضر کہ در بیانہ بودند آمدہ  
 بدولتستان بڑی سربلند شدند و دریں ایام ہر روز میانہ قراولان  
 چپقلشہ را می شد بہادران کار طلب داد و ستبر و دادہ مورد آفرین  
 بادشاہی می شدند تا آنکہ روز شنبہ سیزدہم جمادی الاخری انہض و کی  
 و سہ در لہ اجی موضع خالوہ از سمرکار بیانہ حوالی کوہے کہ در دو کردہ ہے

مخالفان مجتمعات اجمالی بود زانسانکا بالشکر گراں قدم پیش نهاد  
 و آنحضرت در واقعات خود مرقوم کلمات بیان فرموده اند که بقاعده  
 هندوستان که یک لک ولایت را صد سوار و گردی ده هزار سوار  
 اعتبار میکنند ولایت راناسانکا به ده کمزور رسیده بود که جاس  
 یک لک سوار باشد و بسیاری از سران و سرداران نامور که هرگز در  
 هیچ معرکه یک از ایشان بتحت واداد او نکرده فرمانبرداری او نموده  
 ضمیمه لشکر او شده بودند چنانچه سلطنتی حاکم راجستین و سارنگاپور  
 و غیره آن سی هزار سوار را ولایت داشت در اقل آدس سنگه پاکری دوازده  
 هزار سوار و حسن خان میواتی حاکم میوات دوازده هزار سوار و بهادر اقل  
 ایدری چهار هزار سوار و نیت باڈا هفت هزار سوار و سبتر دی کبھی  
 شمش هزار سوار حاکم جبل و پرم دیو حاکم میرٹھ چهار هزار سوار و  
 نرسنگه دیو چوہان چهار هزار سوار و محمود خان ولد سلطان سکندر  
 اگر چه ولایت نه داشت اما با امید سروری اسلامت دو هزار سوار  
 را با خود همراه ساخته بود مجموع جمعیت کرده مخالف بدولت و یک هزار  
 سپاه کشیده پول آمدن مخالفان بمسامع علیه رسید بهر ترتیب عساکر  
 نصرت مانراشتغال فرمودند و کب خاص بادشاهی در خل شکن شده  
 و دست راست آن چین تیمور سلطان و میرزا سلیمان و نور احمد

دوست خاوند و یونس علی و شاہ منصور برلاس و درویش محمد ساربان  
 و عبداللہ کتاہدار و دوست الیشک آقا و جمعے دیگر از امرای عظام  
 مقرر شدند و بر دست چپ علاؤ الدین بن سلطان بہلول لودی و شیخ  
 زین خوانی و امیر محب علی ولد نظام الدین علی خلیفہ و تروی بیگ  
 برادر قوچ بیگ و شیر افکن ولد قوچ بیگ و آرایش خان و خواجہ حسین  
 و جمعے دیگر از ملازمان سلطنت و ارکان دولت قرار گرفتند و بر انظار وجود  
 دولت پیرایے حضرت جہانبانی آراستہ شد و در کمین نصرت مکین  
 حضرت جہانبانی قاسم حسین سلطان و احمد یوسف او خلائجی و  
 ہند و بیگ قوچین و خضر و کوکلتاش و قوام بیگ اردو شاہ و ولی  
 خازن و قراقوزی و پیر قلی سیستانی و خواجہ بہلولان بخشی و علیہ الشکور  
 و جمعے دیگر از بہادران تہو را یکین تختین شدند و بر بسیار ظفر قرین  
 حضرت جہانبانی میر بہمہ و محمدی کوکلتاش و خواجگی اسد جامدار نامزد  
 گشتند و در بر انظار از امرای ہندوستان مثل خان خسانان و  
 ولاور خان و ملک داد گمرانی و شیخ گھورک یا آداب خدمت قیام نمودند  
 و در جہ انظار سمیت آتار سید مہدی خواجہ و محمد سلطان میرزا و عادل  
 سلطان بن مہدی سلطان و عبدالعزیز میر آفرید محمد علی جنگ جنگ  
 و قتل قاسم قراول و شاہ حسین یار بیگی و جان بیگ آنکہ و از امرای

هند جلال خان و کمال خان اولاد سلطان علاؤ الدین دلی خاں شیخ زاده  
 فرمای و نظام خان بیانه و جمیع دیگر از غازیان شجاعت پیشه و بهادران  
 جلالت پرور کمر بندگی با خلاص کامل بستند و جهت تولد قلمه ترمو یک و ملک  
 قاسم برادر با با قشقه و جمیع منقول در جانب برانثار تعین یافتند و  
 مومن آنکه در ستم ترکمان با جمعی از خاصان پادشاهی در طرف جراتانامه  
 شدند و بطریق حرم موافق قانون غزوات روم جهت پناه تفنگچیان  
 و گردانان که در پیش سپاه دولت بودند صفی از ارباب ترتیب نموده باز  
 بنحیر اتصال دادند و جهت ترتیب و انتظام این صف نظام الدین  
 علی خلیفه مقرر شد و سلطان محمد بخشی اعیان و ارکان افواج قاهره را  
 در محال خود مقرر داشته باستماع احکام پادشاهی با امام ربانی پیوند  
 داشت در حضور اقدس ایستاده بود و توأجیان و یسار دلان را با طواف  
 و بواجب روانه میکرد و احکام و اوامر مطاعه را در ضبط و رجوعا که اقبال  
 به سرداران می رسانید و چون ارکان لشکر باین شایسته قائم گشته بکرس  
 بجای خود استقرار گرفت فرمان محلی شد که هیچکس بحد حکم از محل خود  
 حرکت نه نماید و بجهت خدمت قدم در میان محاربه نه برند از روزی که  
 پاس گذشته بود که آتش جنگ اشتعال یافت - شهر  
 شب و روز در هم در آمیختند سپاه از دو سو جنبش انگیزند

دهاده برآمد ز هر دو طرف      دودریائے کین بر لب آورده گفت  
 قاسم باد پایان فولاد نعل      به خون دلیران زمین کرده لعل  
 جهاندار در موکب خاص خویش      خرامنده بر کباب رقاص خویش  
 در بر انظار و جرات جنان قتال عظیم شد که زلزله در زمین و دلوله  
 در زمان افتاده جرات مخالف بجانب بر انظار جنبش نموده خبر سرد  
 کوکلتاش و ملک قاسم بابا قشق حمله آورده چین تیمور سلطان حکم عالی  
 به کمک ایشان رفت و مردانه دستبردے نموده مخالفان را بر داشته قریب  
 عقب غول ایشان رسانید و جلد وے ایس فتح بنام او مقرر شد و مصطفی  
 روی از غول حضرت جهانبانی را برایش آورد و تشنگ و ضرب زن آن خپاں  
 صفوف مخالف را در هم شکست که رنگ از آئینه دایما سب بهادران بر دود وجود  
 بسیاری از مخالفان با خاک و خاک بر آب کرده بر باد فنا داد و چون زبان زبان  
 فوج اعدا از پیهم پیهم سپاه حضرت گیتی ستانی نیز مردم را چیده چیده اند  
 پیهم به کمک سپاه منصور می فرستادند و قسطنطنیه قاسم حسین سلطان احمد یونان  
 قوام بیگ را فرمان شد و دقت هند و بیگ قوجین مامور شد و قسطنطنیه  
 که کوکلتاش و خواجگی اسد را حکم رسید و پنداران یونس علی و شاه  
 منصور بر لاس و عبد اللہ کتایب را از پس ایشان دوست ایشان آقا  
 محمد خلیل اخته بیگی به کمک مامور شدند و بر انظار مخالفان بگراست و مراتب



جمله بر جبهه خال لشکر فیروزی افتاد و در هر نوبت غازیان اخلاص نهادند و بعضی را  
 به تیر باران بلا زمین دوزی کردند و بر سر نه راه برق خنجر و شمشیر خاکستری  
 ساختند و مومن آنکه در ستم ترکمان به موجب حکم دالاز عقب سپاه ظلمت  
 آئین شتافتند و ملا محمود و علی آنکه با شلیق بلا زبان خواجه خلیفه به کمک  
 آمدند و فتحند و محمد سلطان میرزا و عادل سلطان و عبد العزیز میرزا خورد  
 قتل و قدم قر اول و محمد علی جنگ جنگ و شاه حسین باریگی منول غانجی  
 دست به چاره کشاوه پاسبان ثبات محکم کردند و خواجه حسین با جماعت دیوانیان  
 به کمک ایشان رفتند و همه بهادران لشکر فیروز جنگ که عزیمت جالانشانی  
 کرده و همت بجالستانی بسته بودند بواسطه گیرای کام خود از انتقام دشمن بلند  
 کردند و چنانچه میرزا خالفان را به خاک ناکامی انباشتند - شعر  
 گره به گره دست پیکان زناں زره بر زره پشت رویش تنال  
 زهر سو سنا نهائے خارا گذار فرو بسته راه سلامت به چار  
 درخشنده شمشیر پاس بنقش زویدیه بصری را بعد از درفش  
 عیار زمین کله بر راه بست نفس را درون گلزار راه بست  
 و چون زمان کار و کارزار بسیار سپاه دشمن امتداد یافت بملازان خان  
 بادشاهی که در پس الیه باندا شیر دزد خنجر بودند فرمان شد که از راست و چپ  
 خول بیرون آمده و چای تفنگچیان را در میان گذاشته از هر دو جانب

کارزار نمایند بوجب اشاره و الا جوان شجاعت نهاد و دلاوران جلاوت آیین یوں  
 شیران زنجیر گسل خود را با اختیار خود یافته داد دیرری و دلاوری دادند و چو کما پیک  
 تیغ و شمشیر تیر با فلک رسانیدند و نادر العصر علی قوی با توانی خود در پیش  
 غول ایستاده بود و در انداختن سنگ و ضرب زدن و لنگ کار نامها بتقدیر می  
 رسانید و مقارن این حالت قهرمان فرمان قضا نفاذ و اردو شد که از بهای غول  
 بیشتر روانه شوند و آنحضرت خود بدوکت و اقبال بجانب سپاه مخالف اجزم دست  
 و همت بزرگ نهضت فرمودند و از اطراف و بجانب عساکر عالییه این محلی را مشاهده  
 نموده بمحقق دریا جنبش نمودند و یکبارگی دلاوران اقبالند محله بصوف و مخالفان  
 آوردند و در آخر روز نائمه قتال چنان اشتغال یافت که مینه و میسر سپاه  
 نصرت قرین مینه و میسر لشکر خاندان نادر را بپوده درانده با قلب تیره و مخالفان  
 در یک محل فراهم آوردند و بخوبی صولت صدات دلاوری برآں گروه پریشانیان  
 روزگار تا خندید که همه این تیره بختال دست از جان شسته و دل از زندگانی  
 برگرفته بر جانب راست و چپ غول پادشاهی حمله آوردند و خود را بتلاش  
 زد یک رسانیدند و غارت و المی در جات به همت و الا پاسه ثبات و قدوم  
 ستقامت و استیاد و افشای استیاد و صدات مردان مرد کار بردند و به نایب  
 کافی بخالت و محال قرار و محلی ضبط ننهادند تا آن تیره بختان صمیم روزگار  
 و اختیار این ثبات از کینه و تیره گزافه شده و بگمته بنایند و از

مصاف مروکاری نیم جانی به لانت مبرون مفت خود دانستند لسانم فتح و ظفر بره شجار  
اعلام دولت اثمار و زیدین گرفت و غنیمت های نصرت و تائید از اعضا و تن و توکل و تود  
به شگفتن آمد لشکر مخالف بسیار بطریق تیغ خون آشام و پیر شاهین پرواز گشت و خون  
گرفته چند که بقیتہ السیف بودند رخسار بخت غبار آلود ادبار ساخته خروش خاک و بود  
خود را بجا رو بپهن رحمت از میدان نبرد پاک رفتند و سر سیمه چون ریگ روان  
گم گشته صحرا سے آوارگی شدند حسن خاں میواتی ضرب تفنگ در گردن گرفت  
در اقل او دس سنگه و ماناک چند چو بان و راسه چند بیکان و دلیپ راسه کنگو  
و کم سنگه و دس کمره سی بسیار سے از سرداران کلاں الیشاں غبار راه عدم گشتند و  
چند یی هزاره نشی در زیر دست و پاسبان لشکر اقبال نیست و نالود شدند  
محمدری کو کلتاش و عبدالعزیزه میر اسفورد علی خان و بعضی دیگر را به تعاقب  
یا ناسانکالتین فرمودند حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی کامیاب اقبال شده  
بمیر نصرت عظمی و عطیہ علیا سجاات شکر گزاری حضرت باری عزرا تمه که کشاد  
و بستی صوری و منوکی باز بستمه سلسله آفتاب و دست بجایه آورده بهر نفس  
پاک گروہ از جنگ گاه خا افاق را بید و پیشتر بر دندنا آنکه شب در آرد و آل الله  
سیاه بود و دشمنان و شبستان عشرت برد وستان بهمت از حجت از کار اعلی  
ساخته و کس کامیابی بلند آواز کرده مرا حجت فرمودند و بعد از گذشتن ساعت  
چند از شب به منزل گاه رسیدند و چون آفتاب برآوردی نه رفته بود که آن حنزدول

دستگیر شود از آن مردم که در پی آنکه خیر تا ناهز و نشده بودند نامها تمام شالیسته بظهور  
 نیامد آنحضرت میفرمودند که وقت نازک بود با همید کس نه داشته مار خود با ایستی رفت  
 شیخ زین عده که از افاضل گرامی قدس بود تاریخ این فتح پادشاه اسلام یافت و غیر  
 کیسوار کابل نیز همین تاریخ نوشته فرستاده بودند آنحضرت در واقعات می فرمایند که  
 در فتوحات سابق نیز مثل این تواریخ در فتح دیال پور شده بودند که در وسط شهر  
 رنج الاقل دوس تاریخ یافته بودند چون فتح چغین به سمت کشور کشانی روسیه  
 نمود قاقب ساسا نمودن و ولایت او شتافتن موقوف داشته شیر میات پش نهاد  
 بهمت والا شد و محمد علی جنگ جنگ و شیخ نگورن و عزیز الملک قوری را با جمعه  
 کثیر بر سر الباس خان فرستادند که در میان دو آب سرفتنه برافراشته قصه کول  
 را گرفته بودند و یکجای علی حاکم آنجا را در بند کرده چون لشکر منصور نزد یک  
 آمد و تاب مقاومت نیاورده بر گداور شد و چون شکست عالی بدو الحاقه  
 آگره رسیدن شور بخت بد روزگار اگر قمار ساخته بدگاه محلی آگره دهند و  
 بیاسارید و چون شیر میوات مستقیم فهمیر جهان آراست بود آن محبوب شرف  
 نهفت اتفاق افتاد چهارشنبه ششم رجب بنواحی الود که حاکم نشین میوات  
 ست نزول اجلال شده خزان الود را تمام حضرت بهمانانی اختصاص  
 افت و چون این ملک نیز داخل ممالک محروسه شده به عزیمت انظرظام  
 مالک شرقی رجوع به سمت مستقر خلافت روسیه نمود.

رخصت حضرت جهانبانی بہ کابل و بدخشاں نہضت  
 موکب بہمان لوزد حضرت گیتی ستانی بمستقر خلافت  
 چون انتظام ممالک کابل و بدخشاں و استحکام آن ولایت بر دست  
 سلطنت علیہ لازم بود و وقت مقتضی در سال ہند و ہفدہ کہ خان میرزا  
 بہ موت طبیعی رخت ارتحال ازین عالم بہ نسبت حضرت گیتی ستانی پادشاں  
 را بحضرت جهانبانی مکرمت فرمودہ بودند و اکثر ازمان در آن خدمت اشتغال  
 داشتند را جرم حضرت جهانبانی طراز کشور ستانی گوہر تیغ اقبال فروغ ناصیہ  
 اجلال عنوان مفاخر و معالی طغرائے مثال بے مثالی قرہ عیون السلطنت  
 و الخلافتہ ابوالنصر نصیر الدین محمد ہمایوں را در سہ کمر و سہ اور نیم رجب ایر  
 سال ہمایوں قال رخصت آن ممالک فرمودند و در سہیں روز ہی توہ و  
 براستیصال بہن افغان کہ در زمان آشوب را نا لکھنؤ را محاصرہ نمودہ گرفتہ  
 بود و مصروف داشتند و قاسم حسین سلطان و ملک قاسم یا باقشقہ و ابو  
 نیزہ بازو حسین خاں و از امرائے ہندوستان علی خان قرلی و ملک داد  
 کہ رانی را تا تارخان خان جہاں را بہ مجاہد سلطان میرزا امیراہ سانشہ فرستاد  
 و آن بخت برگشتہ باستماع نہضت موکب عالی اسباب و اشیائے خود  
 گذاشتہ نقد جان در کف گم بخت و آنحضرت در او اخیر این سال سیر فتح پور

بارے فرمودہ بفرمودہ عالی دار الخلافہ اگرہ را پایہ آسمانی بخشیدند و در قصد  
 وی و چهار بسیر کول کوچ فرموده از انجا به شکار سنبل توجه گماشتند و آن کوستان  
 و گشتار تماشا کرده بدار الخلافہ نزول اقبال فرمودند و در طبیعت و ہشتم صفر  
 فخر جہاں بیگم و خدیجہ سلطان بیگم از کابل سعادت کشف ازانی داشتند و اسحق  
 بکرشتی سوار شدہ استقبال فرمودند و لازم فتوحات بجائے آوردند و چون خبر  
 نتوانی رسید کہ میدانی راے حاکم چندیری جمعیت میکنند و انانیز استوار و بیگا  
 ی نماید و برائے ادبار خود اسباب سرانجام می دهد بنا بریں سعادت سعادت  
 فرائے متوجہ چندیری شدند و شش ہفت ہزار جوان جاں نثار کار گزار  
 بہرہ چین تیمور سلطان از حد و کالپی بر سر چندیری فرستادند و صبح چہار شنبہ  
 ہفتم جمادی الاولی فتح چندیری بر وجہ و لخواہ نقش لبست فتح دار الحرب تاریخ  
 این تاریخ الی است و بعد از حصول این مامول چندیری را بہ احمد شاہ ہمیرہ  
 سلطان ناصر الدین عنایت فرمودند و یکشنبہ یازدہم جمادی الاولی مراجعت  
 اتفاق افتاد از بعضی ناقلان ثقتہ مسموع شدہ است کہ پیشتر از توجہ ریات  
 بصوب چندیری را تا ارادہ طعیان نموده لشکر می کشید و چون بایرج رسید اتفاق  
 نام لازم حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی آنرا محکم ساخت و آن سیم بخت آمدہ  
 ناصر نمود شب یکے از بزرگان او را در خواب بصورت مہیب ظاہر شدہ تہدید  
 بود چنانچہ آواز و شست و دہشت و دہشت آن خواب بیدار شدہ لرزہ بر اعضائے

اوستولی شدہ تپ کر دو بہان حال مراجعت نمود وراثت سے راہ سپاہ اجل  
 برو تاخت آورده ازین عرصہ اور اہنریمیت داد عسا کہ فیروزی مند از آب  
 بُرہان پور می گذشت بہ سامع علیہ رسید کہ معروف و بین و بایزید استیلا  
 یافتہ اند و ملازمان در گاہ قنوج را گذارشتہ بر اہری آمارہ اند و شمس آباد  
 را ابوالمحضر نیزہ بردارہ بزور گرفتہ اند بہا بر اک عنان عزیمت بہ اک حدود  
 منقطع شد و جمعے از بہادران کا طلب را پیشتر روانہ ساختن بہ مجر و  
 دیدن سپاہی زبان گیران اپس معروف از قنوج گشت و بین بایزید و معروف  
 خبر نصرت ہو کہ شہابی را شنیدہ اند گنگ گذشتہ در برہ قنوج بطرف شری  
 گنگ بخیال گذر بندی نشستند را یات عالیہ کوچ بر کوچ رسید و روز جمعہ  
 سویم محرم سال ہندو سی و پنج میرزا عسکری کہ اور از کابل بحبت مصلحت  
 ملتان پیش از پورش چندیری طلب داشتہ بود نہ آمدہ بہ شرف لازمت استعما  
 یافت و روز جمعہ کہ عاشورہ بود گویا رنجیم لمروقات بجلال شد و صبح آن شام  
 عمارات را جہ کبراجیت و مان سنگہ فرمودہ متوجہ دارالخلافہ شدند پنجشنبہ  
 بیست و پنج محرم دارالخلافہ بفرم گرامی ہو و سوادات شد و شنبہ دہ  
 ربیع الاول قاصدان حضرت جہان بانی از بدخشان آمدند و عرض متضمن  
 الفلح خوشدلی و خوشی آوردند و قوم بود کہ از صبیہ قدسیہ یادگار طغانی و  
 حضرت جہان بانی فرزند سے شد و نام آنرا الامان نامادہ اند چوں ایں لفظ نر

مشتبه بہ عبارتے ناسمجیدہ می شد خوش نیامد و نیز چوں بے استرضائے  
 خاطر مقدس بود پسندیدہ نیفتاد رضا جوئی پدر و انگاہ جنین پدر و جنین  
 بادشاہ مٹم سادات صوری و معنوی ست و نارضامندی باعث صد گونه  
 ناپسندیدگی ظاہری و باطنی و اندر اگر در عالم اسباب شتافتن آں نوابوہ  
 سلطنت را ازین جهان گذران از ہمیں نارضامندی دانند در پیش مزاج  
 دانان روزگار چہ دور باشد و بالجملہ چوں دار الخلافہ مستقر ریات عالیات شد  
 با سلاطین دولت و سلاطین عزت از امرای ترک و ہند بآئین شکر گف حشمت  
 بزرگ ساخته در تصفیہ ملک شرق و اطفائے نائرہ مژدہ دار باب عصیان  
 کنگش فرمودند و بعد از گفتگوے بسیار قرار بر این یافت کہ بیشتر از توجہ ریات  
 عالیات میرزا عسکری بالشکرے گراں متوجہ شرق شود امرای آں طرف آب  
 گناہ بالشکرے ہائے خود ہمراہ شدہ دریں خدمت جہد عظیم بقصد یکم رسانند  
 بموجب این قرار داد دو شنبہ ہفتم ربیع الآخر میرزا عسکری رخصت یافتہ متوجہ  
 شد و خود بہ سیر و شکار بہ سمت وصول پور توجہ فرمودند و در سوم جادی الاولیٰ خبر  
 آمد کہ محمود پسر اسکندر بہادر را گرفتہ سرشورش دارد از تنگناہراجت نمودہ  
 بہ دار الخلافہ اگرہ نزول اقبال فرمودند و قرار یافت کہ خود نیز بدولت و  
 اقبال پورش محالک شمرقیہ فرمایند دریں اثنا قاصدان از بدخشان آمد کہ  
 حضرت جہانبانی لشکر آں اطراف را جمع نمودہ و سلاطین و سیر را بخود ہمراہ



ساخته با چهل و پنجاه هزار کس بر سر سر قند عزیمت رفتن دارند و حرف صلح هم  
 در میان است و ساعت غشور عنایت شرف صدور یافت که اگر کار از مصلحت  
 نه گذشته باشد تا صاف شدن مهم هندوستان صلح گویند نمایند و در فرمان  
 عطا وقت نشان طلب هندال میرزا و خالنه می ساختن کابل مذکور بود و نوشته  
 بودند که انشاء الله سبحانه چون کار هندوستان را که قریب الاغتنام است با انجام  
 مخلصان بنواخواه کاروان فراخ حوصله را گذاشته خود متوجه ولایت موردی خواهیم  
 شد باینکه استعداد این یورش را جمیع بندها سه آن حدود نموده منتظر موبک  
 عالی باشند پنجشنبه هفدهم ماه مذکور خود بدولت و اقبال از آب چون عبور فرمایند  
 متوجه شرق رویه شدند و درین روز پنجشنبه از بنگاله به بیکس پل  
 گرامی آمده اظهار بندگی نمودند و روز هفدهم و شنبه جمادی الاخری در کنار دیا  
 گنگ میرزا عسکری سعادت لازمیت دریافت و حکم شد که میرزا با لشکر خود از  
 طرف آب فرود می آمده باشند و در نزدیکی کره خبر ویران شدن محمود خان پسر  
 سلطان سکندر رسید و تا حدود غازی پور شتافته به بهوج پور و بهیمه نزل  
 اجلال و حلول اقبال فرمودند و در آنجا ولایت بهار به میرزا محی زمان قریب  
 و پنجم رمضان روز و شنبه از بنگاله و بهار خاطر جمع فرموده به بهیمت دفع مشرب  
 و باینکه بجانب سر دراز حضرت اتفاق افتاد و مخالفان با فوج قاهره جنگ  
 کرده شکست یافتند و آنحضرت خرید و سکندر پور رسید فرموده و خاطر اندر

حدود و جمع ساخته بانوار موجه دارا اختلافه اگر چه شریک و درانک زمانه  
 معاهده آن مقتضای اقبال را از فرقه دوم والا غیرت نزهت بر سر مقتدر  
 گمروانیدند و حضرت جهان بینی چیته آشنائی تا یک سال در بدخشان مشورت  
 پیرایه خاطر مساوت مظاہر بودند ناگاه به یک بار شوق محفل عالی حضرت  
 گیتی ستانی که عالمی بود از کمالات صوری و معنوی گمربیان گیرنده ی اختیار  
 عنان تماشک اندوست داده و بدخشان را به سلطان لوس که میرزا سلیمان بابا نامی  
 او انساب داشت سپرده بجانب آن قبله اقبال و کعبه آمل شتافتند  
 چنانچه در یک روز به کابل رسیدند میرزا کامران از قندهار به کابل آمده  
 بود و در غیدگاه به ملاقات آنحضرت سرور و استعجاب یافت و حیران شده  
 سبب توجیه را پرسید فرمودند سلطان اشتیاق مرا کشان کشان می برد  
 هر چند به دیدۀ خیال جمال آن کعبه آمل را بموازه مطالعہ می کردم و عاقلانه  
 لقائے جانفزای آن قبله اقبال را مشاهده می نمودم اما رتبه عیال را  
 حالتی است که بیاں بکنم آن نه توانم سید و میرزا پندار را اندکابل بهر است  
 بدخشان رخصت فرمودند و از آنجا قدم عزیمت در رکاب همت آورده و توسن  
 شوق را در شاه راه عزیمت گرم ساخته باندک فرصتی بدرا اختلافه اگر چه از فریاد  
 اوزنگ پادشاهی سجدہ گاه سواد پندار روی زمین گشته بود و رسیده به سعادت  
 ملازمت کامیاب گشتند از غرائب حالات آنکه حضرت گیتی ستانی با والد که حاجده

ایشان بر تخت نشسته به حرف و حکایت ایشان مشغول بودند که ناگاه کوکب  
 درخشان از مطلع بدخشان سرزده بر منوال پنجم سعادت فروزاں شد و گمانش  
 دید هاروش گشت مقرر است که هر روز شهریاران غیور است اما آن روز از قدیم  
 مسرت بخش حضرت جهانبانی جشن عید دی و دیگر ترتیب یافت که فخرست  
 روزنامه دولت و تاریخ عنوان مسرت توان ساخت و میرزا حیدر در تاریخ  
 رشیدی نوشته که در سال نهم صدوسی و پنج حضرت جهانبانی بموجب طلب  
 حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی متوجه هندوستان شدند و فقر علی لادر  
 بدخشان گذاشتند و در آن ایام قره العین سلطنت میرزا ابوزید بهرت یزدی  
 پیوسته بود آنحضرت را ازین واقعه اندوخته عظیم رو داده مقدم گردید حضرت  
 جهانبانی را تسلی بخش خاطر اشرف ساختند و حضرت جهانبانی نائے در  
 ملازمت آنحضرت بهره مندین و دولت بودند و آنحضرت با ایشان مصاحبه  
 سلوک می کردند و بارها به زبان مقدس ایشان میرفت که ہمایوں صاحب  
 بے بدے ست و الحق انسان کامل عبارت از وجود اقدس آنحضرت بود و  
 چوں اندر بدخشان متوجه هندوستان شدند سلطان سعید خان کہ از  
 خواہن کاشغرست و نسبت خویشی دارد و با این ہمہ بہ ملازمت حضرت  
 گیتی ستانی فردوس مکانی آمدہ رعایت ہا و تربیت ہا یافتہ بہ طلب سلطان  
 دیس و دیگر امر اسے بدخشان بہ خیال خام رشید خان را دربار کند گذاشتہ

متوجه بدخشان شد و پیشتر از آنکه او به بدخشان آید میرزا هندیال به بدخشان  
 رسیده قلعه ظفر اعظمی را گاه حضور ساخته بود و سعید خان سه ماه محاصره قلعه  
 نموده بی بهره به کاشغر مراجعت نمود و در هندوستان بموقت عرض حضرت  
 گیتی ستانی چنان رسیده که کاشغریان آمده بدخشان را متصرف شدند  
 آنحضرت به جهت انتظام مهاباد بدخشان خواجه خلیفه را حکم رفتن فرمودند  
 خواجه از محاطه ناهمی قاعد نمود آنحضرت بحضرت جهانبانی که با بخت جوان  
 و دولت بیدار و در حریم حضور کامیاب سعادت بودند فرمودند که در رفتن خود  
 چه صلاح می بیند ایشان عرض کردند که از محرومی سعادت حضور آزار کشیده  
 ام و نذر کرده ام که دیگر باختیار خود حرمان بر خود نه پسندم و امتثال حکم  
 حضرت را چاره نیست بنا بر آن میرزا سلیمان را از خدمت بدخشان فرمودند  
 و به سلطان سعید نوشتند که با وجود چندین حقوق صد و راس امر نجاست  
 عجب نمود و اکنون میرزا هندیال را طلبیدیم و میرزا سلیمان را فرستادیم اگر  
 حقوق منظور داشته بدخشان را به سلیمان میرزا که نسبت فرزندی دارد  
 به دهند به موقع خواهد بود و الا ما از ذمت خود ساقط کرده میراث را به وارث  
 میردیم دیگر ایشان دانند و میرزا سلیمان پیش از آنکه به کابل رسد بدخشان  
 از آسیب بداندیش محروس و مصون بوده محل امن و امان شده بود چنانچه  
 گذارش یافت و چون میرزا سلیمان به بدخشان رسید هندیال میرزا بموجب

حکم عالی بخشان را به میرزا سلیمان سپرده شود و متوجه هندوستان شد  
 و آنحضرت جهانبانی را بعد از چند گاه که در ملازمت بودند به سنبل  
 بجایگزین ایشان مقرر بود در خدمت فرمودند و تا شش ماه در سنبل  
 کامیاب عیش و عشرت بودند تا آنکه عارضه تب بد مزاج اعتدال  
 ایشان طاری شد و رفته رفته بامتداد کشید حضرت گیتی ستانی انیس خیر  
 جانگاہ بیقرار شده از فرط عطوفت فرمودند که به دہلی آید و از آنجا به کشتی  
 روانه سازند تا در حضور طبیبان حاذق معالجه نمایند و حجت کشید از اطباء  
 و آنکه زیر پای تخت حاضرند باستصواب افکار در علاج همت گمارند  
 در اندک فرصت براه دریاقدر هم گماهی ارزانی داشتند هر چند تلبس پرورد  
 معالجات بکار بردند و تدریجاً صحت یافتم و بد مزاج اشرفا به نصحت زانکه  
 مجموع نه کوه و چهل مرض مزمن گشت روزی در آن طرف آب چون  
 نشستہ بہ اتفاق و انایان حاضر اند نشیئہ معالجان می فرمودند میرزا ابوالقاسم  
 کہ از اعظم افاضل آن روزگار بود بہ عرض رسانید کہ آنخود پوران ششین  
 چنان رسیدہ کہ در امثال این امور کہ اطباء سے صوری از معالجه آن عاجزند  
 چارہ کار پیش دیدہ اند کہ بہترین اشیا را تصدق نموده صحت از در گاہ  
 الهی مسئلت نمایند حضرت گیتی ستان کشتہ کشتای فرمودند کہ بہترین چیز با  
 نمزد یک ہایوں نعم و بہترین و شریف تر از من ہایوں چیز سے ندارد من

خود را فدا سے اُومی سازم ایندو جهان آفرین قبول کنان و خلیفه و  
دیگر مقرر بان بساط و الابعرض اشرف رسانیدند که ایشان به عنایت  
الهی صحت عاجل خواهند یافت و در سایه دولت آنحضرت پیغمبر طیبی  
خواهند پیوست این حرف چو ابر زبان اقدس می گزیران مقصود ازان  
همه از بزرگان پیشین نقل افتاده آنست که بهترین مال دُنیا الصدق نمایند  
پس بهماں الماس بے بها که از مواهب غیبی در جنگ ابراهیم بدست  
افتاده بود و آنرا بالیشان عنایت فرموده اند لصدق باید کرد و فرمودند مال  
دنیا چه وقع دارد و عوض بجای آن چون تواند شد خود را فدا سے اُومی کتم و کار برد  
سخت شده و طاقت ازان گذشته که به طاقتی اورا تو کتم دید و این همه  
رنج اورا تو کتم تاب آورده انگاه به خلوت مناجات در آورده مشغول نما صبی که این طریقه  
قدسیه را می باشد بجای آورده سه بار برگرد حضرت جهان بینی حجت آشیانی  
گشتند چون دعوت ایشان به عزاجابت پیوسته اشگرانی از خود یافته فرمودند  
برداشتیم برداشتیم فی القدر حرارت غریبه عارض بدن آنحضرت شده در عنصر  
حضرت جهان بینی محقق طاری گشت چنانچه در اندک فرصتی صحت کاملی را  
نمود و ذات علی صفات حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی زیان زمان  
گمراں فرمی شد تا بحدی رسید که اختلال در مزاج جز نماند و تشنه عفا گرفت  
در امارات رحلت و انتقال از وجبات حال هویدا گشت تا آنکه بادل بیاب

و باطن حقیقت پس ارکان دولت و اعیان سلطنت را احضار فرموده  
دست بخت خلافت را بر دست همایون نهاده بجانشینی و ولیعهدی خود  
فرمودند و بر تخت خلافت جلوس داده خود در پایتخت خلافت مصر صاحب  
فراش گشتند و خواجه خلیفه و قنبر علی بیگ و تودی بیگ و هندو بیگ و شیخ  
کثیر در ملازمت حضرت بودند نصائح بلند و وصایای گرامی که سرمایه دولت  
ابدی و پیرایه سعادت جاودانی تواند بود بجای آوردند و به داد و دهش  
و عدل و احسان و تحصیل رفاه الی و رعایت رعایا و نگهبانی خلایق  
و عذر پذیرفتن مقصران و گذراندن جرائم گنهگاران و رعایت جرم کارگزاران  
و از پای انداختن سرکشان و ستمگاران و مبنوی فرمودند و به زبان اقدس  
راوندند که خلاصه وصایای اکن است که قصد برادران نه کنید هر چند  
همزواران کردند و الحق پاسبان نفاس و منیت آنحضرت بود که حضرت  
جهانبانی حقیقت آشپزی چندین جفاها از خوان کشیدند و با تقاضا نه کشیدند  
چنانچه از سواخ حال روشن خواهد شد و در اشتداد مرض حضرت گیتی ستانی  
فردوس مکانی میر خلیفه از آنجا که عالم بشریت است بواسطه توهمی که از  
حضرت جهانبانی بخاطر او راه یافته بود کوه اندیش گشته می خواست که  
همدی نخواهد را به سلطنت بردارد و خواجہ نیز از رتبه رانی و بدستی و نامحاله  
فهمی بخود خیال باطل راه داده هر روز به دربار آمده هنگامه هجوم گرم

می ساخت آخر الامر بواسطه درست گویان دور بین میر خلیفه برادر راست آفر  
 ازین اندیشها باز آمد و خواجه مذکور را حکم فرمود که به دربار حاضر نشود و منادی  
 کردند که کسی به خانه او نرود و به تائید الهی کار بجای نرود و حق به سر  
 خود قرار گرفته و بتاسخ ششم جادوی الادبی انصدوسی و هفت و چهار  
 باغی که برب آب چون در دار الخلافه سرسبز کرده اس بهار اقبال بود این  
 عالم بیوفاراید رود کردند فضلا عهده در تواریخ و مرانی آنحضرت قصائد  
 و ترکیب گفتند آنجا مولانا شهاب محمادی این مصرع تاریخی یافته مصرع  
 هایون بود و ارث ملک وے

محال است که کمالات ذاتی و صفاتی آن ذات قدسی آیات  
 به دفتر باگفته آید مجلس آنکه اصول هشتگانه جهان بینی را که اول بخت بلند باشد  
 دوم همت ارجمند - سوم قدرت کشائی - چهارم ملک داری - پنجم  
 که شش در محموری بلاد ششم صرف همت بر دفاهیت عباد - هفتم  
 خوشدل ساختن سپاسه ششم ضابطه ایشان از تباہی به تمام و کمال  
 بر وجه مستوفی داشتند و در فضائل المتعبد متعارفه رسمیه روزگار نیز سر  
 بمآمد بودند و آنحضرت را در نظم و نثر پایه عالی بود خصوصاً در نظم ترکی و دیوان  
 ترکی آنحضرت در نهایت فصاحت و عذوبت واقع شده و مضامین تازه  
 در آن مندرج است و کتاب شنوی که مبین نام دارد بقیه است



مشهور و نوز زبان دانان این لغت به مزینت تحسین مذکور رساله والدیه  
 خواجه احرار را که در دانه الیست از بحر معرفت در رسالت نظم کشیده اند  
 بنایت مطبوع آمده و واقعات خیر را از ابتداء سلطنت خود تا حال  
 احوال از قرار واقع به عبارت فصیح و بلیغ نوشته اند که دستوار الحی است  
 بجهت فرمانروایان عالم و قانونیست در آموختن اندیش های درست  
 و فکر های صحیح بر اے تجریت پذیران و دانش آموزان روزگار و آں  
 دستور الحمل دولت و اقبال را بموجب حکم جہاں مطاع شهنشاهی بتامیخ  
 سی و چهار المی و قے که ریات عالمیات از نگلشت بهارستان کشمیر و  
 کابل مراجعت فرموده بود۔ میرزا خان خانان ابن پیرام خان به فارسی ترجمه  
 نمود تا فیض خاص النجاس آں به عموم تشنه لبان رشحات سعادت فایز شود  
 و گنج بہاں او در نظر شہیدستان و دانش اشکارا گردد و آنحضرت در قنون  
 موسیقی نیز دستگاہ والا داشتند و ہم چنین بزبان فارسی نیز اشعار پذیر دارند  
 ازین جمله این رباعی از واردات طبع فیاض آنحضرت است۔ رباعی  
 درویشان را اگر چہ نہ از خویشا نیم      لیک از دل و جان معتقد الیشا نیم  
 دورست گوشت شاہی اندر ویشی      شاہیم و نئے بندہ درویشا نیم  
 و این دو مطلع نیز از اشتراقات ضمیر انور اوست۔  
 ہلاک میکندم فرقت تو دلاستم      و گرنہ رفتن ازین شہرمی تو انستم

تابه زلف همیشه دل بستم از پریشانی عالم درستم  
 و آن حضرت را در عرض رسائل شریف است و از انجمله کتابی است  
 مفصل که شرح فن تواند بود و از آن حضرت چهار فرزند سلطنت پیوندیده  
 دختر بلند اختر مانند اقل آن حضرت جهانمائی نصیر الدین محمد بهایلوں بادشاه دهم  
 کامران میرزا سوم عسکری میرزا چهارم هندال میرزا صبیحات قاضی سیاست  
 سکرنگ بیگم گل چهره بیگم گلبدن بیگم این هر سه از یک والده اند و از اجله اهل  
 صحبت و از باب قرب و اصحاب کمال که در بساط عزت حضرت فردوس مکانی  
 کامیاب سعادت بودند یکی میرزا البقا است که در علم و حکمت پایه بلند داشت  
 دیگر شیخ زین صدر بنیره شیخ زین الدین خوانی بدو واسطه علوم متعارفه  
 و زبده بود و جدت طبع داشت و نظم و انشا آنگاه بود و به دو عالم صحبت آن حضرت  
 امتیاز داشت و در آیام دولت حضرت جهانمائی صحبت آشیانی امارت بهم یافته  
 بود و دیگر شیخ ابوالوجد فارسی خال شیخ زین خوش صحبت و خوش طبع بود و شعر  
 بهم می گفت دیگر سلطان محمد که سه لطیف طبع و شعر شناس بود از مصاحبان  
 میر علی شیر و در ملازمت محرز میر لیسیت و دیگر مولانا شهاب حمائی حقیری متخلص  
 از علم و فضل و شعر نصیب وافر داشت دیگر مولانا یوسفی طبیب او را از نرسانان  
 طلب فرموده بودند در مکارم اخلاق و مینت دست و مزید توجه ممتاز بود  
 دیگر سرخ و داعی گفته شاعر به تعین بود به فارسی و ترکی شعر می گفت و دیگر

مطابق باقی بود در شعر سلیقه درست داشت در زمین محزون بنام نامی آن حضرت  
 مشنوی گفته است دیگر خواجه نظام الدین علی خلیفه در قدم خدمت و محبت  
 و زانند عقل و استقامت تدبیر در نظر آن حضرت مرتبه عالی داشت از  
 فضائل و کمالات خصوصاً طب بهره مند بود دیگر میردرویش محمد ساریان  
 مرید و منظر نافع الدین خواجه احمد در خوش صحبتی و فضیلت امتیاز داشت  
 و در بارگاه مقدس اعتبار تام یافته بود دیگر اخوند میرمورخ و او فاضل  
 و خوش صحبت بود و تصانیف مشهور چون تارنچ جلیب السیر خلاصه الآحاد  
 و دستورالایور و غیره را دارد دیگر خواجه کمال بیگ از امرای بزرگ و اهل  
 نشست بود در سنجیدگی اطوار و شایستگی فضائل ممتاز بود برادرش  
 یکجاست خواجه مهر دار و معتد خاص و اهل نشست بود دیگر سلطان محمد  
 و ولدش از امرای بزرگ بود اخلاق پسندیده داشت.



# انتخاب

از

دیوان حافظ

الایا ایہما الساقی ادر کاسا و نادر لہما  
 کہ عشق آساں نمود اول وے افتاد شکلا  
 بہوئے نافرہ کا تر صباراں طرہ بکشايد  
 ز تاب جود مشکینش چہ خون افتاد در دہما  
 بکے سجادہ رنگیں کن گرت پیر خاں گوید  
 کہ سالک بے خبر نبود ز راہ و رسم منزلہما  
 مراد منزل جانان چہ من عیش چوں ہر دم  
 جہ سے فریاد می داد و کہ ہر بندید محملہما  
 شبتہ مار یکہ بیم موج گرداب چنین ہائل  
 کجا دانند حال ما سبکساران ساحلہما  
 ہمہ کارم ز خود کافی بہ پیدناہی کشید آخر  
 نہاں کے ماندہ آں رازی کز و سازند محملہما

حضور می گریہی خواہی از غائب مشو حافظ

مبتی مطلق من تہوی درع الدنیا و اہلہا

بیا کہ قصر ال سخت سست بنیاد ست  
 بیار بادہ کہ بنیاد عمر بر باد ست  
 غلام ہمت آنم کہ زیر چرخ کہود  
 زہر چہ رنگ تعلق پذیر آزاد ست

نصیحت کنت یاد گیر و در عمل آرد  
 محمودستی عمار از جهان گسست نهاد  
 چه گویم که بیک خانه دوش مست خواب  
 که اسے بلند نظر شاه باز سد نشین  
 تراز نگره عرش می ز نند صغیر  
 غم جهان بخور و پند من میراند یاد  
 رضا بداده برده و زنجیر گره بکشائے  
 نشان مهر و وفا نیست در چشم گل  
 که این حدیث ز پیر طریقم یادست  
 که این عجوزه عروس هزار دانا دست  
 سروش عالم غنیم چه مرد با دادست  
 نشین تو نه این کج محنت آبادست  
 ندانمت که دریں داکه چه فتادست  
 که این لطیفه الغرم ز مهروی یادست  
 که بر من و تو دیر اختیار نکشادست  
 بنال بلبل مسکین که جائے فریادست  
 حصه چه میری اسے سعست نظم بر جا فقط  
 قبول خاطر لکھن سخن خدادادست

چو بشنوی سخن ابل دل گو که خطاست  
 سرم بدنیا و عقبی فرو نمی آید  
 در اندرون من خسته دل ندانم کیست  
 دلم ز پرده بروں شد کجائی اسے طرب  
 مرا بکار جہاں هرگز التفات نبود  
 نه خفته ام بجایای که می ندم شهرها  
 چنیں که صومعه آلوده شد بخون دلم  
 ازاں بدیدم خاتم عزیزی دارند  
 سخن شناس نه دلبر آشنا این جاست  
 تبارک الله اناس قتها که در سر راست  
 که من چشمم داد در فغان و در غوغاست  
 بنال بابا که از بر پرده کار با بنواست  
 کج بود نظر من چنین خوشش آراست  
 شمار صد شبه دارم شراب خانه کجاست  
 گرم بیاد بشوید حق بدست شجاست  
 که آتش که نمیرد همیشه در دل راست

چه ساز بود که بنواخت مُطربِ عشاق  
که رفت غم و هنوزم دماغ پیرز صداست  
نهارِ عشق تو دلش در اندروم بود  
که باست وقت عبادت چه وقت بجای دعاست  
ندای عشق تو دوشم در اندرون دادند  
قصای سینه حافظ هنوز پیرز صداست

بنال بلبل اگر بامنت سر یار است  
که مادی عاشق از ابریم و کار ما زار است  
در آن چین که نشیمن و زوایا دوست  
چه جاسی دم زدن تا فاسی تا تار است  
بیار باد که رنگین کنیم جامه و لقی  
که مست جام غم و ریم و نام شیار است  
نه بسته اند و نه توبه حالیا بر خیز  
که توبه وقت گل از عاشقی زربکار است  
سحر که شمع وصلش بخواب میبیدم  
نه چه مراتب خوابی که به زبیر است  
خیال زلفت تو بختن نه کار خان است  
که زبیر سلسله رفتن طریق عیار است  
لطیفه ایست نهانی که عشق از خیزد  
که نام آن نه لب لعل و خط زنگار است  
چال شخص نه چشم زلف عارض حال  
هر از نکته درین کار و بار دلداری است  
باستان تو مشکل تو او رسید آری  
عروج بر فلک سروری بد شواری است  
روندگان طریقت به نیم جو خزند  
قبای اطلس آنکس که از مهر عاری است  
دلش بناله میازار و ختم کن حافظ

که رستگاری جاوید در کم آزار است

صوفی از پیر تو می راز نهانی دانست  
گوهر هر کس ازین لعل توانی دانست  
شرح مجموعه گل مرغ سحر داند و بس  
که نه هر کس که در حق و معانی دانست

عرضہ کر دوں دو جہاں بردل کا افتادہ  
 آں شد اکنوں کہ ز افواہ عوام اندیشم  
 دل پر آسایش با صحت و وقت ندید  
 سنگ گل را کند از زمین نظر لعل و عقیق  
 ایکہ از دفتر عقل آیت عشق آموزی  
 مے بیاور کہ نماند بگل باغ جہاں  
 بحر از عشق تو باقی ہمہ فانی دانست  
 محتسب نیز ازین عیش ثانی دانست  
 ورنہ از جانب ما دل نگرانی دانست  
 ہر کہ قدیر نفس باد یمانی دانست  
 ترسم این نکتہ بتحقیق ندانی دانست  
 ہر کہ غارت گری باد خزانہ دانست  
 حافظ این گوہر منظوم کہ از طبع انجنت

اثر تہمت آصف ثانی دانست

حاصل کار کہ کون و مکان این ہمہ نیست  
 از دل و جان شرف صحبت جاناں غرضست  
 منت سدرہ و طوبی از پیے سایہ مکش  
 دولت آنت کہ بچون دل آید بکنار  
 پنج روزے کہ دریں مرحلہ ہلکت داری  
 بر لب بحر فنا منتظر یکم اسے ساقی  
 ز اہدایین مشوا ز بازی بخیرت ز نہار  
 درد مندی جو من سوختہ زار و نزار  
 از تہتاک کن اندیشہ و چوں گل خوش باش  
 نام حاقضار قم نیک پذیرت ولے  
 بادہ پیش آ کہ اسباب جہاں این ہمہ نیست  
 ہمہ آنت و گرنہ دل و جان این ہمہ نیست  
 کہ چہ خوش بنگری لے سر و دال این ہمہ نیست  
 ورنہ با سعی اہل باغ جہاں این ہمہ نیست  
 خوش بیاسائے زمانے کہ زباں این ہمہ نیست  
 فرختے دال کہ ز لب تابہاں این ہمہ نیست  
 کہ رہ صومعہ تا دیر مغاں این ہمہ نیست  
 ظاہر حاجت تقریر و بیان این ہمہ نیست  
 زانکہ تمکین جہاں گذراں این ہمہ نیست  
 پیش دندان رقم سود و زیاں این ہمہ نیست

جان بے جمال جانان میل جہاں ندارد  
 بایہ کس نشانی زراں دلستاں ندیدیم  
 ہر شے میں رہ صد موج آتشیں مست  
 سر منزل قناعت نتواں دوست دادن  
 چنگ خمیدہ قامت میخواندت بعشرت  
 گم خود قریب شمع مست احوال از پویشاں  
 ذوق چنان ندارد بے دوست زندگانی  
 احوال گنج قاروں کا یام داد برباد  
 آں را کہ خواندی استاد گم شگری تحقیق  
 اے دل طریق رندی از محاسب بیاموز  
 کس در جہاں ندارد یک بندہ چو حافظ  
 ندید کہ چون تو شاہ کس در جہاں ندارد  
 ساہا دل طلب جام جم از ما میگرد  
 گوہرے کہ صدف کون و مکان پیروں بود  
 مشکل خویش بر پیر معناں بر دم دوش  
 بید لی در ہمہ احوال بخدایا او باد  
 دیدش خرم و خندال قح بادہ بدست  
 گفتیم ایں جام جہاں میں تو کے داد حکیم  
 انجہ خود داشت ز بیگانہ تمنا میگرد  
 طلب از گم شدگان لب دریا میگرد  
 کا وبت امید نظر حل معما میگرد  
 او نمیدیدش داز دور خدا را میگرد  
 داند راں آئینہ صد گو نہ تماشا میگرد  
 گفت آں روز کہ ایں گنبد رینا میگرد



آن همه شعبده با عقل که میکرد آن جا    سامری پیش عصا و یار بیضا میکرد  
 گفت آن یار که زوگشت سر در بلند    چو مش آن بود که اسرار پدید میکرد  
 فیض روح القدس از باز مدد فرماید    دیگران هم بکنند آنچه میجا میکرد  
 گفتش سلسله ز کف بتان دانی چیست  
 گفت حافض کلاه از شب پدید میکند



## غزل بیست و نهم خسرو

دل در عاشقی آواره شد آواره تر بادا  
بتاراج اسیران زلف تو عیار میدارد  
بخت تازه است بهر مردن خود تازه تر تو آم  
گرمی زاپده عاصی خیر میگویی مرا ای گو  
دل من پاره گشت از غم نه زانگونه که بهر بود  
همه گویند که خوشحالیش خلق بجای آمد

چو با تر دامن منی خود که چشم و باد و چشم تر  
بآب چشم مرگوان دانش آواره تر بادا

رسید باد صبا تازه کرد جهان مرا  
بخت ز گس فریاد کم کن ای لب لب  
هر با سودا چین را چه نیت کرد بهر آب  
مرا کند بگلستان بسی است لیک چه سود  
گمان نمانی بودم کن فراق آوینم  
نشان نماند نقش من که است عاز تر باد  
فغان من ز کجا بشنید آنگوش آن شوخ

نهفته داد بمن چو سے دلستان مرا  
کنوی که خواب بود دست ناتوان مرا  
بگل نموده که بسنه گم زیناروان مرا  
که سوخته من نه زده نیست گلستان مرا  
غم نهفته لبت می گسند گمان مرا  
که در کشته قلم این نقش به نشان مرا  
که بودی شنی سفید و گشت زین قحان مرا

بہرید جانب او مرغ روح با من گفت  
 خوش آں دمی کہ در آید سفید دم ز دم  
 مہماد بر لب من لب نہاند جان سخن  
 ردائے صبا تو بگو سرور فتنہ را باز آئی  
 ز رفتن تو بجاں آدم نمی دانم  
 دل شکستہ خمسہ و سجاں تو شتافت  
 غریب تست نگہ دار میہمان مرا

باز اہماد و بر سبزہ گل افشانی کرد  
 قدح لالہ جواز باد صبا گردان گشت  
 شاہد باغ ز یک رنجین بارانی  
 مرغ در پردہ عشاق سرودے میگفت  
 اے صبا دی کہ فوائے بچن مے میخورد  
 آخر ایں شرم آں بود کہ او خندہ زناں  
 حق چشم من مسکینت خدا یا پسند  
 ہمہ عمرت بکنم اے گل بد عہد بجل  
 غصہ ام خیر و کاے دل سخن صبر کنی  
 آخر اے گریہ ہی جان مرا خواہی سخت

برگ گل را صدف لولو مر جانی کرد  
 مست شد لیل و آہنگ غزل خوانی کرد  
 گوشتہا را ہمہ بر لولو رسانی کرد  
 چاک دو پیرہن خود گل و بارانی کرد  
 پیچ یادے بہن گم گشتہ زندانی کرد  
 بر لب آب نشست و شکر افشانی کرد  
 پایش آں گشت کہ بر نرگس بستانی کرد  
 یار ہر خندہ کہ برودے تو پرنانی کرد  
 دہ چرا گوے از اں چیز کہ نہ توانی کرد  
 پیچ اندر دل او کار سخی دانی کرد

کس بر اں روئے نخی یار گفتن جانا  
 زلف کردار که بسیار پریشانی کرد  
 عشق در سینه در وں آمده خالی فرو  
 صبر سکین نتوانست گم اں جانی کرد  
 شه جلال الدین فیروز شه آنکو در ملک  
 تا اید خواهد شاهی و جهانسانی کرد  
 یا هیچ دشواری در نوبت او نیست از آنکه  
 فتنه بر بستر خواب آمده آسانی کرد  
 تو پیر پروئی و دیوانه مکن خشم و را  
 عهد شه را چو فلک عهد سلیمانی کرد

بُت نور سیده من هوس شکار دارد  
 دل صید کرده هر سوزیکه هزار دارد  
 رود اں چنان بجوالاں که نری سبزه نگر  
 سر آں سپاه کردم که چنین سوار دارد  
 دل من به برد زلفش جگرم بجست جستنش  
 تو عباس غافل ایجان که هنوز کار دارد  
 نتوانمش که بنیم بر قیب ناموافق  
 چه خوشست گل و لیکن چه نم که خار دارد  
 برد اے صبا و حال که مرا بهر دیدی  
 بر آں سوار عتاب نواز چاکبانی را  
 بخدا که سینه ام را بشکاف و جان من وں  
 که ز تن دی سمندت دل پر غبار دارد  
 تو که شانه مینمائی بر که بودی مشب  
 که درون خانه تو دگر سے چه کار دارد  
 که هنوز چشم مست اثر شمار دارد  
 چو اسیر لست خشم و نظرت بگردی کن  
 سخنه گو به تن دی که دل فگار دارد

تنها غم خود گشتن با یار چه خوب آید  
 جانان چو در دریا در گشتن مشتاقان  
 میسوزم و میگردم گرد سر مشغ خود  
 بهم بار جزا بر دم هم جام وفا خوردم  
 آن روز که جان بیدارم در حیرت و خضارت  
 روزی که پس از عمر شبها روز کنایان  
 من خود بکشم خود را از دست غمش لیکن  
 چون پیش بمانم از آتش گسل گردد

از کار بران لبها آنرا چه خوب آید  
 پیش نظرش رفتن بر در چه خوب آید  
 رقاصی پیر وانه بر ناز چه خوب آید  
 این کار که من کردم از یار چه خوب آید  
 برخاک من آن بیت را در قمار چه خوب آید  
 شب تا ببحر پیشش گفتار چه خوب آید  
 یارب که هم از دستش این کار چه خوب آید  
 از رشته تشبیهش نزار چه خوب آید

چون دوست کند بر جان دعای خداوندی  
 در بندگی از خشم و اقرار چه خوب آید

خبرم رسید است شب بر یار خوابی آمد  
 بنیب آمد است جانم تو بیا که زنده مانم  
 ستم آید میدیدم ز خوار گشتن و بیای  
 دل و جان ببرد خستیدم بدو تیران پس  
 بر تنه فراق گشت گشتم چنانکه دانی  
 منم و دین و آیه ده تو در قفس این دل  
 ز خود بپوش و در غم بختان را

مگر فدای من است که سوار خوابی آمد  
 پس از آنکه من گفتم بیکار خوابی آمد  
 بهیوس بمیرم از تو بشکار خوابی آمد  
 دو جهانست داد اگر تو بقمار خوابی آمد  
 اگر من ز بخت روزی بکنار خوابی آمد  
 مردانیدی راه این که فکاهه خوابی آمد  
 ز حساب هشتم آخر بشمار خوابی آمد

حس است خورده مصلحتی بهم روزی دادم بخور این قلیح که فردا بخار خوابی آمد  
 بیک آمدن بروی دل و جان صد خوشتر  
 که زبداگر به نیساں دوسه بار خوابی آمد

دلی که نگرش منبش بنام لبستاند  
 زبیه و شیرین دهان آن کس را  
 برو جان من اے کاشکے نهد باز  
 خوشا جوانی دوستی من در آن ساعت  
 خیال برو صلاح مرا که هر روزی  
 بر آستانش رود آب و یخ و ام به نیاز  
 کسے که دل ز خم زلفت او بر دل آید  
 دلم فرو شده صد چاسے تا ز لیش را  
 که است زهره کنان حیل ساز لبستاند  
 که چاشنی از آن لب بخار لبستاند  
 بداد پوسی و یارب که باز لبستاند  
 که من پیاله و هم او بنام لبستاند  
 مراد خوشن اندر خانه لبستاند  
 مگر که تحفه اهل نیاز لبستاند  
 کبوتر نیست که از چنگ باز لبستاند  
 زهر جامه عمر و راند لبستاند  
 قوی سرے که معشوق اسیر بسیار  
 نکودے که ز محمود ایاز لبستاند

چه بلاست از دو بیت نظر نیاز کردن  
 چه بلاست از دو بیت نظر نیاز کردن  
 نوال صنع بے چوں ز جمال تست پیدا  
 نوال هر بیت عشقت ز ره نیاز کردن  
 ز کجاست گشت شیرین ز کجاست ناز کردن  
 ز کجاست گشت شیرین ز کجاست ناز کردن

چه خوشست با تو خلوت که در بند شکر خویش  
 تو بحسب خوش که ما را ز غمش چو شکر خوش  
 بجفا دل نهادم بکن آنچه میتوانی  
 بهوس فدا کنم جان بدارت که نیست عار  
 صف عاشقان است اینجاده ای حقید  
 که بشهرت پرستان نتوان نماز کردن

چه بود متاع خمر و که کند تار جاناں  
 گلسه چه طمع دارد بدیهان باز کردن



# غزلیات سعدی

چنل بکوی تو آشفته ام بوی تو مست  
وگر بروی کم دیدہ برنجی باشد  
مجال خواب نمی باشدم زدست خیال  
در نفس طلبد ہر گجا گر فتار لست  
غلام ہمت آتم کہ پای بند کیست  
مطیع راے تو ام گر دلم بخوابی سوخت  
نماز شام قیامت بہوش باز آید  
نگاہ من بتو دیگر ال بخود مشغول  
اگر تو سر و خراماں ز پاسے نشینے  
برادران و عزیزان نصیحت مکنید  
نذر کنید ز باران دیدہ سعدی  
خوش است نام تو بر دین دلے دریغ بود  
ازیر سخن کہ بخوابند بر د دست بدست



ہر کہ دلا کر ام دیدار زوش آرام رفت  
 باد ہی رفت دما عاشق بیدل شدیم  
 ختم نماید بر روز چیست کہ در خانہ یافت  
 مشعلہ بر فروخت پر تو خورشید عشق  
 تارفت مجموع را در پس دیوار صبر  
 گمہ ہمہ عمر خویش با تو بہا کر دے  
 ہر کہ ہوائی نخت یا بفراتی نسوخت  
 ما قدم از سر کنم در طلب دوستان  
 آخر عمر از جہاں چوں برو دخام رفت  
 راہ بجائی نبرد ہر کہ با قدم رفت  
 ہمت سعدی عشق میل نکردے ولیک  
 پاسے فرو شدہ بکام عقل نہا کام رفت

اس فکر خندہ کہ پر لوش دہانے دارد  
 بتماشاے درخت چمنش حاجت نیست  
 کافراں از بُت بیجاں چہ تمتحہ دارد  
 ابرویش خم کمان یاہ قد اوست چو تیر  
 علت آلسنت کہ وقتے سخن میگوید  
 بخت آلسنت کہ وقتے کمرے می بندد  
 آنکہ گفتی مردانہ رپے نو خنجر اری خویش  
 نہ دل من کہ دل خلق جہانے دارد  
 ہر کہ در خانہ چو تو سرور دانے دارد  
 بارے آں بُت پرستید کہ جانے دارد  
 کس نہ دیرم کہ چنیں تیر و کمانے دارد  
 ورنہ معلوم نکشتے کہ دہانے دارد  
 ورنہ مفہوم نکشتے کہ میانے دارد  
 با کسے گوئی کہ در دست عنانے دارد

عشق را غیبت که تا مرگ نباید نرود    هر که بر چهره ازین داغ نشانے دارد  
 سوز یا کشتی ازین موج بدتر نتوان بُرد  
 که نه بحر لیست محبت که گرسنه دارد

اسے ساربان آہستہ راں کارام جا تخم میرود  
 واندل کہ با خود داشت تخم بادستانم میرود  
 من ماندہ ام مجبور از و بیچارہ در بخور از و  
 گوئی کہ نیشی دور از و در استخوانم میرود  
 گفتیم بہ شیرنگ فسوں پہناں کتم باز دروں  
 پہناں نمی ماند کہ خون بر آستانم میرود  
 بگذاشت یار سر کشفم بگذشت عیش ناخوشم  
 چون مجرمے بر آتشم کہ سر و خاتم میرود  
 یا ایں ہمہ بیدار اوں عید بے بنیاد او  
 در سینہ دارم یاد او تا بر زبانم میرود  
 گفتیم بگرییم تا ابل چوں خرفرو ماند بہ گل  
 وین نیز ستوانم کہ دل با کار و انم میرود  
 حمل بدار اسے ساربان تنہ کن نا کار داں  
 کہ عشق آں سرور داں گوئی روا تخم میرود

باز آبی و بر چشم نشین اسے دلفریب نازدین  
 کاشوب فریاد از زمین بر آسمانم میرود  
 شب تا سحر که غنوم داند ز کس می نشوم  
 این ره بقاصد میروم ز کف عنانم میرود  
 صبر از وصال یار من برگشتن از دلدار من  
 که چه نباشد کار من هم کار از انم میرود  
 در رفتن آں از بدن گویند هر نوع سخن  
 من خود بچشم خویشتن دیدم که جانم میرود  
 سحر سی فغاں از دست مالالتق نبود ای بی وفا  
 طاقت نمی آرم جفا کار از فغانم میرود

شب عاشقان بیدل چه شبی داز شب  
 عجب است اگر تو انم که سفر کنم ز گویت  
 ز محبت سخاوت هم که نظر کنم ابرویت  
 بگرشتم عنایت نظر بسوای ماکن  
 سخن که نیست طاقت که ز خویشتن بچم  
 چه نماز باشد آنرا که تو در خیال باشی  
 نه چنین قیاس کردم چو تو دوست میگردم

تو بیا که ز اول شب در صبح باز باشد  
 یکجا رود کبوتر که اسیر باز باشد  
 که محبت صادق آست که پاک باز باشد  
 که دعای درویشان ز من نیاز باشد  
 بلکه ام دوست گویم که محل راز باشد  
 تو صنم نمیکزاری که مرا نماز باشد  
 که شاد و محروم گویم و جفا و ناز باشد

دگرش چو یار نبی غم دل گوئی سحری که شب وصال کوتاه و سخن دراز باشد  
 قدمی که بر گزنی برفا و غم یاراں  
 اگر از بزا جزئی قدم مجاز باشد

نظر خدایه بیناں ز سحر بود انباشد  
 همه وقت عارفان از نظر است و دیگران را  
 به نیم صبح باید که نبات زنده گردد  
 اگر تا سعادتی هست که زنده دل کمیشد  
 بکسی نگر که ظلمت بر دایره وجود است  
 تو خود اندک دایم شهری که ز دوستاں پیری  
 اگر اهل معرفت را چونی آستخزان بسیند  
 اگر تو خوں بریزی بقیامت نگر م  
 نه رفیق مهربانست نه حریف گسست یگان  
 تو در آئینه نظر کن که چه دلبری و لیکن  
 دگر بے یاری حکایت نکن که من و لیکن  
 سفر نیاز مند راں ز سحر خطا نباشد  
 نظر سے محاف دارند و دم روا نباشد  
 که حمار و مردگان را خبر از صبا نباشد  
 بحیات او فتادی که دگر فنا نباشد  
 نه کسی لغو ذیالست که در او صدا نباشد  
 مگر اندراں ولایت که دلی وفا نباشد  
 چو دیش بهیچ سختی خبر از وفا نباشد  
 که میان دوستان این همه ماجرا نباشد  
 که بر دز تیر باران سپر بلا نباشد  
 چه تو خوشن نه بینی نظرت با نباشد  
 چو محالست ندارد سخن آشتا نباشد  
 تو گمان مبر که سحر می ز جفا ملول گردد  
 که گرش تو بے چاریت یکشی بجا نباشد

سر و سیمینا بهر امیر وی  
 کس بدین شیخ و مرغانی از رفت  
 رو به پنهان دارد از مردم پری  
 گمراه تا شا می کنی در غم و تگر  
 بیند از می ابتداء را یا می کشی  
 اندر و نهم یا قدمی آید و لیک  
 ما خود اندر قیفران تویم  
 جان نخواهد برون از تو چو دل  
 گر قدم به چشم من خواهی نرود  
 که چه آرام از دل ما می رود  
 دیدن که سحر می دلد همراه است  
 تا پنداری که تنها می روی  
 نیک به عهدی که به ما می روی  
 خود چنینی یا به عهد ما می روی  
 تو پنداری آتشگاه را می روی  
 که بجز شتر زین تپانها می روی  
 جبهه نشینی یا کس نفس یا می روی  
 خاکتم که دست بخیزد می روی  
 تو کی دایم بهینس می روی  
 شهر بگرفتی بهر امیر وی  
 دیده بهر تی تویم تا می روی  
 هم چنین می روی که نه یا می روی  
 دیدن که سحر می دلد همراه است  
 تا پنداری که تنها می روی



# قصائد ظہیر قاریابی

سپیدہ دم چو شدم محرم سرے سرور  
 بگوش ہوش بن آندند از حضرت قدس  
 بجاں ربا طراب است برگہ گریل  
 براستان نسا دل منہ کہ جائے دگر  
 مگر توبہ خبری کاندیں مقام ترا  
 بگوش تا بسلاست بمانے برسی  
 بہیں کہ چند تشبیہ فراند راہ است  
 تر اسافت دور دور اند راہ است  
 دور میان گر و سپہ غریب و محسانی  
 بہیں کہ تا شکست سیر و تبت پوشیدہ است  
 چہ بارہا است ز تو برتن سوام و ہوام  
 بدشت جانہ سے خامی خورد قافل  
 کنار چنہ ضعیفہ بخان دل بتند  
 ز کم مرده کفن بر کشی و در پوشی  
 بدال طبع کہ دہن خوش کنی ز غایت حرص  
 بوقت صبح بود و بچو روز معلومت

شنیدم آیت تلو الی اللہ ارباب احمد  
 کہ اسے خلافت لقا پر روز بدہ مقدر  
 گماں مبر کہ بیک شمت گل شود مجبور  
 بر اسے نہ بہت تو بر کشیدہ اند قصور  
 چہ دشمنان جنہ و دودستان غیور  
 کہ را سخت تحریفست و نیرت لبس دور  
 براستان عدم تا بہ پیش گاہ نشور  
 پدیں دور و زہ قامت چہ انشی بخور  
 پیناں کن کہ بیکبارگی شود نا لفور  
 چہ پایہ جانور اندازد خستہ و رنجور  
 چہ داغماست ز تو در دل و جوش و طہور  
 تو تیزی کنی از بہر خلق اوساطور  
 تو جمع آوری کیں اطللس است فال سیفور  
 میان اہل مرآت کہ داروت معذور  
 نشستہ مترود کہ سقے کند زنبور  
 کہ با کہ باخستہ عشق در شب دہجور

که مرد در تنق کبریا نیاید راه  
 به باد دست میالای کان همه خولست  
 دل مرا یخوگر میاں گرفت خدیبه عشق  
 بشد ز خاطر م اندیشه سے و عشق  
 زهر چه گفتم و کردم کنوں پشیمانم  
 وزیر شرق و مغرب نصیر دولت دین  
 نه در حدلقیه فکرش وزیر باد و غلط  
 ز طول و عرض جهات کمال او صدوره  
 نشسته در دل چشم ملک بهیبت او  
 ز به دقایق لطف حق یو جرم سها  
 صریح کاک تو در کشف شکلات جهاں  
 به زیر دامن افلاک خلقت آں مجسم  
 بگر و خیمه اسلام خلقت اک خندان  
 سوے حکیم جزالت ترا تاں بهر  
 تدریسه باطنی کرده که رایت صحیح  
 ترا به جل متین بست اعتماد چه پاک  
 چراغ بخت تو زان شمع برافروخته اند  
 نهال جاه تو زان حوض یافتست نما

گم که لشکر حرص و هوا کند مقهور  
 که قطره قهر چکیدست از دل انگور  
 فشانده دامن بخت ز خاک این غرور  
 برفت از سرم آواز بر لپ و طنبور  
 بجز دعا و شنای خدایگان صدوره  
 که باد رایت عالیش تا ابد منصور  
 نه به صغیفه معرزش نشسته گرد و فتور  
 همت یسان فلک محترف شده به قصور  
 چنان که صولت سے در طبیعت مجبور  
 و لیک گشته چونور شدید در جهاں مشهور  
 چنان که نغمه داود را ادا سے زیور  
 که گرد حبيب افق را پیر از بخار بخور  
 که می نیاید شحری بر و مجال شعور  
 نمود راه که اول کلیم را سوے طور  
 بنزیر سایه او گم شود بوقت ظهور  
 اگر گمسته شود رشته سنین و شهر  
 که افتاب چوپروانه خواهد از سوے نور  
 که از تنخ او حاصل آمد دست بخور

فرست تو پوا قلندر نور در عالم  
 بهماست همت تو که گسان گردون را  
 همیشه تانتهال کردی در هر فلک  
 صلاح ملک و ملل به عنایت پینی  
 در لوح ملک نصره الدین ابوبکر بن محمد و در تذهیب مستنبره

نماند در ترقی غیب هیچ سر مستور  
 ز عجز و تعجب چو تیره شده بل عصفور  
 ترا چه دوری فلک باد عمر نامحصور  
 و ارم دین و دول بر کفایت مقصور  
 در لوح ملک نصره الدین ابوبکر بن محمد و در تذهیب مستنبره

سپیده دم چو زنده ای به خیمه در گلزار  
 ز اعتدال او احکام حساب افروز کرد  
 نواخته خارا کن از غزل لب نیست عجب  
 چه حال نیست که مرفاں بهی زیند و نوا  
 هنوز سرو سهری در نیامده است قصص  
 عروس باغ گم جلوه میکند امروز  
 کلیمه از شاخ و رخت بلبل را  
 بنور آموخته سون ز بند هر آفراد  
 چمن بنور لب از شیر ایند زاشسته  
 نهاده نرگس ز عنایت اب مستی سر  
 جواهر بدی صفت از خرمی مجلس شاه  
 ز تذهیب مستنبره و در تذهیب مستنبره

گل از سر چرخ خلوت نشو و بصفت یار  
 اگر به لعل قلم صوری ته کنند نگار  
 که قدت سر و کارش نبود جز باخار  
 چه روح جلیست که کلماتی کنند رخسار  
 چرا به دست زدن خوش بر آمدت چادر  
 که باد غالیه سالیست و ایر لولوبار  
 فروغ آتش گل کرد عاشق دیدار  
 در آن که ز زبان چو مسیح در گفتار  
 چو شاهان خط سبزش و میگرد و عذار  
 هنوز نمانده از چشم او نشان رخسار  
 در و چنان که در آثار سال فصل بهار  
 ز تذهیب مستنبره و در تذهیب مستنبره



ز بس ترقم و الحان مطربان در دے  
 کسے گمان نہ برود و حریم حضرت اے  
 زمانہ لغو و تحسین نہ ہو جو بر حمت تھان  
 بہر کم خرد مت و طاعت بجاست ہر گز تھان  
 نقشہ خمر و دے زمین لعل سعد  
 خدایگان ملک زمانہ نفع دین  
 جہاں کشاے ابو بکر بن محمد اسعد  
 ز خاک مجلس او بوسے خاندانی آید  
 و ریح چنیں سرود تہ کس پختان مجلس  
 زمانہ تہ ستیہ زرق متی نہاد صرا  
 کسے کہ او نہر و گے از حقیت سن  
 نہر او فخر بولمست و اکمل ملاحت جہا  
 مچاں ابھر کجا ناندہم پختہ رت سن  
 جہاں پینہ ہا امر نہ زمانہ توئی  
 فلک زجا و تو انراشت پشت پختہ  
 زمانہ دست تروید صامن مذاق  
 غبار مرکب آن کیمیایہ مختبرست  
 کسیکہ عز قبول تو یافتہ در عالم

ہمیشہ منہر فلک پختہ لقاے دوستدار  
 کہ از جناسے فلک بہمت بردے آثار  
 بگوش اور سہ از لفظ راوی اشعار  
 ملوک نصف زودہ برد کش کلین و لیبار  
 فراز مسند شہا نشہی سہل پاں دار  
 کہ ہر دیار لغو مان او کنت رہا دار  
 بیکیہ پیادہ کتہ دق حیدر ہر امداد  
 چناں کہ تہمت جنس زہلکہ خطا دار  
 باختیار ندادہ تو این سخن بگزار  
 کہ شد زود کہ فرمان وہ جہاں بزار  
 گر اس سخن شد و باو شرفند ناچار  
 کہ از تجار ہم این کتاب چون نشم این غار  
 زمانہ بر سر باطل شایہ این اصرار  
 کہ دقت گندہ ہمیدہ تہ نادہ استغفار  
 شتم ز عدل تو آور دے در دیار  
 ستاد تیغ ترا یافت قاطع اعمار  
 کہ گشت سکہ خورشید از و تمام عیار  
 بچشم بخت و سہ بہمت ملک سے بن خوار

قرار چو آن بودم در شران مختصر بیت تو  
 زنده به حال که در بارخ عمر بنشانم  
 زمانه تانده بداد مثل او دانش من  
 چه وقت محرم است و بهنگام از روز بهست عرا  
 هنوز پیش از کاکم خبر ده به سر دوش  
 هنوز از پس پشت تم محافل بخودا  
 سر از بساط شهنش چپ گونه به گیرم  
 بدای خداست که در آستان آمان نشین  
 بدای قدیم که در وقت اولیت او  
 چو آسمان در می باد به انبیا پیوست  
 چو آتش در میان آریا به بطور اولیت  
 چنان زلفت او در آلوده عجب سر قد  
 پنهان نگاشت بر او امر عقل به بر تو علم  
 چو خیمه طاق آتشین لبست به تو شاکس  
 لبه لبت که بیار است بارغ فطرت را  
 بمباری که در اجزاست خاک تعبیه کرد  
 بدای جواد که چو ابر بادوسته را  
 بدای که یکم که چو باد خاکساری را

هنوز کار مرا چو فلک نداده قرار  
 یکم هنوز ز بختم نیاید ست به بار  
 چه گونه دست بدادم زدا منت ز هزار  
 ترانده دور تمسح ز کف سبده دوار  
 بچو بکس ز شایسته بخت باد فاشیه دار  
 نکرد به سر شمشیر نیکو الی ایشار  
 لغو و بالشت میرازم از چنین سرکار  
 چنین کف به پای ذلت او اقرار  
 جهان نبود و نبود نه جهان نیال آثار  
 یکم ازین دونه است کنش آینه تبار  
 بهر کار اند دل هر یک هزار ناله زار  
 که ده نیافت در دو هم و فکر به انبار  
 که تیر گشت در و دیوار اولاد لاله بار  
 ترانده به شمشیر و زبانت چو طیار  
 بخش قامت چو سرور است چو گنگا  
 دل خداست شناس و زبان شکر گزار  
 و چو خرچ دهد سالها یک ادرار  
 کند به شمر ادا و لطف در اسرار

بدان عفو که در یک نفس فرو شوید  
 بدان که کم گزیده حصر لغزش طبعی  
 چو دست حکمت او طاعت کند بخت وجود  
 چو خطبه لمن الملک بر جبال خواند  
 بدان ز لائل بهیبت که در شبانگه عمر  
 بدان منادی عزت که در سحر که حشر  
 به تحفه هاست که امت که از در کعبه  
 به جبهه بهای عنایت که در مقابل آن  
 به گنج نامه حکمت که ستر تا ویش  
 به مهر درج نبوت که آن دولت را  
 هنوز صبح رسالت نکرده بود طلوع  
 بدان سکینه عصمت که که در سندان  
 بدان بهای سعادت که رحمت ازلی  
 بفرست قدم صدق آن جوانمردان  
 به نور طلعت خمر و که آسمان گشاخ  
 بچار بالش قدرش که بره آموخته اند  
 بدان پلار که گوهر فتالی که در کعبه شاه  
 بدان سمن و زبان سحر و زریس پچای

هزار نامه عصیا باک استغفار  
 شما ما کن نتوان کرد تا بر دوزخ شمار  
 نه از دیار نشان ماند و نه از دیار  
 بروی بر روز داغ جهانیاں پندار  
 کند مستی غفلت نفوس را بهشیار  
 کند ز خواب عالم کائنات را بیدار  
 در افکند مهمتیا به دامن اختیار  
 به نیم ذره نه سنجید عبادت ابرار  
 بکسی نداند بیرون از عالم اسرار  
 نه بود هیچ ایست چو احمد مختار  
 که کرد عکس جلبیش جبال پر از الوار  
 به پرده داری یک تنگبوت بر در غار  
 نگردد سایه او بر مهاجر و الفجار  
 که کس نبرد بر ایشان شفیق درین مختار  
 نظر بر نه اندام گماشتن زرقار  
 دو سائبان سپید و سیاه لیل و نهار  
 لبان شعله ناله است در میان بحار  
 بدان کند سپهر افکن و ستاره شکار

بجوت این همه سوگند ها که از عظمت  
 که چشم من جهاں آں زبان شود روشن  
 خدا یگانہ اگر کشف حال من بکنی  
 ویرا بہم شرق و غرب نفرو ششم  
 ز خدمت تو چہ شاغل بودم را جہاں  
 لصاب مایہ من دانش است و میدانی  
 ز حضرت سبب تبعیت من بپوش  
 چہ داعی کہ ز جرم نشست بر سینہ  
 ہنوز در غم آن ماندہ ام کہ چوں افتد  
 اگر ز خوف و رجاء رجس زانست  
 مرا شکایت بسیار و شکرت اند کہ ہست  
 میان عالم و جاہل تفاوت این قدرست  
 قدم زد ام رہ بیرون نمی خنم آخر  
 بروز درس شناسی کہ می کنم تعلیم  
 بسوی سادہ ز من مرغ مایہ پیروز  
 ہوازی شود ایں ماجرا و می تہ ششم

نہ بہر ضرورتی بہ دعا کفایت  
 کہ باد تازیانہ از جہاں و شمر بہر خود دار

بر آسمان و زمین جل آں بود و شمار  
 کہ آستانہ نشہ لبستم بچہ غبار  
 ز صدق ہر چہ نمودم بپوش بود نہ ہزار  
 کہ خاک تودہ قالی ندارد ایں مقدار  
 کدام خوش و تبار و کدام ملک و عقار  
 کہ ایں متاع ندارد و جوے ویرن بازدار  
 کہ بودہ ام بدل آن در دہ و تین بیار  
 چہ اشک ہا کہ ز چشم دویدہ بر رخسار  
 ز موج حادثہ کشتی عمر من بکنار  
 کہ پاسے بر سر تخت و دست و در و دم نام  
 اگر چہ می زنم دم زانکہ و بسیار  
 کہ ایں کشادہ غناں باشد آن گنجستہ ہمار  
 بسوز نگرد جہاں گشتہ گیر متولای بیکار  
 بہ شب و خطبہ و لوح تو را ختم نگار  
 کہ رقعہ نہ برد از دعا و عادت و در مقدار  
 کہ از ملائکہ خاطر کسی کند انکار

## در مباح منطقه الدین قزل ارسلان

شمع تم که لذت شادی بجای دهد  
 طایوس جان بجلوه در آید ز خمی  
 شمع است آتش که هر شب از آتش  
 خلق بر آید چه بر دانه سود خفتند  
 ز لذت بجان بی بریم کجا نیست  
 هر دو نماند به ام که چه ترکان  
 بنیاد و جود تو نماند هم که هیچ کس  
 مقبل است بود که ز خورشید عارضت  
 که در دهم بختی بر من منته سپاس  
 وقت است اگر نماند بر هم ضروری  
 تا نیمه و آب دید که تفاوت کوه است  
 آری بخت که که عاشقی بخت قهر است  
 دال طاقت از کجا که صفت ز در دال  
 قریب من ز طایوس که در آید شمع نیست  
 نه کرسی ذلک نه دانه نشیند بر پایه  
 و ز غنیمت که چو دم روح القویین

ذکر لب تو طعم شکر در دهان دهد  
 چون طوطی لبست بکار بیته زبان دهد  
 پروانه حدیا بمحبت آسمان دهد  
 کس نیست که حقیقت زیت نشان دهد  
 دانه بچشم و ابرو نامهربان دهد  
 میر چه بر آید که بدست به ترکان دهد  
 خورشید ز خلعت شب ساجان دهد  
 بجران آلبانی زلفت امان دهد  
 کس ز غنیمت بهی کج چو غنای دهد  
 و بیای عشق را شکر دانه و آید دهد  
 صد مشک ازین متاع بیکایان دهد  
 با این ولی غنیمت و تن ناتوان دهد  
 در بارگاه خنده خشم و نشان دهد  
 امکان آن که زنت آن استال دهد  
 تا بوسه بر رکاب قزل ارسلان دهد  
 نصرت هاست رایت او را دال دهد

تیغش ز کلاه سمری مغز و شش  
 بیرون ز کائنات پرده صفت بر اسال  
 در برگ ریزه عمر و عمر بر اجل  
 اطراف باغ معرکه را تیغ آبدار  
 تر دامنش تیغش از رده است غایت  
 راه نجات بسته شود به عدو چنان که  
 هر سرگرمی که کند خصم از به عمر  
 لایه صبر و صبر که حفظ از جنگ نام ایستام  
 هر جا که رایت از در به بر در شود  
 پیوسته تیغ و دست بخت تو تو جوان  
 فرماندهی سلطنت آن را بدو کن  
 هر آنچه که به سحر چوبه کند راست  
 اعجاز موسوی بنده هر کجا سحر  
 صد تیرانه ی جهان گذرد تا نام و نام  
 در دم دستی تو در درم حاکمی  
 با بجز بر زنی بوی پیشیت قدح نهند  
 هر کج تیغ با تو زبان آوری کند  
 در گرد بارگاه تو کیوان شب یثاق

نسرين چرخ را به همه استخوان دهد  
 به سحر و سحر تا ز جانش نشان دهد  
 نور و زرا طلیعت فصل خزان دهد  
 از خون گشته رنگ گل را غواں دهد  
 رنگ از برون بوی خوش و بر گشتوان دهد  
 مرگ از حد عثمان بر او گشتان دهد  
 بازویش وقت حمله بگردد گمراه دهد  
 گوگرد را ز صواب استنش اداں دهد  
 تفتیر بر در سوار جملش حاکم دهد  
 اکسیر که پیر و برت خود یا جوان دهد  
 کس حکم تو بسایه پیر آسمان دهد  
 چنانکه کس تو بگوید قریه جهان دهد  
 چو جبهه شایب و زار به دست سنال دهد  
 اقبال و نصرت تو به صاحب شرف دهد  
 گمراهی تو اعدان و قبیح بهر آسمان دهد  
 وزیر کس کشتی چو به دست عثمان دهد  
 قدرت چو آب او به زبان سنال دهد  
 تا در دله سمر بر قدم پاسبان دهد

شاه با خلایق از تو عزیز و تو نگردد  
 در یونیم سزده که بدست یووال دهد  
 پادشاه به مهره جامه زلفیت و شتری  
 محتاج تو قدر الیست که در طلیسان دهد  
 در عمارت چون تو شاه چه که فتنه و محاب  
 دستور چرخ را میت در یاد کمال دهد  
 شاید که بعد خدمت سی ساله در عراق  
 تاخم هنوز ز خشم و اندیشه رال دهد  
 با آسمان چو کسوت شب را تو فو کنند  
 گاه از شباب سوزان و گاه ز کمال دهد  
 با داجان که کسوت غیر ترا اقتضا  
 یک سر طراز مملکت میا و مال دهد

در مدح اتا پاشا امیر المومنین محمد

در تحفیت عید

چون پیر زمین طلیعه شب گشت آشکار  
 اتفاق ساخت کسوت عباسان شکار  
 پیدا شد از گدازه میدان آسمان  
 شکل پالیزون سرچوگان شهریار  
 دیدم زنده بخت بر پس تخت لاجورد  
 نوست سست گویا بگشتم کرده نگار  
 روست فلک چو خیمه دریا و ماه و فخر  
 مانند کشتی که ز دریا کند گداز  
 یا بر مثال باغی بونس میان آب  
 آهنگ در کشتی نوا و کرده از گداز  
 یا بچو بونس آمده بیرون ز لطن بخت  
 افتاده بر گدازه دریا بخت و دزار  
 در معرض خلاف جهان خنجر و زن  
 قویش و نظاره و خنجر در انتظار  
 من باشم بجز خلویت مستی لقم  
 گویم که استیغاثه و خنجر و خنجر

باز این نقش بر الجیب شکل نداشت  
 آن شاهد از کجاست که این چرخ شوخ چشم  
 گردون نه باز دست که در پست این طراز  
 که جرم کوکب است چرا شکست چرخ دقا  
 گفت آنچه بشمردی ازین جمله هیچ نیست  
 نعل سمن شاه جهان است کاسان  
 گفتم که از در رخ ذات مبارکش  
 بر عادت کاسان در دامنم نرود  
 تان دو بهر تملیث عید سے دریغ  
 شاه جهان اتا باب اعظم که گردش  
 بویگر بن محمد بن یلدر که هست  
 ای بحر مکت که ز اندر دقیض او  
 دال قطب حرکت که سپهر ستاره را  
 چون مشقبه شود جهت که به نجات  
 آن را که فر ترمیت او عزیز کرد  
 وال که از حدیقه لطیفش گلی شگفت  
 لای غم و دلی که رای تو از روی مایه  
 آنکس که یکدم از معنیات مست فند

که کارگاه غیب بهی که در آشکار  
 از گوش او بر دل کشید این نقر که شود  
 گیتی از ساعدیکه ز بود دست این سوار  
 و سیکریم است چرا شکست چرخ نزار  
 دانی که چیست با تو بگو کم با خضار  
 هر راه بر سرش نهند از بهر افتخار  
 هر سه بگو که تا بودم از تو یادگار  
 در به چرخ کیمیتی بر آید در شاهوار  
 بر آستان خضر و گیتی کنم نشان  
 اسلام را ز حادثه حصن ست اتوار  
 چو آفتاب قاهر و چو چرخ کاسکار  
 دامن غرق نعمت او هست روزگار  
 بهوار که در مرکز حکمت بود دلار  
 جز رحمت و درکش نه کند عقل اختیار  
 اجماع آسمان نتواند که در خوار  
 دوران روزگار نیارد نزار خار  
 هر دم به استین که هم بستر و غبار  
 تا فتح صور لشکرتش ز محنت نهار



بفشار پائے حرم کہ پیش از تو کس ندید  
 بکشای دست و دم کہ کس را نیوفتاد  
 گیتی بنزد وجود تو خاکست بے محاک  
 پیش از کیکید بعد از تو آسماں  
 در سائب و ہر لہ و شہ ہمہ سر گہر  
 زلاں خطہ باز کار جہاں نہ تمام یافت  
 تا روزگار خطہ اقبال تو بخواند  
 در حسب حال خود سخنے چند داشتیم  
 کہ سے آفتاب ملک زمانہ و امیر  
 تا از برائے نظم ملک دریں جہاں  
 دوران دولت تو کہ نظم جہاں از دست  
 ملک تو ہمچو تخت فروس بے زوال  
 عمر تو ہمچو مدت افلاک بے شمار



# قصه سوادکوشی

## فی حقیقه الربیع

باید ادا آن که تفاوت نکند لیلی و هزار  
 صوفی از صوفیه گویمه بزبان در گلزار  
 کوه و دریا و درختان همه در تشبیه اند  
 بلبلان وقت گل آمد که خالان را شوق  
 آفرینش همه تنبیه خبر اند نه در دست  
 اینهم نقش عجب برود و دیوار و نمود  
 خبرت هست که مرغان چمن میگورند  
 هر که اهر فتنه بیند اثر قدرت او  
 تا که آفرینش بر غفلت و پیش  
 که تواند که در پیوه نگین از چوب  
 وقت آنست که دام گل از حلقه غیب  
 آدمی زاده اگر در طرب آید چه عجب  
 باش تا غنچه سیراب دهن باز کند  
 مرغ دگانی که گل از غنچه بر دل می آید  
 باد گیسو عروسان چمن شانه کند

خوش بود من صحرای و تماشا است بر باد  
 وقت آن نیست که در خانه نشینی بر باد  
 نه چشم مستحقان چشم کنند این اسرار  
 نه کم از بلبل مستی تو بخالی است بهوشیاد  
 دل ندارد که ندارد و بخارا و قمار  
 هر که فکرش نکند نقش بود و بود و دیوار  
 کاخر است خفته بر آتش خفالت بر باد  
 غالب آنست که فر داشت نه بلبل و دیوار  
 حیقت باشد که تو در خوابی و نگین بر باد  
 یا که فتنه که بر آید گل صبر برگ از خار  
 بدر آید که درختان بهر که در دشتار  
 سر و در بارغ بر قص آمده و بیاد  
 باید ادا آن چه سر ناله آهوه سے شمار  
 صدمه هزار آنچه ریزند در دستان بهار  
 بوسه نسرين و قمر نقل برود در اقطار

زواله بر لاله فرود آمده ہنگام سحر  
 پا دیو سے سخن آورد و گل و سنبل و بید  
 خبری و خطلی و نیل و فروستاں افروز  
 از خواں ریختہ برد در کہ خضر اے سخن  
 این ہنوز اول آتا جہان افروز نیست  
 شاخ و خضر و شیرہ باغند ہنوز  
 عقل حیران شود از خوشہ زردین عجب  
 بندہ اے رطب از نخل فرود آویند  
 تائب تار یک شہ و سایہ ابرو و حجت  
 سیب را ہر طرف دادہ طبیعت رنگے  
 شکل را مرد تو گوئی کہ تشبہ بی لطف  
 عشقہ انجیر و جہلو اگر صالح کہ ہے  
 کب و در پاسے تمنج و بر باد ام روان  
 گو نظر باز کن و خلعت نایب بسین  
 پاک و عیب خدائی کہ بتقدیر عزت  
 یادش اہی ز بد ستور کند یا گنجور  
 چشم از سنگ بمولی آمد و باران رخ  
 گچہ بسیار بگفتیم دریں باب سخن

راست چون عارض گلہو سے عرق کرد و یا  
 در و کان بچہ کروتن بکشاید عطار  
 نقشہ رائے کہ در او خیرہ کا اند البصار  
 ہچنا نسبت کہ بہ شخصہ دیبا و سنار  
 باش تا خیمہ نند دولت نیشان و ایار  
 باش تا حالہ گم دند بالوان شمار  
 وہم عاجز شود از حقہ یا قوت انار  
 نقش بندان قضا و قدر شیریں کار  
 ندید ہر رنگ چراغے بہر از گلزار  
 ہم بنا لکونہ کہ گلگونہ کند روئے نگار  
 کوزہ چند نبالتت معلق ہر بار  
 خب خشتیاش کند در غسل شہد کار  
 ہچو دند زید درختان بہشتی انہار  
 ایکہ باور کنی فی الشجر الا خضر نامہ  
 ماہ و خورشید سخن کند و لیل و نہار  
 نقش بندی ز شکر گف کند باز نگار  
 انگیس از گس نخل و دراز در پار  
 اند کے پیش گفتیم ہنوز از بسیار

ہمہ گویند یکے گفتہ نیار نہ ہزار  
جائے آنست کہ کافر بکشاید ز تار  
شکر انعام تو ہرگز نکند شکر گزارد  
گر بقصیر بگری نگذاری و تیار  
تاب تھر تو نداریم خدا یا ز نہار  
بخراوندی خود پرده پوش ایستار  
دستی کن کہ بمنزل نرسد کج رفتار  
یار سپا از ہر چہ خطا رفت ہزارا ستخفا  
یا نگویم کہ تو خود مطلق بر اسرار  
فی الموعظۃ والنہیۃ

تا قیامت سخن اندک کم و رحمت او  
آں کہ باشد کہ نبتد و کرم طاعت او  
لغمت بار خدا یا ز عدد بیرون ست  
ایں ہمہ پرده کہ ہمہ کردہ ما پیوستی  
نا امید از در لطف تو کجا شاید رفت  
غلامائے کہ ز ما دیدی و نپسندیدی  
سخت یار است رواں گئے سعادتی  
حیف آنکہ گرانمایہ کہ در ایہ گرفت  
درد پناہاں یو گویم کہ خداوند متی  
فی الموعظۃ والنہیۃ

کہ مال تالب گورست و جواراں اعمال  
تو خواہی از ختم بند گیر و خواراں  
چو گوش ہوش نباشد چہ سوخو مقال  
بگوش مروم نادان و آب در غراب  
کہ ہست صورت دیوار اہلین تمال  
کہ اعتماد مکر دہد بر جہاں عقال  
و گر لقمہ حیاں خرد میکند کہ سفال  
کہ پشت مار نقش ست و زہر و قتال

تو انگری نہ بالست پیش اہل کمال  
من انجہ شرط بزار ست با تو میکیم  
محل قابل و انکہ نصیحت قابل  
نصیحت ہمہ عالم چو باد و قفس ست  
بچشم و گوش و زبان آدمی نباشد شخص  
دل اے حکیم دریں محبر ہلاک مبتد  
چناں بلطف اہمی پرورد کہ مفراید  
بچشم از دست نگاه در دنیا

لهر عسارتی هیچ اعتماد مکن  
 برفت عمر و نه فتنم شرط راه ادب  
 کنول که غیبت خیرست و روز طاعت  
 نمان تو به و نه دست وقت بیداری  
 وصال حضرت جان آفرین مبارکباد  
 بنزد بارگنه گام بر نمی گیرم  
 چنان شده است که دیگر امید خیر نماند  
 نه آفتاب وجود ضعیف انسان را  
 کنول هوای امل می یزد کبوتر نفس  
 چنان شدم که با انگشت بینایم  
 بزرگ دار خدایا بحق مردانی  
 مبارزان طریقت که نفس بشکستند  
 یقین شون که یا حقی و الا اعلان  
 مراد نفس ندادند ازین نمرای غرور  
 قفا خورند و راست کشند و خوش باشند  
 به تیر سینه این دوستان علی التفصیل  
 به نمی بوم و چاره نمیدانم  
 مراد محبت نیکان امید بسیار است

که بخروند که می رود با استعجال  
 برایستی که بازی برفت چندین سال  
 در رخ روز جوانی که صرف شد بحال  
 برآمد دست دعا و دوزخاک بمال  
 که دیروز و فراق افتد اندرین احوال  
 که ز بیم بار با هستگی رود جمال  
 مگر لطف خاوند منع متعال  
 که آفتاب فلک را فرو بست زوال  
 که دست جو زمانه نبرد گذشت زبال  
 نماز شام که به بام میروم چه حال  
 که عارفان جمیلند و عاشقان جمال  
 بنزد باز و سستی تقوی و محراب حال  
 لیستون له بالفار و الاصال  
 که صبر پیش گرفته اند تا بوقت محال  
 شب فراقی بامید باداد وصال  
 که دستگیری و رحمت کنی علی الاجمال  
 بجز محبت مردان مستقیم احوال  
 که مایه داران رحمت کنند بر لبال

نظر کنند به بیچارگان صفت نعال  
 ز بهر آن که نه امروز میکنند افضال  
 از آستان مرتبی کجا روند اطفال  
 سوال نیز چه حاجت که عالمست بجان  
 چه آید از ضعفای کیم و از جبال  
 که آسمان وز میں بریناقتد و جبال  
 بخیر کن که همین است غایت الا مال  
 نمی برد آنجا قیاس و وہم و خیال  
 کہ وہم منقطع است از مسرقات جلال  
 والموا عظم

بود کہ صدر نشینان بارگاہ قبول  
 توفیق است ز العام و اکرم المعروف  
 ہمیشہ در کمرش بودہ ایم و در کش  
 سوال نیست مگر بر خزانہ کمرش  
 من آن ظلوم جوہم کہ ہم تو فرمودی  
 مرا تحمل باری چگونه دست دہد  
 ختام عمر خدایا بفضل و رحمت خویش  
 شنای حضرت عزت نمیتوانم گفت  
 بر آستان عبادت و قوت کن سودای  
 فی النصائح

اے نفس اگر بیدارہ تحقیق بنگری  
 اے پادشاہ وقت چو وقت فرا رسد  
 کہ پنج نو بہت بدر قصر میزنند  
 دنیا ز من است عشوہ دہ دستان و لیک  
 آہستہ رو کہ بر سر بسیار مردم است  
 آہستنی کہ این ہمہ فرزند از دوست  
 این غول روے بستہ کوتہ نظر فریب  
 ہاروت را کہ خلق جہاں سحرانہ و بر بند

درویشی اختیار کنی بر تو انگری  
 تو نیز با گدا سے محبت برابری  
 نو بہت بدیگرے بگزار ی و بگداری  
 با کس بسر نمی بر و ادھر شد ہری  
 این جرم خاک را کہ تو امروز بدہری  
 دیگر کہ چشم دارد از و مہر ماری  
 دل می برد با عالیہ اند و چادری  
 در چہ فکر غمرہ خوبان بسا حری

ہر دی گمان بھر کہ بسیرت مست وزود  
 با شیر مردیت سگ ابلیس صید کرد  
 بہشت را تانی کند تیروی نفس  
 سر در سر ہوا و ہوس کردہ و باز  
 دنیا بیل خریدنت از بے بصاقتست  
 تا جان معرفت نکند زہات شخص  
 بس آدمی کہ دیو ہشتی غلام اوست  
 گم کار خود بدانی قریب فزونی شود  
 چندی نیاز و آرزو داند بتر و بحر  
 پیدا است قطرہ کہ بقیمت کجا رسد  
 اگر کیمیا سے دولت جادیت آئند  
 اے بشر چاہے بستہ بام ہوائے نفس  
 باز سقید و وضعہ النسی چہ فائدہ  
 چوں گویم بد خبر مقلین سایہ پختہ تاب  
 آں راہ دوزخ است کہ ابلیس مہرود  
 در صحبت رفیق بد آموز با چنان  
 رائے بسوئے واقبت خیر میرود  
 گوشت صریف میشود و ہوش بے خبر

بانفس اگر برائی دامن کہ شاطری  
 است بے ہنر بھیر کہ انگہ بہ گھسری  
 در وطن کہ سود ندارد دشمنان و رہی  
 دکان آخرت کنی اندیشہ سرسری  
 است بدحوالت بہس بیچ و بخری  
 نزدیک عارفان بچہ جوان محترمی  
 در خدمت شایان زیبا ترانہ پرسی  
 نیکو نژاد باش کہ پاکیزہ جوہری  
 بشناس قدم خویش کہ دیوای گہری  
 لیکن جو پرورش بدت دانہ دہری  
 بشناس قدم خویش کہ گوگرد اجری  
 کے ہمہ ہوائے عالم رو حانیاں پری  
 کما عر طلب چو بال بریرہ کیوتہ می  
 اوج سدرہ کوش کہ فرخندہ طائری  
 بیدار باش تاپے اوراہ تسیری  
 کاندہ کند دشمن آہنچہ خیری  
 بے بسیرے ہادیہ اکنوں مجیری  
 در حلقہ بصورت و چوں حلقہ بردری

دعویٰ کن کہ بہت کم از دیگران با علم  
 از من گوئی عالم تفسیر گوئی را  
 بار درخت علم نہ انہم تگر عمل  
 از حدیثیکہ بجائے نیاوردہ شمر علم  
 علم آدمیت است و ہر انہری وادیا  
 ہر علم را کہ کار بندہ رہی چہ فسادہ  
 امر و نکرہ بقصاحت کہ در حدیث  
 قرآن فصیح باشی در معرفت حساب  
 نہ صد ہزار غنی بگوئی گناہ را  
 مردان بسی ورنہ بجائے رسید اند  
 ترک ہواست وادی در پاس معرفت  
 کہ کم ز خویشترن بختاوت نظر کن  
 در سبب ہنر سوال کنی فخر نہ تکلم  
 فرمان بر خدا و گنہان مطلق باش  
 علم کہ میرود بہمہ حال خربد کن  
 مرگ ایک اندہای ہانست پیچ تریج  
 فایغ نشسته بغیر حق و کام دل  
 پارے گرت بگور عزیزان گذر بہد

چون کبر کردی از ہمہ دہان فروتری  
 گرد و غل نکوشی نادان متقصری  
 با علم اگر عمل نکنی شاخ سبب بدی  
 ورنہ چاہ چاہ در طلب علم دیگری  
 ورنہ دوی بصورت انسان بتوری  
 چشم از براسے آن بود آخر کہ بگری  
 ہر نکتہ را جز از دلائل بیادری  
 گر علت نگوئی و غدر سے شیادری  
 ہر شوق کردہ را بہمہ زیب و فتری  
 توجہ ہنر کجا بدی از نفس پیوری  
 عارف بذات شونہ بدلی قلندری  
 گد بہتری ہمال یہ گد ہر بہادری  
 کون غرت شمارد اگر گاد غبیری  
 ایں ہر دو قرن اگر بدقتی سکندری  
 تاد و ضاعے خالق بیچوں بسبری  
 لیکن چہ غم ترا کہ سچوای خوش اندری  
 پارے نہ تنگائے خود یاد نادری  
 از مہربنہ غرور گیانی و سروری



درم شکسته صورت بهر تاس اندری  
 مسکین بخشش بالشی و خاک لبتری  
 بودند گنج عاقبت از گنج صابری  
 تو کیستی که به خدا بنده پیروی  
 و در بهشت رنج زیادت چه میروی  
 طفرای نیکبختی و نیل بد اختری  
 روزی نگر و چهل نکشد غل مدتهای  
 بیگانه میوز که در دیں پراپری  
 در وقت مرگ اشعث و در گداز غبری  
 دامن کشان سندن و خضرند و عبقری  
 چهل آسمان بنهره و خورشید و مشتری  
 خواهی زیاده شاه سخن داد شاعری  
 ملاکس عجم گمفته به تیغ سخنوری  
 یا کف موسوی چه زنده سحر سامری  
 در شهر آگینه فروش ست و جوهری

کاسخا بدست واقع بینی خلیل وار  
 فرق عزیزه پهلوی نازک نهاده تن  
 تسلیم شوگر اهل تمیزی که عارفان  
 فرزند بنده ایست خدا را غمش محذور  
 گم مقبل ست گنج سعادت برای دوست  
 پیش از من و تو به رخ جانها کشیده اند  
 آنرا که طوقی مقبلی اند رازل خداست  
 ز منهارین بین پدران ست گوش وار  
 ننگ از فقیر اشعث و انجیر داران آنکه  
 دامن کش ز صحبت ایشان که در بهشت  
 روی زین طلعت ایشان منور ست  
 در بارگاه خاطر سحردهی خرامم اگر  
 که گم خیال در سرم آید که این منم  
 باز من نفس فرود و از بول اهل فضل  
 شرم آید از بصاعت به قیمت و لیک

# قصائد حکیم مرزا حبیب قاسمی

در مدح حضرت علی بن موسی الرضا علیہ السلام والثناء

بگر دوں تیرہ ابرے بادران بر شدند ویا  
 جو اہر خیر و گدہ ہر بندہ گدہ ہر بندہ  
 پوچھتم اہر من خیرہ جو روئے رنگیاں تیرہ  
 شدہ گفتی ہم حیرہ ہم غرض غلت سودا  
 شبہ گوں چوں شب غاسق رفتہ چوں دل عاشق  
 باشک دیدہ دامن برنگ طرہ عذر  
 تنش باقیر آلودہ دلش از شیر آلودہ  
 بروں پس سر سر سودہ دیوں پس لولہ لالا  
 بدل گلشن بتن نہ ندال گدہ گریاں گئے خندل  
 جو دو روئے ہم ہوا رفتہ چو دیوئے مست و آشفق  
 شدہ خورشید لور افشاں تباری جہم ادہا  
 دیا در تیرہ چہ بیش از ہفتہ چہ روشن  
 لب غنچہ رخ لالہ بدل آلودہ تجالہ  
 ز فیض او دیدہ گل شمیمہ طرہ کسبل  
 عذر گل خراشیدہ خطریاں تیرہ شبہ  
 از و اطراف تارستان شدہ یکسر ہارستان  
 گلنہ برین سایہ دین برادہ ہر سایہ  
 چمن ز غرق پیرایہ چو نگین ہارے عنا

ز بزمش مرغ جان پند ز بزمش زهر ابد  
 غم و درد و غم اند که دل پر پند شد بخت با تو  
 فشانند بر چمن ز آله دماند از دمن لاله  
 کنور اند فیض او بستان ز آله دمن لاله  
 چمن اند سرود سینه بر حال خلت و کشت  
 ز بس گلهاست گوناگون چمن چون صفت انگلیس  
 ز بس خوبان فخر رخ بختان خیر خفت  
 ز بس لاله ز بس سرین دمن بگیل چمن مشکین  
 گل از باد فداں لزان زان مشکین از آ  
 ز قشر لاله و سوسن ز نور فخر و نستردن  
 چمن در باغون چو در بستان اندر صفه زلف  
 ز گوی اهل یک کشور به به به پای به به به سر

جو او چوں اندر باغ خود دیا چوں دو کشتار  
 ز بس گل کسوت اکسوں ز لاله خلعت ویریا  
 چنان اند دل کشتار لاله که سحر از وقت اسما  
 بر نگاہ بهر غلمان بهر سحره سحره  
 دمن اند لاله و عجم طراز ز بخت و یحسا  
 ز گوی غرض سحره لاله صبا است سرود در غما  
 همه چوں نوش در پاش بهر چمن لاله و سحره  
 ز بس گلهاست گوناگون چمن چون صفت انگلیس  
 بلبل بنو شکفت از زان کسا و عنبر سارا  
 دمن چو در باغ اهل اکین چمن چوں سینه سینا  
 ز یک سواله لاله لاله لاله لاله لاله لاله  
 چنان در خوشک سال اندر باغ اهل سحره

## در مدح امیر کبیر میرزا تقی خان دهمه الشکر گویه

نسیم خوار میوز و گمزه جو بسیار  
 قرا از خاک و خشت تا دمیده بهر کشتها  
 که بوی مشک میدهم بهر هواست مرغزار  
 چه کشتها بهر شترانه ده نه صد هزار  
 چرخ و گلنگها تندر و با هزاره با  
 چرخک لبسته چنگها بنای هشت و نگها

ز تاسه خویش فاخته دد واصل ساخته  
 ز خاک راسته الیا پو بستن پیا له با  
 فکنده اند که کشیده اند ز فرمه  
 نسیم رو ضنه ارم جبهه بخت و مبدع  
 بهار با نبشته با شقیقها تشکوفه با  
 زهر کرانه مستها پیا الیا بستانها  
 ز نیرش سجاها بر آیدها حجابها  
 فزانه سرو دستان نشسته اند قمریاں  
 فکنده اند غلظه و صدمه سراسر سکره  
 و خنجره اسه بار و ریحوا شتران بار سیه  
 نهار کش شالشان سجا بهار حالشان  
 درین بهار لاشین کشیده زاک غنجره  
 نفیق چو شقیق ز عقیق لب شقیق رو  
 بطرفه کرده تعبیه سراسر طبعه عالمیه  
 معنی دو صفت سال او سواد دیده خال و  
 دو گونه شهرت بهشت و دهره و آفتابش  
 شهرت حسن بهر اند و چشم من سیراد  
 بهر گویمیت که دوش چو بنواز و غمره شد با

ترا نهاده اخته چو زیر و بسم تار با  
 برگ لاله ترا ایا چو در شفق ستار با  
 بشاخ سرو بن همه چو کبکها چه سانس  
 ز لب و میده پیش هم بطرفه چو سار با  
 شیا حما تحسته با الیا اعرار با  
 ز مفره بهر مستها نشانده می خار با  
 چو چو سه نقره آبهار دال در آبهار با  
 چو مفریان اغز خاں بزهر دین منار با  
 بشاخ گل چه گل ز سرخ انتظار با  
 بهی ز لشت یکدیگر کشیده صفت آله با  
 انوشان عقا لشان ز غنجره سار با  
 ز من ربه عقل و دین آنگاه از دینار  
 رقیق دل و قیق ریحبه موز مشکه تار با  
 بحر لبسته عاریه نیراه ذوالفقار با  
 شگفته از جمال او بهشته بهار با  
 نهفته زلف چو شبنم تار با تار با  
 مدام مست صبر و نیت با عقار با  
 بجزه آمد اندون بطرفه گسار با

بکف بط زرخ می که گرازد چکد بینی  
همی ز نید بند دس بروں چهره شرارها  
دو ناره درد داغ و سر جنده در دل و جگر  
چنانکه بر جبهه شرخشک ریشہ خارها  
مرالبتوه گفت ہی تراست پیچ میل می  
بگفتش بیادگی بخش ہی بیارها

مستط در مدح ناصرالدین شاه قاجار ادام الله اقباله

بتفش رسته از زمین لطیف جوئیارها  
و یا گسسته جوین زلف خویش تارها  
ز سنگ اگر زبیده چسان جبهه شرارها  
ببر گلسه لاله بی میان لاله زارها

که چون شراره می جبهه ز سنگ کو بیارها

ندام از چه کدکی شکوفه از چه پیر شد  
بخورده شیر عارضش چو ابرنگ شیر شد  
گمان بزم که با چو من بدام غم اسیر شد  
زیا فکندره دلیرش چه خوب دسگیر شد  
بے چلن برندول ز عاشقان نگارها

دریں بهار هر کسے هواے راغ داردا  
بباد باغ طلعتے خیال باغ داردا  
بریزه شب ز جام می بکف بهار داغ داردا  
همیں دل من مست و بس که در دواغ داردا

بگر چو لاله پیر زخون ز عشق گلتندارها

بهار را چه حی کتم چه شد زهر بهار من  
کناره که دم از بهار چو اوشد از کنار من  
خوشا و خرم آن دله که بود یا پیا من  
دوزلف مشکبار او چه چشم اشکبار من  
چو چشمه که اندر روشنا کنند و بارها

غزال مشکبوی من ز من خطامیدید  
که همچو آهوان چیں از اک خطامیدید  
بنفشه بوی من چو انجبره آرمیدید  
نشاط سینت برده لبساط کینه پیدید

بسیار لعل آشتی بس است گیر دارها

بصلح در کنارم آرزومنی کناره کن  
دلت به انخی دهد دوست انتشاره کن  
ویا چو سحر رشته زلف خویش باره کن  
بروبه بند صد گره و زال پس استخاره کن

که سخت عاجز آمدم ز رخ انتظارها

نه دلبرے که بر رخش بباد او نظر کنم  
نه محرے که پیش او حدیث عشق سر کنم  
نه بهمدے که یکدمش ز حال خود خبر کنم  
نه باده مجتبه که زود ماغ تر کنم

نه طبع را فراغ کنی که تن دایم بکارها

کے پیر سپردم خبر که کیستم چه کاره ام  
نه منقیم نه محتسب نه رند باده نواره ام  
نه خادم مساجدم نه مؤذن مناره ام  
نه که خداے جو شقاں نه عال نه وارہ ام

نه مستخیر دولتتم نه جزو مستشارها

بهشت را چه می کنم تنها بهشت من توئی  
بهار و باغ من توئی یا فاضل کشت من توئی  
بکن هر آنچه می کنی که سر نوشت من توئی  
بدل نه غایتی ز من که در سرشت من توئی

نهفته در عروق من چو یو دها هستارها

دن نه خنده لبست عقیق زای من شود  
نخن ز سبزه خلعت تجر می چمن شود  
چمن ز جلوه رخت پیر از گل و سمن شود  
سمن چو بنگر دُر زنت بجان و دل سمن شود

از آنکه ننگرد چو تو ننگارے از ننگارها

بہ پیش شکست لبست پیہم زندہ مرزدا کہ بالبت طبرزدان خطایہ نیر زدا

نہال عشق رو سے تو اگر زیں بورزدا زان خطراب عشق تو چو آسماں بلرزدا

ہمیں ہی ہوسدست قدم بسان خاکسار

بہت دو ہفت سال میں ہر اے دو سالہ درد زہ چشم خویش سے فشاں ز خل غمبیا لہ

نکارا لہ چہر من سے بزرگ لالہ دہ زہیر نقل بوسہ مرا بلب حوالہ دہ

کہ واجب است نقل و سے پرانے نیگسار

بہاں کو اب نہ کہ ہر درد رس نیستم نہال را چہی کنم کہ نہاں ہی غم نیستم

شہزادہم آشکارہ کہ ہر درد رس نیستم بحفظ کشت عمر خود کم اند نہ رس نیستم

کہ منج ہا نور کند ہی نہ کشت زار رہا

من از شہزادہم بربانگ کس میخوردم بارگاہ تہمت بہ نرم طوس میخوردم

پیرا کہ با سے دہ منی علی الرکوس میخوردم شراب کبر و حشم سے مجھوس میخوردم

نہ جو گیم کہ خود گیم بہر کس کو کسب نہا

اے چہ سال کہ من سے و نہ کم داشتیم بچہ سال تازہ جی شد سے سے و نہ کم داشتیم

پیرا بجا و ہا زہر و سیم داشتیم دل بجا و پیم نہر کنت کہ کیم داشتیم

چہ خوش بتازہ داشتیم گذشت روزگار

کنول ہم از چہر کس ز دل نفس نمی کشم بہرچ رو سے تے نہا چ کس نمی کشم

نفاں زہر و نیستی یاد رس نمی کشم کشیم از چہ پیش زیں زیں پس نمی کشم

مگر یاد آنکہ صبر ہم رہا نہ افق بار

صنفیکہ کہ از صفا بہشت جادوان بود کہیمکہ کہ از کم صحاب زرقشاں بود  
 فرشتہ زغیر بود ستارہ زماں بود عفاف او مت کہ از دل حجاب ہم جہاں بود  
 گلکش نوش حشمت مصون زین منیش خاربا  
 سپہر حشمت و حیا کہ شاہ او ست ماہ او شے کہ ہست روز و شب زمانہ درینا دود  
 سپہر در قیاس او ستارہ در کلاہ او الانندادہ مادر سے شے قرین شاہ او  
 بخور ازین شرفش سلسلہ است افتخاربا  
 یگانہ کہ از شرف دو عالم اند چاہد ش زکائیات منتخب سکر روح و چاکر کہ سرش  
 بہ پنج فریش و شش شہت شریف ترش بہشت تملد و نہ فلک فلک سایہ مجزش  
 بخلق دادہ حکیم و زرنہ دہ صدائہ صدائہ  
 میان بدر و پیر او لبے بود مہا بینہ از انکہ بدر پیر کسے بہیدش مہا بینہ  
 ولیک بدر پیر او گمان ایدم ہر آئینہ کہ عکس ہم نیفکند چ نقش جہاں در آئینہ  
 خود از خود شنیدہ ام مرا سی حدیث باربا  
 حکم شرع اجماعی اند است اجتنابا د و گندہ بہر ستر رخ چہ لازم احتجابا د  
 حیا سے احتجاب او عفاف او نقابا د و گندہ شرم او بد سے حجابا د نقابا د  
 شعاع نور طلعتش شگافتہ حیداربا  
 زہے فلک بہ بندگی ستارہ پیش روئے تو بہشت عدن آیتہ ز خلق مشکبوئے تو  
 تو عقل عالمے از ان کسے ندیدہ لے تو نہاں رجیم و دریاں ہمیشہ گفتگوئے تو  
 زباں بشکر حمت کشادہ شیر خوا رہا



فضائل جمیل تو به دهر که بنگرد  
وجود کائنات را دگر بهیچ نشمرد  
چو ذره آفتاب را بچشم در نیاورد  
به نعمت وجود تو ز هست و نیست بگذرد

ای ز وجودش بگفتد بچهره اش بهار یا

ز بهر آنکه نفس ترا بجا نشناکتم  
برای طول عمر خود بخود لیشتن دعا کتم  
حیات جاودان را تمنّا از خدا کتم  
که تا ترا بجا و دل ثنا بحمدا کتم

ز که هر شناسی خود فرستمت نشاء یا

چو تنم ز مردمان که اصل مردمی توئی  
چهره ام ز این و آن که صرف آدمی توئی  
جهان پند لال را بهشت جاودال توئی  
بجان غم رسیدگان بهار بیغنی توئی

ای فشانده از سمن بگرد و زن نشاء یا

# قصیدہ غالب

عید است و نشاط و طرب ز مزہ عام است  
 باد از جهت بزم شہ آید بگر امروز  
 بروعدہ فر واجہ نہم دل کہ ز دیروز  
 طوبی اہمہ تخلیست کہ از جائے نہ جنبہ  
 پیدا است کہ ساقی کہ بود دیرمخاں را  
 زلفش نگرانکہ بمن شیفتہ بنمائے  
 دے نوبتی شاہ کہ شام دہل کو فت  
 گوئی رضاں رفت بشیگیر و دریں راہ  
 از فرخی عید و تماشاے مہ عید  
 گر خلق یا نگشت نمایم مہ نو  
 ہر شب غم آں بود کہ یوں صبح ز ندوم  
 امشب چہ غم از صبح کہ در آنجن ما  
 عید است و صلائی خورد نوش بہت جہاں  
 از روزہ اگر کہ فتنہ بادہ دو انگیر  
 مے نوش ویندیش و مکن شرع کہ در شہر  
 مے نوش گنہ برین اگر بادہ حرام است  
 کتہ بوسے گل و بادہ فرح بخش مشام است  
 در حلقہ میم و شکن طرہ لام است  
 اینجا سخن از کساقی طاووس حرام است  
 ہر چہ دین از رشک گویم کہ چہ نام است  
 گر سبیل فردوس حنیں غالبہ فاسم است  
 کامشب بجہاں خاتمہ ماہ صیام است  
 منز لگہ دیموز بہاں سرحد شام است  
 در نیمہ ناکسیت اگر بخو دلب بام است  
 مارا بکف از ساغر مے ماہ شام است  
 بر خاک بر نہیم اگر آب بجام است  
 افطار بہ گلبانگ مے آشامی شام است  
 مے روزہ نباشد کہ دریں روز حرام است  
 این مسئلہ حل گشت ز ساقی کہ نام است  
 میخوارہ بود حاکم و واعظ ز عوام است

گروا غنچه دل مهره سفید است در ایش  
 لب تشنگی باده گارنگ بند است  
 خود وجهه از قیمت حلوا بنود پیش  
 آینه گنگ تو در زفر نه دل می برد از کف  
 بان به کام دیرینه که بخوار طستی  
 دام از نینال خرقه و تجاده گرد کن  
 آن باده که از رانحه قوت دل جان است  
 امید یک چای بنای ترک مایه نباشی  
 پیشانی که در دست اگر پاسه نه لغزو  
 گیرم که نشاط آمده چو مرغ به پرواز  
 دروازه دورت سدح دیر نگر  
 چو لب این بخودم روئے دهک یک فتح از می

خود لوح مزار است که از سنگ خام است  
 آن نواحه که امر و نه در ایشا طام است  
 آلات سفالینه بهایش و صدام است  
 این طریق مغوله را از خیمه ام است  
 رو باده بچنگ آید اگر خود هم دام است  
 لیکن ز منتهی بخت به آن باده که خام است  
 آن باده که از ذائقه سود لب کام است  
 می خوردن هر روزه ز عادات کام است  
 نه این زاویه میکرده میدان اندک کام است  
 آخر نه قصاید و قاصط طلقه دام است  
 ساقی کوئی آوردن جام از پیچ جام است  
 در حبیب فردرین که این حق مسام است

وله

باز به طرف باغ آتش گل در گرفت  
 سبزه بر اندام خاک حلقه زنجش برید  
 دشت به پرکار با طرخ خم خانه رنجیت  
 سر ویه بالاس سر و طره ز سنبل فگند  
 قامت رعنا سبزه سر و پیه گلشن درید

مرغ به بزم میان ز مهریه از سر گرفت  
 سر به میدان باغ آتش در ز رنگ گرفت  
 باد به اطراف دشت صنعت آذر گرفت  
 گل به تماشای گل دیده ز عبهر گرفت  
 عارض ز ریاست گل دل ز عشق به گرفت

گیم گل اندر زین تختگی بر گزید  
 بسکه نیامد فرو سر به گزشتش  
 مهر لبودا سے تاک لمعز کان بازید  
 دی به از افراط حسن رونق خرد و ایافت  
 روشنی روزگار از شب بیدار فرود  
 خاتمه سال و ماه چهره بهفت آب شست  
 رفت چو به بکسر از مشیت و سی و هفت  
 گلبن افسرده را روح قالب دویدر  
 تا به ستیز و بهار تیغ ز آتش کشید  
 بسکه یا تش سپرد نامه سیاه گل  
 بلبل آشفته را حسن گل از یاد رفت  
 کار که پرینیاں رشک به پیمانه ببرد  
 شعله لیسنگ از شراب بال چراغان شود  
 دیده امید خلق آئینه در ره نهساد  
 پرده گری تا کجا صاف نگویم چرا  
 بسکه ندوق خوش تاخت بهر ز غیب  
 پر بجواه اندرش جنبش پر به سرش  
 بسکه به نرم اندرش بیدله فتا است لب

لیک لبستگیش سبز به سر سر گرفت  
 قطره زیلا دوی بهیت اختر گرفت  
 اندر از صغر گزشت یاده احمر گرفت  
 مهر سجدی اندر دل عرض دوی گرفت  
 عشرت اردی بهشت در ره آرزو گرفت  
 کار که روز و شب نقش دهم گرفت  
 معجزه عیسوی تانگی از سر گرفت  
 سبزه پتلمرده را نامه در به گرفت  
 تا بگریزد خزاں پویه زهر گرفت  
 اُمت گل فوج فوج کیش بعمد گرفت  
 در صفت زنگ بو جانب انگر گرفت  
 در صفا از باب پوش جای گل آفر گرفت  
 یاده نجم از عباب صورت ساعر گرفت  
 شاه با قیال ملک پرده ز رخ بگر گرفت  
 همت از لار و اکلیله رونق دیگر گرفت  
 اندر دوی را بهار هم به اندر گرفت  
 در فتره به هم زدن صد سر گرفت  
 حیا هم شراب از لبش قند بگر گرفت

بسکه بر زم اندرش حربه گذارست کف  
 آنکه بفرز انگلی دفتر بقراط شست  
 آنکه بکار آگهی بنده ز یونان خرید  
 خسته بیدار در امر بهم راحت نهاد  
 در صفت بندل و جو طعنه بجایم نوشت  
 در فن اسپیدی گوئی ز گودرز برد  
 خشم شتر گسترش دوزر سنبل کشاد  
 خواست بهار از سحاب بهر تبارش متاع  
 ابر تنک مایه را شرم نیامد که بهم  
 بسکه ز اهل سلاح تنیدی کیس دود کرد  
 ترک سپهر از منیب شغل عطار و گزید  
 بسکه در احکام او داشت سعادت ظهور  
 سینه خصم از کفش رباط منقحر گرفت  
 آنکه بمردمانی سخت سکندر گرفت  
 آنکه بفرمان دهی باج ز خاوند گرفت  
 غمزه دهر را خاند ز بستر گرفت  
 در روش عدل و داد خنده بسج گرفت  
 بر خطادوری تاج ز قیصر گرفت  
 لطف روان پرورش لاله ز مجر گرفت  
 رفت و زرش کفش مایه گوهر گرفت  
 بر سر داور قشاند سر چه ز داور گرفت  
 بسکه ز اهل صلاح سردی دم برگرفت  
 قاضی چرخ از نشاط پیشه زاور گرفت  
 تا بتر شد قلم بهم ز همسایه گرفت

بسکه بر زم اندرش حربه گذارست کف  
 آنکه بفرز انگلی دفتر بقراط شست  
 آنکه بکار آگهی بنده ز یونان خرید  
 خسته بیدار در امر بهم راحت نهاد  
 در صفت بندل و جو طعنه بجایم نوشت  
 در فن اسپیدی گوئی ز گودرز برد  
 خشم شتر گسترش دوزر سنبل کشاد  
 خواست بهار از سحاب بهر تبارش متاع  
 ابر تنک مایه را شرم نیامد که بهم  
 بسکه ز اهل سلاح تنیدی کیس دود کرد  
 ترک سپهر از منیب شغل عطار و گزید  
 بسکه در احکام او داشت سعادت ظهور

— < > —

2111

Accession No. 2111

# انتخاب

نوی پس چہ باید کردے اقوام شرق

از اقبال

در حضور رسالت مآب

وارہاں ایں قوم را از ترس حرک	اے تو مایہ چارگان را ساز و برگ
تازہ کردی کائنات کہنہ را	سوختی لات و منات کہنہ را
تو صلواتِ صبح، تو بانگِ اذان	در جہان ذکر و فکر انس و جان
در شب اندیشہ نور از کلامِ اللہ	لذت سوز و سرور از کلامِ اللہ
نے حضورِ کاہنیاں افکندہ سر	نے خدا ہا ساختیم از گاو و خر
نے طوائف کو شکِ سلطانِ مہر	نے سجدے پیشِ معبودانِ پیر
فکر مایہ پروردہ احسانِ لست	ایں ہمہ از لطفِ بے پایانِ لست
قوم را در دہ فقر اندر عینور	ذکر تو سرمایہ ذوق و سرور
جذب تو اندر دل ہر راہرو	اے مقام و منزل ہر راہرو
زخمہ بر برگ ہائے او آید گمراہ	ساز بایہ صوت گم دید آہنچال

در عجم گم دیدم و ہم در عرب  
مصطفیٰ زایاب و ارزاں بواسط  
این مسلمان زادۀ روشن و ماغ  
ظلمت آباد ضمیرش بے چراغ  
در جوانی نرم و نازک چوں حمیر  
آرزو در سینہ آرزو در مسیر  
تو از ان قومے که جام او شکست  
و انما یک بندہ اللہ مست  
تا مسلمان باز بیند خویش را  
از جهانے برگزیند خویش را

شہوارا ایک نفس در کش عشاں  
حرف من آسماں نیاید برباں  
آرزو آید کہ ناید تاب لب؟  
می نہ گردد شوق محکوم ادب  
آں بگوید لب کشا ہے درد مند  
ایں بگویم چشم کشا لب بہ بند  
گر دو گد و حسد یک کائنات  
از تو خواهم یک انگاہ التفات  
ذکر و فکر و علم و عرف انم توئی  
کشتی و دریا و طوفانم توئی  
آہوئے زاد و زبون و نالہاں  
کس بہ فتر اکم نہ لبست اندر جہاں  
اے پناہ من حریم کوئے تو  
من بامید سے دیدم سیئے تو

آں قادر سینہ پروردن کجا  
وز دے صد غنچہ برآکرہ دن کجا  
نیمہ من در گلوئے من شکست  
شعله از سینہ ام بیروں نجست  
در نفس سوز جگر باقی نہ ماند  
لطف قرآن سحر باقی نہ ماند  
نالہ کوئی نہ گنجد در ضمیر  
تا کجا در سینہ ام ماندہ امیر

یک فضاے بے کراں می بایزش  
وسعت نہ آسماں می بایزش

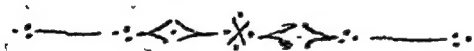
آہ ز اں درے کہ در جان تن است  
در نسا زد باد و اہا حبان زار  
کاریاں بیار نتوان برد پیش  
تلخی اورا فریبم از شکم  
چوں بعبیری از لوی خواہم کشود  
مہر تو بر عاصیاں افزوں تر است  
با پرستاران شب دارم ستیز  
اے وجود تو جہاں را تو بہار  
خود بدانی قدیر تن از جاں بود (ردی) قدر جاں از پر تو جاناں بود  
تا ز غیر اللہ نہ دارم پیچ امید  
فکر من در فہم دیں چالاک و حیست  
تیشہ ام را تیر تر کہ دامن

مومنم، از خوشستن کا فرینم  
بہ فسانم زن کہ بد گوہرینم  
کہ چہ کشت عمر من بے حاصل است  
چیز کے دارم کہ نام او دل است  
دامش پوشیدہ از چشم جہاں  
کنہ سیم شبیدہ تو دار و نشان!



بندہ را کو نخواہد ساز و برگ      زندگانی بے حضور خواہ مرگ!  
 اسے کہ دادی کمر در اسویز عرب      بندہ خود را حضور خود طلب  
 بندہ چوں لاله داغی در جگر      دوستانش از غم او بے خبر  
 بندہ اندر جہاں نالال چوں نے      تفتہ جاں از لقمہ ہائے پے بہ پے  
 دریا باں مثل چوب نیم سوز      کاروان بگذشت و من سوزم نہنوز  
 اندرین شت و درے پہناورے      بوکہ آید کاروانے دیگرے

جاں نہ مجھوری بہ نالہ در بدن  
 نالہ من و اسے من! اسے و اسے من!



2111

نیشنل پریس الہ آباد میں باہتمام رمضان علی شاہ چھپی